Tunturi-Lapin maakuntakaavan maisemaselvitys

Enontekiö, Kittilä, Muonio ja Kolari

DESTIA

ARKTON Suunnitteluryhmä Oy

DESTIA
Opastinsilta 12 B
PL 73
00521 Helsinki
Puhelinvaihde 020 444 11
Faksi 020 444 2601

Tunturi-Lapin maakunta-kaavan maisemaselvitys

Enontekiö, Kittilä, Muonio ja Kolari

ESIPUHE

Tämä maisemaselvitys on laadittu Tunturi-Lapin maakuntakaavoitusta varten. Maisemaselvitys on valmistunut maakuntakaavan luonnosvaiheessa syksyllä 2007.

Selvitystä ohjaavan työryhmän puheenjohtajana on toiminut suunnittelujohtaja Voitto Tiensuu. Työryhmän jäsenet ovat olleet:

Voitto Tiensuu	Lapin liitto
Riitta Lönnström	Lapin liitto
Juha Piisilä	Lapin liitto
Tarja Outila	Lapin ympäristökeskus
Tiina T. Elo	Lapin ympäristökeskus

Maisemaselvitystyöstä on vastannut Destian konsulttipalvelut ja työn vastuuhenkilönä on toiminut maisema-arkkitehti Laura Soosalu. Alikonsulttina työssä on ollut arkkitehti Harri Lindroos Arkton Suunnitteluryhmä Oy:stä. Työhön ovat lisäksi osallistuneet suunnittelijat Mervi Huttunen, Sanna Sunnari ja Mervi Koivula Destiasta.

Sisällysluettelo

1 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET 9
1.1 Yleistä 9
1.2 Tunturi-Lapin maakuntakaava 9
1.3 Selvitystyön tavoitteet 10
1.4 Maisemaa ja alueidenkäyttöä koskevia sopimuksia ja tavoitteita 10
2 LÄHTÖTIEDOT 12
2.1 Kaavat ja maankäyttösuunnitelmat 12
2.1.1 Maakuntakaava ja siihen liittyvät selvitykset 12
2.1.2 Kuntien kaavatilanne 12
2.1.3 Keskeiset kaavahankkeet ja niihin liittyvät suunnitelmat ja selvitykset 13
2.1.4 Muut suunnitelmat ja selvitykset 16
2.2 Tunturi-Lapin matkailualueista 18
3 TUNTURI-LAPIN MAISEMALLISET LÄHTÖKOHDAT 19
3.1 Maiseman perusrakenne 19
3.1.1 Yleistä 19
3.1.2 Maisema-aluejako 20
3.2 Kallioperä 21
3.3 Suurmaiseman korkokuva ja maaston korkeusvaihtelut 23
3.4 Geomorfologia 25
3.5 Maiseman vesisuhteet ja ilmasto 28
3.5.1 Valuma-alueet 29
3.5.2 Pintavesiuomat ja – altaat 29
3.5.3 Pohjavedet 30
3.5.4 Ilmasto 30
3.6 Maisemarakenne 32
3.7 Kasvillisuus ja eläimistö 33
3.7.1 Tunturi-Lapin kasvimaantieteellinen sijainti 33
3.7.2 Metsät 35
3.7.3 Eläimistö 37
3.7.4 Natura 2000-verkoston kohteet ja luonnonsuojelualueet 38
3.8 Maiseman, luonnon ja ihmisen välinen vuorovaikutus 40
3.8.1 Esihistoriasta pysyvän asutuksen kehittymiseen 40

3.8.2 Asutuksen synty ja elinkeinohistoria 42
3.8.3 Rakennusperintö 50
3.8.4 Arvokkaat maisema-alueet ja perinnemaisemat 51
3.8.5 Kansallismaisemat, kansallis- ja luonnonpuistot ja maailman-perintökohteet 60
3.8.6 Saamelaiskulttuuri 64
3.9 Ihmisen nykyinen toiminta 69
3.9.1 Nykyisen maankäytön suhde maisemarakenteeseen 69
3.9.2 Maanviljely ja metsätalous 69
3.9.3 Poronhoito 71
3.9.4 Teollinen toiminta ja energiahuolto 72
3.9.5 Matkailualueet ja kohteet 76
3.9.6 Ympäristön häiriötekijät 76
4 MAISEMA-ANALYYSI 77
4.1 Maiseman erityispiirteet ja arvot 77
4.2 Tunturi-Lapin tarkennettu maisema-aluejako 78
4.3 Maiseman ja kulttuuriympäristön vyöhykkeisyys 83
4.4 Saamelaiskulttuurin ja maiseman välinen vuorovaikutus 105
5 KEHITTÄMISVYÖHYKKEET 106
5.1 Maiseman ja matkailun kehittämisvyöhyke Kilpisjärvi 107
5.2 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Könkämäeno 109
5.3 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Näkkälä-Pöyrisjärvi-Kalkujärvi 112
5.4 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Ounasjärvi 114
5.5 Maiseman ja matkailun kehittämisvyöhyke, Ylläs-Levi-Pallas-Olos-Muonio 116
5.6 Maaseudun ja maiseman kehittämisvyöhyke, Ounasjokivarsi 119
5.7 Maaseudun ja maiseman kehittämisvyöhyke Lappea-Kurtakko-Venejärvi-Vaattojärvi 121

1 TYÖN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

1.1 Yleistä

Tunturi-Lapin seutukuntaan kuuluu neljä kuntaa; Enontekiö, Muonio, Kittilä ja Kolari. Tunturi-Lappi rajautuu Ruotsin Norrbotteniin, Norjan Finnmarkiin ja Tromsiin, Pohjois-Lapin seutukuntaan ja Tornionlaakson seutukuntaan. Pinta-alaltaan Tunturi-Lappi on 21,5 % koko Lapin pinta-alasta.

Lapin väestömäärä oli suurimmillaan 1960-luvulla n. 200 000 henkilöä. Väestömäärä on vähentynyt tasaisesti kaikissa seutukunnissa 1990-luvun puolesta välistä lähtien tasoittuen kuitenkin 2000-luvulla. Lapin väestöstä Tunturi-Lapin alueella asuu 7,6 %, joka on n. 14 000 henkilöä.

Tunturi-Lapin elinkeinorakenne on palveluvaltainen. V. 2004 yksityisen palvelun sektorilla työskenteli 47 %, julkisen palvelun 34 %. Alkutuotannossa työskenteli 7 %, rakentamissektorilla 5 % ja teollisuudessa 3 %.

Valtion maanomistus Tunturi-Lapin alueella on n. 74 % (yli 15 000 km2) maapinta-alasta. Kunnittain valtion omistus on Enontekiö n. 86 %, Kittilä n. 67 %, Kolari n. 61% ja Muonio n. 66%. Valtion maanomistus on osaltaan mahdollistanut laajojen suojelualueiden toteutuksen, toisaalta myös merkittävä osa esim. matkailutoiminnoista sijoittuu valtion omistuksessa oleville alueille.

Kuva 1. Tunturi-Lapin sijainti ja lähialueet. Lähde Lapin liitto.

1.2 Tunturi-Lapin maakuntakaava

Tunturi-Lapin maakuntakaavan laadinta on käynnistynyt vuoden 2005 loppupuolella. Työohjelma ja osallistumis- ja arviointisuunnitelma valmistuivat v. 2006 aikana. Kaavaan liittyvät selvitystyöt käynnistettiin myös v. 2006 ja osa näistä jatkuu v. 2007 ajan. Maakuntakaavan tavoitteet täsmentyvät v. 2007 kuluessa. Kaava tulee valmistuttuaan kumoamaan Tunturi-Lapin seutukaavan.

Maakuntakaavan tehtävänä on kytkeä yhteen alueiden käytön yleissuunnittelu ja Tunturi-Lapin kehittämisstrategiat, tarkistaa seutukaavan aluerajaukset ja kaavamääräykset, ottaa huomioon lainsäädännössä tapahtuneet muutokset ja sovittaa yhteen suunnittelu ja vaikutusten arviointi Ruotsin, Norjan ja Venäjän lähialueiden kanssa.

1.3 Selvitystyön tavoitteet

Maisemaselvitys on yksi Tunturi-Lapin maakuntakaavaan laatimiseen liittyvistä lähtökohtaselvityksistä. Työhön on koottu tietoa maiseman nykytilasta ja sen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä, mahdollisuuksista ja uhkakuvista. Koska maakuntakaavassa esitetään aluevarauksia vain siltä osin ja sillä tarkkuudella, kuin alueiden käyttöä koskevien valtakunnallisten tai maakunnallisten tavoitteiden kannalta taikka useamman kuin yhden kunnan alueiden käytön yhteensovittamiseksi on tarpeen, myös maisemaselvityksessä tarkkuustason vuoksi painottuvat valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat kokonaisuudet. Paikallisesti merkittäviä kohteita on otettu mukaan, mikäli ne ovat erityisen merkittäviä esimerkiksi saamelaiseen kulttuurin säilyttämisen tai matkailun kehittämisen kannalta.

Selvitystyön tavoitteena on aikaisempien tehtyjen selvitysten pohjalta löytää Tunturi-Lapin maiseman, luonnon ja paikallisen kulttuurin kannalta merkittävimmät ja arvokkaimmat ominaispiirteet, jotka ohjaavat maakuntakaavoitusta. Tarkastelutaso on yleispiirteinen koko alueella ja sitä on tarkennettu kehittämisalueilla siten, että edellä mainitut tavoitteet tulevat otetuksi huomioon.

Selvityksen tulokset ohjaavat maakuntakaavan aluevarausten suunnittelua, erilaisten reittien linjauksia, kaavamääräyksiä sekä kehittämissuosituksia.

1.4 Maisemaa ja alueidenkäyttöä koskevia sopimuksia ja tavoitteita

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet on otettu käyttöön suunnittelun ohjausvälineenä maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksen yhteydessä v. 2001. Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tehtävänä on varmistaa valtakunnallisesti merkittävien asioiden huomioon ottaminen alueidenkäytön suunnittelussa ja viranomaisten toiminnassa. Maakuntakaavoitus on keskeisessä asemassa tavoitteiden toteuttamisessa ja valtakunnallisesti arvokkaan luonnon ja kulttuuriperinnön säilyttämisessä. Lapin tunturialueet on alueidenkäyttötavoitteissa määritelty luonto- ja kulttuuriympäristön kannalta erityiseksi aluekokonaisuudeksi.

Muita alueidenkäyttöä koskevia kansainvälisiä sopimuksia ovat mm. Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (1987), Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (1992), Biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus (1994), Ilmastosopimus (1994) ja Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelemisesta (1995).

Vuonna 2006 voimaanastuneen maisemaa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen mukaan maisema ja sen laadun säilyminen tulee ottaa huomioon kaikessa sen suunnittelussa. *”Sopimuksen lähtökohta on, että maisema on tärkeä ihmisten hyvinvoinnille, kansalliselle identiteetille ja kulttuurille. Maisemalla on merkitystä myös taloudelliselle toiminnalle; hoidettu maisema esimerkiksi tukee alueen tuotteiden markkinointia ja edistää matkailutoimintaa” (YM).*

Yleissopimus perustuu kestävän kehityksen tavoitteisiin. Maisemaa arvioidaan kulttuurin lisäksi ekologisesta, ympäristöllisestä, taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Maisema on merkittävä paikallisen, kansallisen ja eurooppalaisen identiteetin kannalta.

Maisemasopimus sisältää laajasti kaikki maiseman osa-alueet arkiympäristöstä suojelualueisiin ja luonnonalueista kulttuurimaisemaan. Sopimuksen tavoitteena on edistää maisemasuunnittelun, -suojelun ja hoidon yhteistyötä Euroopassa.

Sopimus tarkoittaa käytännössä sitä, että sopimuksen allekirjoittaneet maat sitoutuvat sisällyttämään maisemanäkökohdat alueiden suunnitteluun ja politiikkaan ja huomioivat maiseman myös lainsäädännössä.

Maisemalla on aina ollut erityisen suuri merkitys Lapin kannalta. Maisema on yksi tärkeistä tekijöistä, johon pohjoisten alueiden vetovoimaisuus, hyvinvointi ja taloudellinen kasvu perustuvat.

Valtioneuvosto teki maisema-aluetyöryhmän ehdotuksen pohjalta periaatepäätöksen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä v. 1995. Arvokkaat maisema-alueet ovat kulttuuriympäristön, luonnon ja maisemakuvan kannalta edustavia alueita. Maisema-alueiden valinta perustuu mm. maisemamaakuntajakoon. Maaseudun kulttuurimaisemien, tärkeän kansallisen kulttuuri- ja luonnonperintömme, säilymisen edellytyksenä on maaseudun säilyminen elinvoimaisena. Tämä tarkoittaa käytännössä perinteisten, luonnonoloihin perustuvien elinkeinojen ja asutuksen säilyttämistä ja edistämistä.

2 LÄHTÖTIEDOT

2.1 Kaavat ja maankäyttösuunnitelmat

2.1.1 Maakuntakaava ja siihen liittyvät selvitykset

Alueella voimassa oleva Tunturi-Lapin seutukaava on saanut lainvoiman vuonna 2001. Seutukaavan korvaava Tunturi-Lapin maakuntakaava valmistuu alustavan aikataulun mukaan vuoden 2009 aikana.

Maakuntakaavoitus toteuttaa valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita, joiden yleiset tavoitteet ovat:

- alueiden kilpailukyvyn vahvistaminen
- palvelurakenteen turvaaminen koko maassa
- tasapainoisen aluerakenteen kehittäminen

Jo seutukaavaselostuksessa yleisen elämisen tason laadun mittareiksi on todettu nousevan mm. arvokkaat ympäristöt ja monimuotoinen luonto. Arvokkaat maisemakokonaisuudet todetaan osaksi maaseutukulttuuria ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät alueet osaksi kansallista identiteettiä.

Maakuntakaavan laatimisen yhteydessä tehtäviä selvityksiä, joilla on merkitystä ja yhteyksiä myös maisemaselvitykseen ovat:

- Muinaisjäännösluetteloiden päivittäminen
- Maakuntakaavan geologiset taustatiedot
- Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi
- Lapin maakuntaohjelma 2007–2010
- Ylä-Lapin metsien kestävä käyttö

Maakuntakaavoitusta ohjaava Lapin maakuntasuunnitelma Lappi 2022 on ollut lähtökohtana 20.12.2006 hyväksytylle lyhyemmän aikavälin **Lapin maakuntaohjelmalle 2007–2010**, joka ohjaa konkreettista kehittämistyötä. Tunturi-Lapin kärkihankkeet maakuntaohjelmakaudelle 2007–2010 ovat

- VT 21/E8 Muonio-Palojoensuu-Kilpisjärvi parantaminen
- Kemi-Kolari rataosan peruskorjaus ja sähköistäminen
- Enontekiön lentoliikenteen sekä rakennetun- ja luonnonympäristön vuorovaikutteinen kehittäminen
- Suurikuusikon kultakaivos/Hanhimaa-Lintula tieyhteyden rakentaminen

Viimemainittu lienee maisemallisten vaikutusten osalta hankkeista merkittävin.

2.1.2 Kuntien kaavatilanne

Sekä yleis- että asemakaavoista merkittävä osa kohdistuu matkailukeskusalueille. Koko kunnan kattava yleiskaava on laadittu vuonna 1980 ainoastaan Enontekiön kuntaan. Osayleiskaavoja Enontekiön, Kittilän, Kolarin ja Muonion kunnissa oli vuonna 1997 yhteensä 14 kpl, minkä jälkeen alueelle on hyväksytty useita yleiskaavan muutoksia ja laajennuksia.

Matkailukeskusten ulkopuoliset kaavat on laadittu kuntakeskuksiin ja yksittäisille kyläalueille. Tällaisia kaavoja on laadittu mm. Kittilässä, Kolarissa ja Muoniossa kirkonkylien alueille, Muoniossa lisäksi Olokselle, Enontekiössä Hettaan ja Kilpisjärvelle. Osaan näistä kaavoista sisältyy myös merkittäviä matkailun ja loma-asutuksen aluevarauksia. Toiminnoiltaan ja mitoitukseltaan laajimmat yleis- ja asemakaavat on laadittu alueen suurimpiin matkailukeskuksiin Leville ja Ylläkselle.

Kaikissa kunnissa on lukuisia loma-asutusta sisältäviä ranta-asemakaavoja. Nämä kaava-alueet hajasijoittuvat vesistöjen varsille, usein kuitenkin matkailukeskusten läheisyys korostuu. Esimerkiksi Muoniossa ranta-asemakaava-alueiden laajuus on n. 20 km2.

2.1.3 Keskeiset kaavahankkeet ja niihin liittyvät suunnitelmat ja selvitykset

Laajimmat vireillä ja käynnissä olevat kaavahankkeet kohdistuvat olevien matkailukeskusten ympäristöön. Matkailukeskusalueiden maankäyttöä ohjataan yleiskaavoituksella, joka etenkin viime aikoina useimmiten perustuu erilaisiin kaavoituksen esiselvityksiin ja matkailun kehittämissuunnitelmiin. Näissä suunnitelmissa on asetettu määrällisten tavoitteiden ohella myös toiminnallisia ja laadullisia tavoitteita sekä kokonaisrakenteeseen, laajennusalueiden sijaintiin ja toteutukseen liittyviä tavoitteita. Keskeisten matkailualueiden yleiskaavojen uusiminen on sellaisessa vaiheessa, että aikataulujen puolesta suunnitelmia ja selvityksiä voidaan hyödyntää myös maakuntakaavan laatimisessa.

Kehittämis- ja kaavoitushankkeista huomattavimpia ovat **Levin matkailualueen ja Ylläksen yleiskaavojen uusiminen ja laajennukset.** Näillä alueilla voimassa olevat yleiskaavat ovat oikeusvaikutteisia. Molempien yleiskaavojen kasvutavoitteet ovat niin mittavia, että ne edellyttävät merkittävien laajennusalueiden ja uusien kasvusuuntien osoittamista. Levillä on arvioitu tarvittavan 250 km2 laajennusalueet majoituskapasiteettitavoitteiden (n. 35.000 vuodepaikkaa) mahdollistamiseksi seuraavan 10 vuoden aikana.

Matkailukeskusten kaavoituksen lisäksi kunnissa erilaisia yleis- ja asemakaavahankkeita kohdistuu jossain määrin myös pysyvän asutuksen taajamiin, mm. Kittilässä kunnan kaavoitusohjelmaan sisältyy Kittilän kirkonkylän yleiskaavan uusiminen, joka on tarkoitus käynnistää vuoden 2007 aikana.

Levin ympäristön yleiskaavat, Levin ympäristön matkailumaiseman ja maankäytön kehittäminen / Kittilä

Levin ympäristön EU-rahoitteisen matkailumaiseman ja maankäytön kehittämissuunnitelman ensimmäiseen osaan sisältyy matkailumaiseman kehittämissuunnitelma, joka käsittää Levin matkailumaiseman hoito- ja käyttösuunnitelman sekä maisema-alueen perustamisen edellytysten selvityksen. Tämä suunnittelukokonaisuus muodostaa osan yleiskaavan perusteista ja yleiskaavan tavoiteasettelusta.

Toinen osa sisältää varsinaisen Levin ympäristön oikeusvaikutteisen yleiskaavan. Suunnittelualue käsittää runsaasti myös varsinaisen matkailukeskuksen ulkopuolisia alueita, ts. yleiskaava ohjaa myös matkailukeskusten ympäristön maisemakuvan muodostumista.

Suunnitteluaineistosta Levin ympäristön matkailumaisemaselvitys on valmistunut kesällä 2006. Selvitykseen sisältyvät mm. luonnon, maiseman ja rakennetun ympäristön perusselvitys- ja lähtötietoaineisto, maiseman ongelma-aluekartoitus ja johtopäätökset.

Yleiskaavaluonnos on valmistunut joulukuussa 2006, kaavan on tarkoitus valmistua vuoden 2007 aikana. Kaavassa sovitetaan laaja-alaisesti yhteen matkailua ja ympäristön muuta maankäyttöä, mm. metsätaloutta. Levin yleiskaava-alueeseen sisältyvät Levin matkailukeskuksen keskeisimmät toiminnot kuten hotellit, loma-asuntoalueet, myymälät, rinnepalvelut ja ulkoilureitit. Kokonaismitoituksen osalta Levi 3-kehittämissuunnitelmaan (2004) perustuva vuodepaikkatavoite alueella on n. 35 000 vuodepaikkaa vuonna 2020 (aiemman yleiskaavan mitoitus oli 22 000 vp). Selvitykset ja kaava / Suunnittelukeskus Oy.

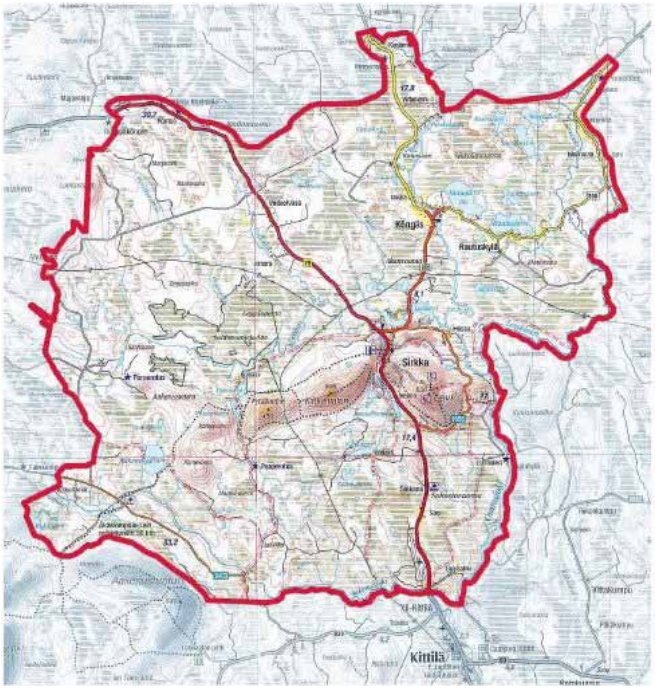

Kuva 2. Levin maisemaselvityksen ja yleiskaava-alueen rajaus.

Ylläksen kokonaiskehittäminen Ylläs II ja Ylläksen yleiskaavan uudistaminen / Kolari, Muonio, Kittilä

Ylläksen EU-rahoitteinen matkailun ja maankäytön kehittämissuunnitelma YLLÄS I valmistui 1998. Parhaillaan laadittavaan Ylläs II – suunnitelmaan kuuluu alueen kokonaiskehittämisohjelma ja yleiskaavan uudistaminen.

Ylläksen alueen yleiskaava on laadittu Kolarin kunnan alueelle. Kaava-alueen laajuus on n. 280 km2. Kaavaluonnos on valmistunut maaliskuussa 2007.

Yleiskaavaan liittyen on laadittu **Ylläksen yleiskaavan maiseman ja kulttuuriympäristön perusselvitysraportti** (luonnos 2006). Raporttiin sisältyvät yleiskaava-alueen luonnon- ja rakennetun ympäristön maisemaselvitykset, yleispiirteinen kasvillisuusselvitys, maiseman uhkien ja ongelmakohtien kartoitus, suositukset jatkosuunnittelulle.

Uusi yleiskaava sisältää kyläkeskusten lisäksi kahden olemassa olevan rinnekeskuksen mittavan ja tiiviin lisärakentamisen. Tavoitteena on loma-asutuksen osalta 50.000 vuodepaikkaa vuoteen 2040 mennessä, nykytilanteessa vuodepaikkoja on 19.000.

Suunnitelman ja alueen yleiskaavan on tarkoitus valmistua vuoden 2007 aikana. Suunnitelmat ja kaava Pöyry Environment Oy.

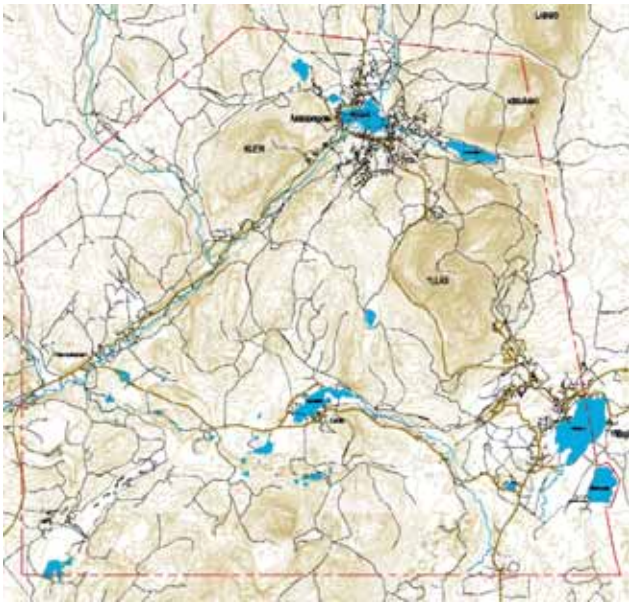

Kuva 3. Ylläksen selvitys- ja yleiskaava-alue.

Muonio:

Oloksen matkailualueen laajennushankkeet:

- Veturi / Muonion vesi- ja tunturialueiden kehittämissuunnitelma ja osayleiskaava

Oloksen alueen ensimmäinen yleiskaava on hyväksytty v.1983. Oloksen alueelle on laadittu vuonna 2004 EU-rahoitteiset kehittämissuunnitelmat yleiskaavan laajennusten perustaksi kahdessa osassa Oloksen ja Särkijärven alueelle (Veturi 1) ja toisena Jerisjärven ja Äkäsjärven alueelle (Veturi 2). Yhteensä n. 13000 ha:n alueelle laaditut osayleiskaavat on hyväksytty maaliskuussa 2007 (Suunnittelukeskus Oy). Alueille laadittuihin yleiskaavoihin sisältyy sekä matkailutoimintojen että loma-asutuksen aluevarauksia, loma-asuntojen rakennuspaikkojen kokonaismäärä kaavoissa on yhteensä hieman yli 400, joista uusia n 150 kpl.

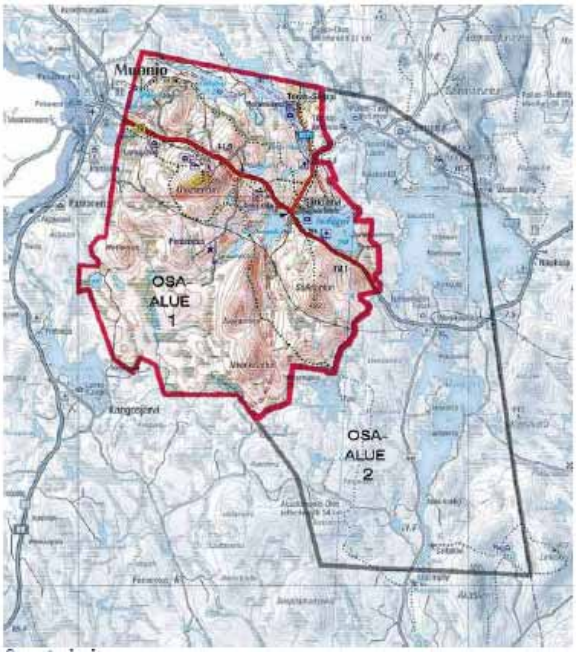

Kuva 4. Muonion tunturi- ja vesistöalueiden osayleiskaava-alueet

Enontekiö:

- **Kilpisjärven luonto- ja maisemaselvitys**
- Alueen asemakaavoitukseen liittyvä luonnon, maiseman ja rakennetun ympäristön perusselvitys- ja lähtötietoaineisto, maiseman ongelma-aluekartoitus, maankäyttösuositukset (viherverkko, rakennettavat alueet). Selvitykset Air-Ix-Suunnittelu Ympäristötaito Oy ja Maisema-arkkitehtitoimisto T.Kurttila; selvitys on osin keskeneräinen.
- **Kilpisjärven kyläalue, asemakaavan muutos**
- Kyläalueelle on laadittu asemakaavan muutosehdotus, johon sisältyy mm. matkailupalvelutoimintojen uudelleenjärjestelyjä ja laajennuksia (Air-Ix-Suunnittelu Ympäristötaito).
- **Hetan ympäristön ranta-alueiden yleiskaava**
- Yleiskaava on hyväksytty, mutta ei vielä lainvoimainen. Kaavasta on valitettu ja kaava on määrätty tulemaan voimaan muutoin, paitsi valituksen alaisilta osin. Kaavaan sisältyy kyläalueen toimintoja, matkailun aluevarauksia ja uutta loma-asutusta ranta-alueilla 10 km säteellä Hetasta yhteensä n. 330 uutta loma-asunnon rakennuspaikkaa aiemman n. 100 rakennuspaikan lisäksi.

Kuva 5. Hetan ranta-alueiden yleiskaavan rajaus

2.1.4 Muut suunnitelmat ja selvitykset

Meän Väylä

Meän Väylä on Ruotsin Pajalan ja Suomen Kolarin ja Muonion kuntien monialainen, Interreg-rahoitteinen, yhteistyöhanke. Maankäytön ja ympäristön osalta hankkeeseen liittyen on laadittu mm. raportit Luonto-, maisema- ja kulttuuriympäristöselvitykset, Kuntakatsaus, Meän visio /2006 ja Rajajokisuunnitelma /2006.

Kasvillisuuteen painottuva luontoselvitys on koottu alueelta jo olemassa olevista selvityksistä, joita on täydennetty maastokäynnein. Maisema- ja kulttuuriympäristöselvitys perustuu samoin pääasiassa alueelta jo olemassa oleviin selvityksiin ja raportteihin. Selvitystä varten on ollut käytettävissä viistokuvat Tornio-Muoniojokivarresta. Selvitys on laadittu tarkemmin rajajokialueelta. Karttoihin on merkitty merkittävät maisema- ja kulttuuriympäristöalueet ja kohteet, merkittävät luontokohteet ja alueet sekä muut ympäristön kannalta arvokkaat alueet ja kohteet.

Meän visiossa on hahmoteltu suunnittelualueen uusia kehityssuuntia.

Kuntakatsauksessa on esitetty mm. kuntien palveluja ja niiden sijoittumista.

Rajajokisuunnitelma on osa Meän väylä – Älvlandet hanketta, tarkennettu maankäytönsuunnitelma Tornionjoen ja Muonionjoen ranta-alueille. 2006 valmistuneessa luonnoksessa kohdistetaan erityistä huomiota rajajoen rantojen kehittämismahdollisuuksiin ottaen huomioon maisemarakenne, luonnonarvot, perinnemaisemat ja kulttuuriympäristöt rajan molemmin puolin. Suunnitelma sisältää periaatteet rakentamisen ja muiden toimintojen sijoittamiselle. Suunnitelmissa ja selvityksissä konsultteina ovat toimineet yhteistyössä Arkinova-Arkitekter ja Air-Ix-Suunnittelu Ympäristötaito, luonto-, maisema- ja kulttuuriselvityksissä lisäksi Ramboll Oy.

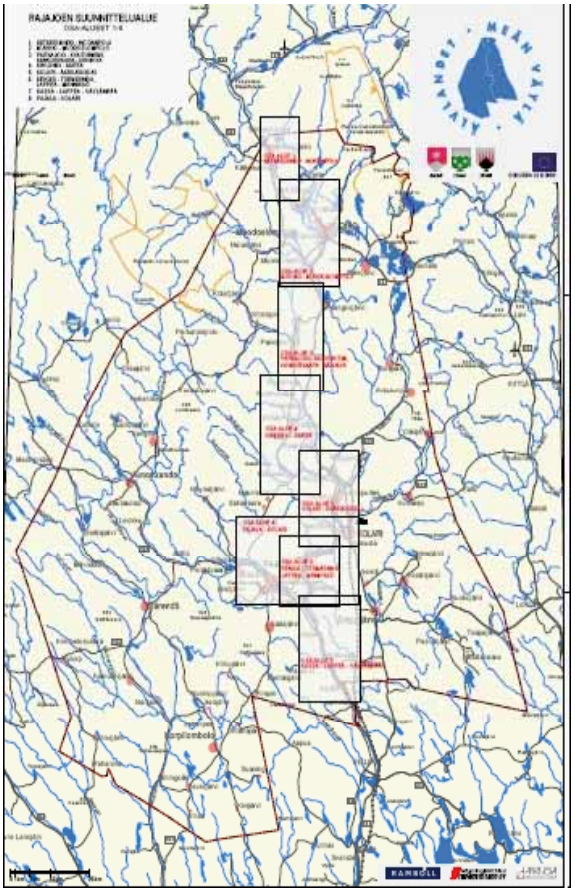

Kuva 6. Meän väylä-projektin suunnittelualue ja luontoselvitysten tarkastelun osa-alueet.

Pallaksen kehittäminen, Muonio 2006

Pallaksen alueelle on laadittu osin EU-rahoitteinen kehittämissuunnitelma, suunnitelman loppuraportti on valmistunut 2006. Pallaksen alueen kehittämissuunnitelma sisältää alueen peruselvitysaineiston lisäksi 3 toiminnallista suunnitelmaa alueen kehittämiseksi, suunnitelmiin liittyen alueella ei ole tehty konkreettisia toteutustoimenpiteitä toistaiseksi. Keskeinen toiminta-alue on Pallas-Ylläs-kansallispuisto, jota pyritään kehittämään entistä voimakkaammin matkailukäyttöön ympärivuotisuus huomioiden. Yksi keskeinen ongelma onkin, voidaanko suunnitelmia toteuttaa ja missä laajuudessa nykyisen kansallispuistoon kohdistuvan lainsäädännön puitteissa. Selvityksessä käytettiin useita konsultteja.

Landscape Lab-matkailualueet maisemalaboratorioina / Ounasselän tunturiseutu

Lapin yliopiston Arktisen keskuksen hallinnoimassa ja EU LIFE Ympäristöohjleman rahoittamassa hankkeessa 'Matkailualueet maisemalaboratorioina -Työvälineitä kestävän matkailun edistämiseen', LANDSCAPE LAB tarkastellaan luontoon suuntautuvan matkailun kestävyyttä ekologisesta, sosiaalisesta, kulttuurisesta ja taloudellisesta näkökulmasta. Landscape Lab -hankkeessa etsitään ja testataan sopivia indikaattoreita ilmentämään matkailun ja ympäristön välistä suhdetta, tilaa ja muutosta. Maisemalaboratorio -hanke tuottaa uutta tietoa matkailun ympäristövaikutuksista, luontoon suuntautuvista aktiviteeteista, ympäristöasenteista, ympäristön käytöstä ja matkailualueiden suunnitteluperiaatteista. hankkeen pääasiallinen toteuttamisalue on Ounasselän tunturiseutu Luoteis-Lapissa. Hanke on käynnistynyt syyskuussa 2004 ja se päättyy elokuussa 2007.

2.2 Tunturi-Lapin matkailualueista

Tunturi-Lapin alue on kasvanut Lapin valtakunnallisesti merkittävimmäksi matkailualueeksi. Tunturiketjujen matkailukeskusten verkostossa keskukset ovat profiloituneet erityyppisiin harrastemuotoihin. Alueen suurimmat matkailukeskukset Levi ja Ylläs ovat erikoistuneet talvisiin aktiviteetteihin, Oloksen alue ensilumen kauteen ja autotestaukseen, Hetan ja Pallaksen alueet luontomatkailuun ja Kilpisjärven alue retkeilyyn ja viimelumen kauteen. Ounasselän maisema-alueen matkailukeskuksiin, Leville, Pallakselle ja Ylläkselle suuntautuu suurin osa Suomen luontomatkailusta.

Em. keskusten alueella arvioidaan olevan nykyisin runsas 40 000 vuodepaikkaa, määrän arvioidaan kasvavan vuoteen 2010 mennessä yli 50 000 vuodepaikkaan ja nykyisten noin 3,5 miljoonan yöpymisvuorokauden noin 5 miljoonaan. Pitemmällä tähtäimellä kasvutavoitteet ovat huomattavasti suuremmat, mikä käy ilmi mm. Levin ja Ylläksen kehittämissuunnitelmista. Levin alueen vuodepaikkatavoite vuodelle 2020 on 35 -36 000 vuodepaikkaa, Ylläksen tavoite vuodelle 2040 on n. 50 000 vuodepaikkaa. Levin matkailukeskuksen kasvuvauhti on viime aikoina ollut 5 - 10 % vuodessa.

Matkailun sesonkivaihteluista johtuen työpaikoista lähes puolet on nykyisin kausiluonteisia. Kausiluonteisuutta pyritään tasoittamaan erilaisten tapahtumien ja kesämatkailuun liittyvien tuotteiden kuten golfin, sauvakävelypuistojen, patikointi- ja pyöräilyreittien ja kalastusmatkailun avulla sekä hyödyntämällä koko matkailualueen keskellä sijaitsevaa Pallas-Yllästunturin kansallispuistoa. Levin golf-kenttä laajentuu 18 reikäiseksi vuoden 2007 aikana.

Kylmäteknologia on matkailun rinnalla kasvava toimiala. Kittilässä käynnistyy Euroopan suurin kultakaivos ja muita Tunturi-Lapin alueen malmikriittisiä tutkimusalueita jalostetaan tavoitteena kaivostoiminnan käynnistyminen.

3 TUNTURI-LAPIN MAISEMALLISET LÄHTÖKOHDAT

3.1 Maiseman perusrakenne

3.1.1 Yleistä

Maiseman perusrakenne on muovautunut mannerjään sulaessa ja liikuttaessa sulamisvesien mukana irtomaa-aineksia. Jäätiköt ovat siloittaneet kallioita ja pyöristäneet pinnanmuotoja. Maiseman perusrakenteen osiksi ovat näin muodostuneet kallioperän suurmuotojen päälle kohoavat harjut ja selänteet ja niiden väliset laaksot ja vesialueet. Maisemarakenne ja siihen liittyvät luonnonpiirteet ovat ohjanneet ihmisen toimintaa, asutuksen sijoittumista ja elinkeinotoimintaa. Alueilla, joissa ei perinteisesti ole ollut pysyvää asutusta, saattaa asutuksen kannalta suotuisia alueita olla hyvin vähän, kuten esimerkiksi Käsivarren alueella.

Tunturi-Lapin suurmaiseman perusrungon muodostavat sen eteläosassa metsäiset vaarat, jotka muuttuvat pohjoiseen mennessä korkokuvaltaan vaihtelevammaksi tunturimaastoksi. Maisemakuvaa hallitsee Suomen oloissa huomattavan korkea Ounasselän tunturijakso, joka alkaa Ylläkseltä ja jatkuu Pallakselle ja Ounastunturille. Tunturijakson koillinen sivuhaara jatkuu Aakenustunturin kautta Leville. Enontekiön kaira-alueen tunturit muuttuvat korkokuvaltaan vuoristoisemmaksi kohti käsivartta mennessä samalla kun tunturikoivikot vaihtuvat avoimeksi paljakaksi. Ylätuntureiksi kutsuttu alue kuuluu ainoana Suomessa Kaledoniidien reunavyöhykkeeseen eli Kölivuoristoon.

Vaarojen ja tuntureiden välisissä loivapiirteisissä laaksoissa virtaavat Ounasjoki ja Torniojoki- Muoniojoki sivuhaaroineen. Muoniojokilaakso kapenee Yli-Muonion pohjoispuolella. Tunturi-Lapista puuttuvat laajat järvialtaat, joten järvet eivät maisemakuvassa muodostu kovin hallitseviksi elementeiksi.

Kuva 7. Pallaksen Pyhäkero syysasussa. Pyhäkero muodostaa Ounasselän tunturiketjun pohjoisen pään.

3.1.2 Maisema-aluejako

Suomen eri osien luonnon- ja kulttuuripiirteitä on kuvattu mm. Ympäristöministeriön maisema-aluetyöryhmän v. 1992 inventoinnin pohjalta laatiman maisemamaakuntajaon avulla. Maisemamaakuntien ja näitä tarkentavien maisemaseutujen rajauksissa on otettu huomioon alueiden omaleimaisuus, edustavuus ja tyypillisyys. Alueiden luonnehdinnassa korostuvat tiiviisti asutuilla alueilla kulttuuripiirteet. Harvaan asutuilla ja syrjäisillä seuduilla, kuten Lapissa, ovat määräävimpänä luonnonpiirteet. Maisemamaakuntajaon yhtenä tavoitteena on ollut kiinnittää huomiota alkuperäisen maiseman ja kulttuuriympäristön säilyttämiseen jälkipolville.

Lapin maisemalle ovat ominaisia laajat asumattomat erämaat, paljaat tunturit, kirkasvetiset jokilaaksot ja perinteisten elinkeinojen ympärille syntyneet kylät ja kulttuuriympäristöt. Tunturi-Lappi on osa Peräpohjola-Lapin maisemamaakuntaa. Alueen maisemaseudut ovat pohjoisesta etelään Käsivarren ylätunturien seutu (10.10), Enontekiön pohjoinen tunturiseutu (10.9), Metsä-Lapin tunturiseutu (10.6), Länsi-Lapin tunturiseutu (10.5), Aapa-Lapin seutu (10.3) ja Peräpohjolan vaara- ja jokiseutu (10.2).

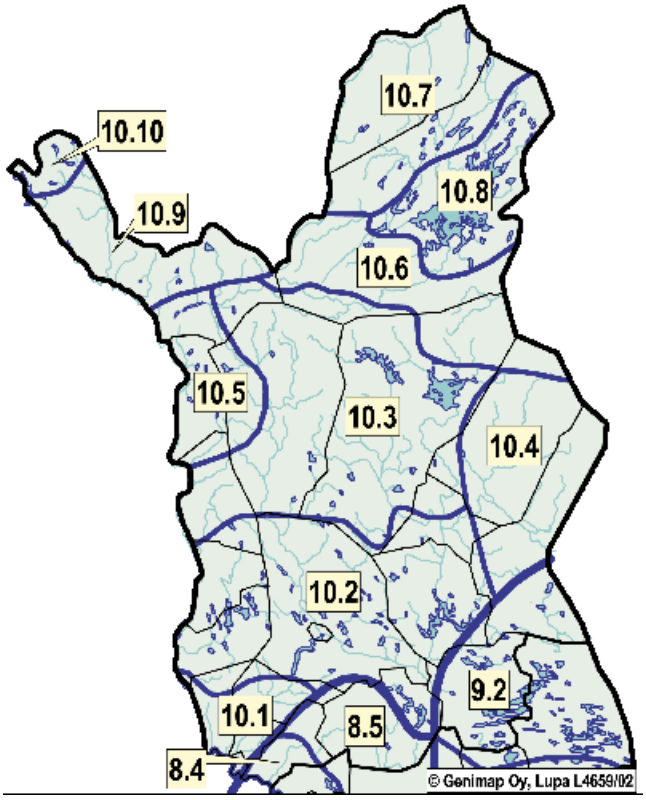

Kuva 8. Maisemamaakunnat ja maisemaseudut.. Lähde:Ympäristöministeriö

Maisemamaakuntajaottelu toimii työvälineenä alueidenkäytön suunnittelussa muodostamalla yleiskuvan alueen maiseman, luonnon ja kulttuuripiirteistä sekä tuomalla esiin käsiteltävän alueen säilytettävät erityispiirteet. Tunturi-Lappi kuuluu yhteen maisemamaakuntaan, mutta sen maisemaseuduissa on havaittavissa huomattavaakin eroavaisuutta.

3.2 Kallioperä

Kallioperä ja sitä peittävä maaperä muodostavat maiseman perusrungon. Kallioperän kivilaji vaikuttaa maisemarakenteen perusrungon muotoon, suuntautuneisuuteen, rytmiin ja mittasuhteisiin.

Suomen kallioperä on kokonaisuudessaan hyvin vanhaa ja vakaata. Se kuuluu vanhaan prekambriseen (4600- 570 milj. vuotta sitten kulunut ajanjakso) Pohjois- ja Itä-Euroopan peruskallioalueeseen, joka on yksi Euraasian mantereen vanhimmista osista.

Maapallon ikä on noin 4600 milj. vuotta. Geologinen aika jaetaan arkeeiseen, proterotsooiseen ja fanerotsooiseen aikaan eli eoniin. Eonit jakautuvat edelleen maailmankausiin. Prekambriaika, johon sisältyvät arkeeinen ja proterotsooinen eoni, käsittää ajanjakson maapallon synnystä paleotsooisen maailmankauden alkuun. Nyt on meneillään fanerotsooisen eonin viimeinen osa, kvartäärikausi.

Vanhimmat tunnetut kivet ovat yli 4000 milj. vuotta vanhoja. Suomen arkeeisen kallioperän muodostumisen on arvioitu alkaneen n. 3700 miljoonaa vuotta sitten. Jääkaudet ovat mataloittaneet Suomen vuoria ja kuluttaneet kallioperää. Suomen maapinta-alasta on näkyvää kalliota n. 3 % ja hyvin ohuen maapeitteen alla n. 11 %. Kallioperää peittää muutamasta metristä kymmeniin metreihin paksu irtomaakerros eli maaperä, joka koostuu kivennäismaalajeista ja eloperäisistä maalajeista.

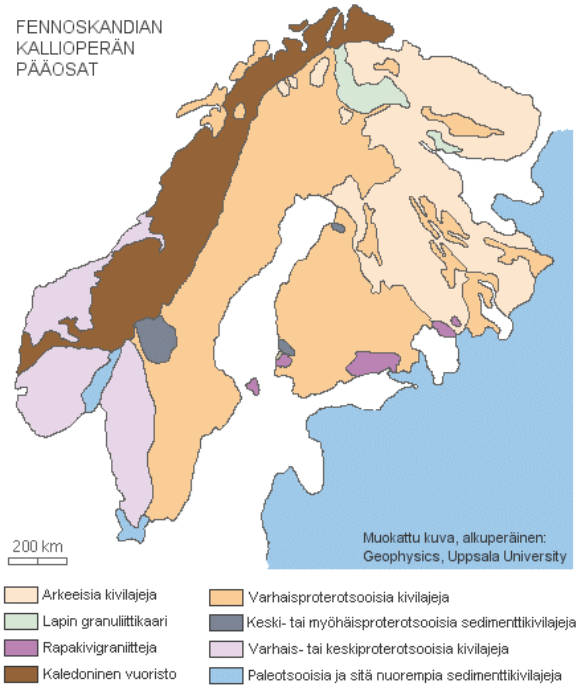

Kuva 9. Fennoskandian kallioperän pääosat. Lähde www.kiviopas.fi, alkuperäinen lähde Geophysics, Uppsala University.

Suomen kallioperän vanhinta osaa ovat Itä- ja Pohjois-Suomen arkeeiset kallioalueet. Vanhin tunnettu kivi on Pudasjärven Siurun trondhjeeminen gneissi, joka on arviolta n. 3500 milj. vuotta vanhaa. Fennoskandian kilven tärkein kasvukausi ajoittuu 2800- 2700 miljoonan vuoden takaiseen ajanjaksoon. Tuona aikana syntyneet kivilajit olivat pääosin gneissejä, migmatiitteja ja graniittisia kivilajeja. Arkeeisilla alueilla on myös vulkaanis- ja sedimenttiperäisiä vihreäkivijaksoja. Arkeeisten kallioalueiden peitossa on Suomen pinta-alasta n. 20 %.

Seuraavan ajanjakson, Proterotsooisen kallioperän, kivilajeja ovat Pohjois-Suomen liuskealueet, kerrosintruusiot ja granuliittialueet (Pohjois-Suomessa), Karjalaiset liuskeet, Svekofenninen kallioperä, Proterotsooiset orogeeniset syväkivet (Pohjois-Suomessa), Rapakivigraniitit ja Sedimenttikivet.

Pohjois-Suomen varhaisproterotsooinen kallioperä on kerrostunut arkeeisen pohjakompleksin päälle. Kallioperä on syntynyt 2500- 2250 ja 2250- 2200 milj. vuoden takaisilla ajanjaksoilla. Tältä ajanjaksolta on pääosin peräisin myös Tunturi-Lapin kallioperä.

Maan sisäosista purkautuneet kivisulat ovat tärkeitä malmietsinnän kannalta. Liuskevyöhykkeeltä on löytynyt lukuisia mineralisaatioita ja malmiesiintymiä. Svekofennisen vuorijonopoimutuksen eli orogenian aikana n. 1900- 1800 milj. vuotta sitten syntyivät proterotsooiset orogeeniset syväkivet. Nämä ovat pääosin graniitteja, granodioriitteja ja tonaliitteja. Pohjois-Suomessa on muodostumien arvioitu syntyneen arkeeisen kallioperän muokkautuessa uudelleen.

Suomen kallioperän myöhempiä kehitysvaiheita ovat Suomen Kaledonidit sekä Meteoriitit. Kaledoninen poimuvuoristo kohosi Fennoskandian peruskallioalueen länsipuolelle n. 450- 400 milj. vuotta sitten. Suomen puolella Kaledonien vuorijono ulottuu Käsivarren Lapin luoteisosaan. Vuoristo syntyi liuskelaatan työntyessä kerrostuneiden ja kivettyneiden kalkki- ja savikivien päälle. Nuorta kiviainesta on näkyvissä mm. Saanatunturin yläosissa.

Meteoriittitörmäyskraatereita on Suomessa n. kymmenkunta. Nämä sijaitsevat Keski- ja Etelä-Suomessa.

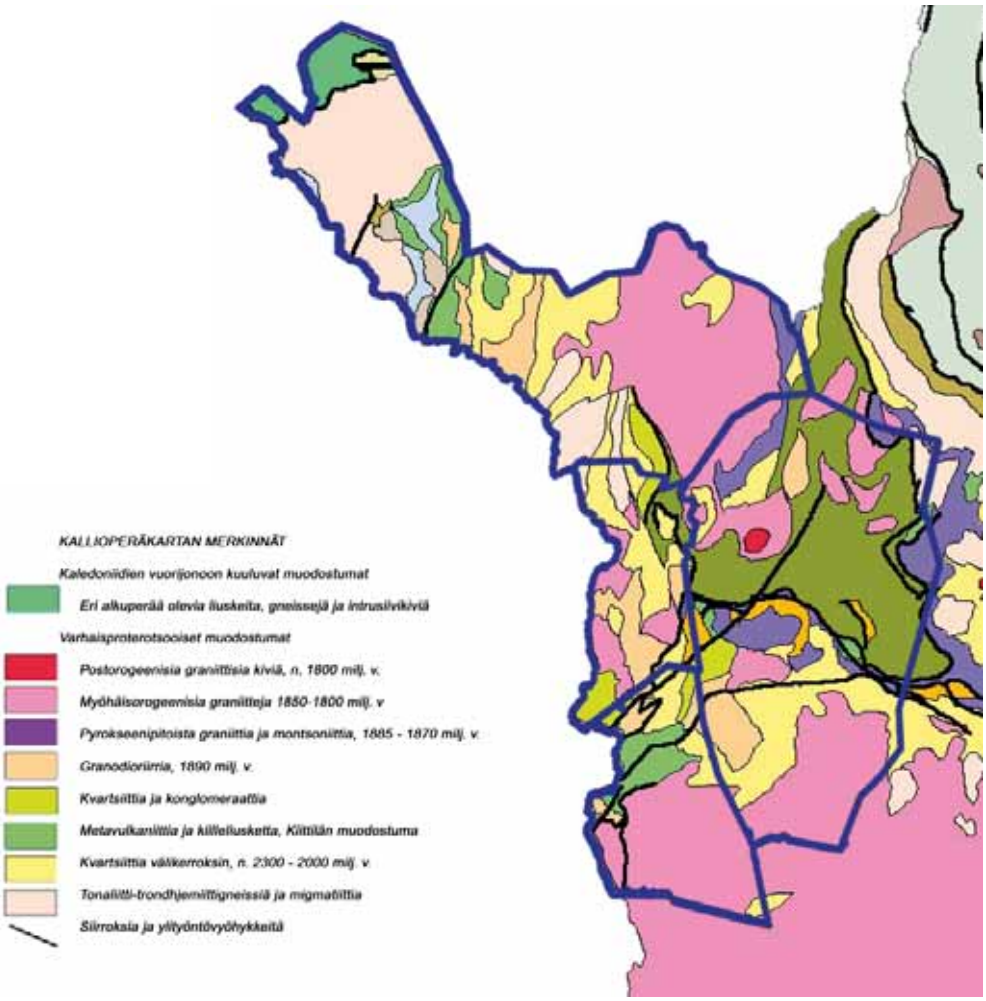

Kuva 10. Tunturi-Lapin kallioperä. Lähde GTK 1999, http://www.gsf.fi/info/maps

Kivilajit ovat vaikuttaneet mm. vesistöjen syntyyn ja kasvillisuustyyppeihin. Kallioperän murroslaaksot ja siirtovyöhykkeet ovat muodostaneet reittejä jokiuomille. Kvartsiitit ja graniitit ovat karkearakeisia ja helposti vettä läpäiseviä, joten ne ovat kasvualustoina karuja. Enontekiö on käsivartta lukuun ottamatta pääosin myöhäisorogeenista graniittialuetta. Kiilleliuskeet ja vulkaniitit taasen ovat rapautuvia, joten ne ovat kasvualustana ravinteikkaampia. Kittilän kunnan alueella on laaja metavulkaniitti- ja kiilleliuskemuodostuma. Tunturi-Lapin kallioperässä on pääosin lounais-koillissuuntaisia murroslinjoja, siirroksia ja ylityöntövyöhykkeitä. Nämä erottuvat usein maastosta kalliojyrkänteiden rajaamina laaksoina, järviketjuina tai jokina. Pohjois-eteläsuuntaisia siirroslinjoja sijaitsee mm. Pallas-Ounastunturin ja Aakenustunturin itäpuolella.

3.3 Suurmaiseman korkokuva ja maaston korkeusvaihtelut

Suomi on korkokuvaltaan pääosin alankoa. Ylänköä, maastoa yli 200m korkeudella merenpinnasta, on lähinnä vain Lapin alueella. Ylänkö- ja alankoseutujen raja kulkee luoteesta kaakkoon linjalla Aavasaksa-Kivalo-Isosyöte-Vuokatti-Koli. Raja on myös luonnon ja kulttuurimaantieteen kannalta merkittävä.

Maaston absoluuttista korkeutta merkittävämpää on paikallinen tai alueellinen relatiivinen eli suhteellinen korkeusvaihtelu. Tunturi-Lapin maasto vaihtelee lakeudesta (5-10m korkeusvaihtelu) kankaremaahan (10-20m), mäkimaahan (20-50m), vuorimaahan (50-200m) ja ylhiömaahan (yli 200m), (J.G.Granö).

Maaston suhteellinen korkeusvaihtelu on suurimmillaan Luoteis-Enontekiössä. Suomen maantieteellisen seuran luokittelun mukaisesti Tunturi-Lapin korkokuva vaihtelee oheisen kuvan mukaisesti laaja-alaisista suhteellisen jyrkkärinteisistä kohoumista (5.12 Ounasselän tunturiseutu, 5.21 Enontekiön vuoriseutu, 5.22 Enontekiön ylätunturit, 4.31 Peräpohjolan jokimaa) korkeussuhteiltaan vaihtelevaan kumpuilevaan maastoon (5.11 Lapin aapaseutu).

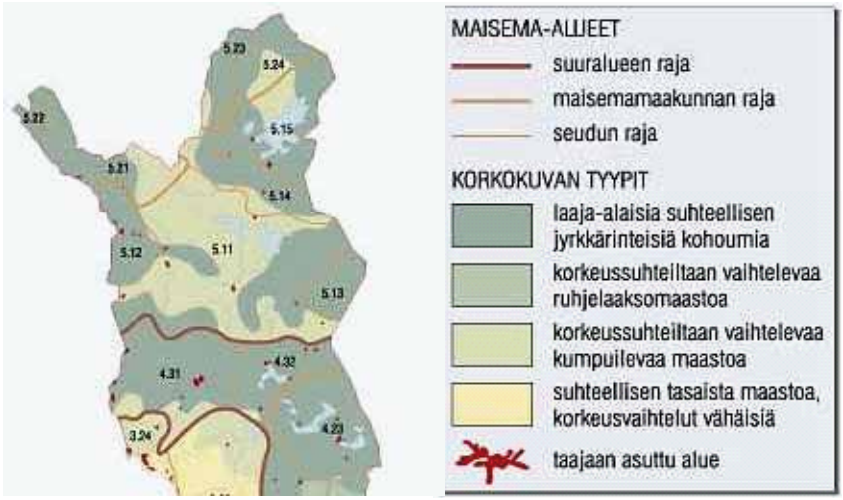

Kuva 11. Ote kartasta Suomen maisemalliset suuralueet, maisemamaakunnat ja – seudut, Suomen kartasto, Suomen Maantieteellinen Seura

Tuntureiden lakialueet vaihtelevat Lapissa pääosin 300–-600 metrin välillä merenpinnan yläpuolella. Pallastunturin ylänkö sijoittuu 400–500 metriä merenpinnan yläpuolelle. Tuntureiden laet eli pyöreälakiset kerot kohoavat vielä 200–300 metriä korkeammalle. Pallastuntureiden korkein laki on 807 metriin ulottuva Taivaskero. Käsivarren muita tuntureita ovat mm. Ropi (945m), Saana (1029m), Kahperusvaarat (1144m) ja Kovddoskaisi (1210). Haltin korkein laki, Halditsohkka, kohoaa 1328 metriin.

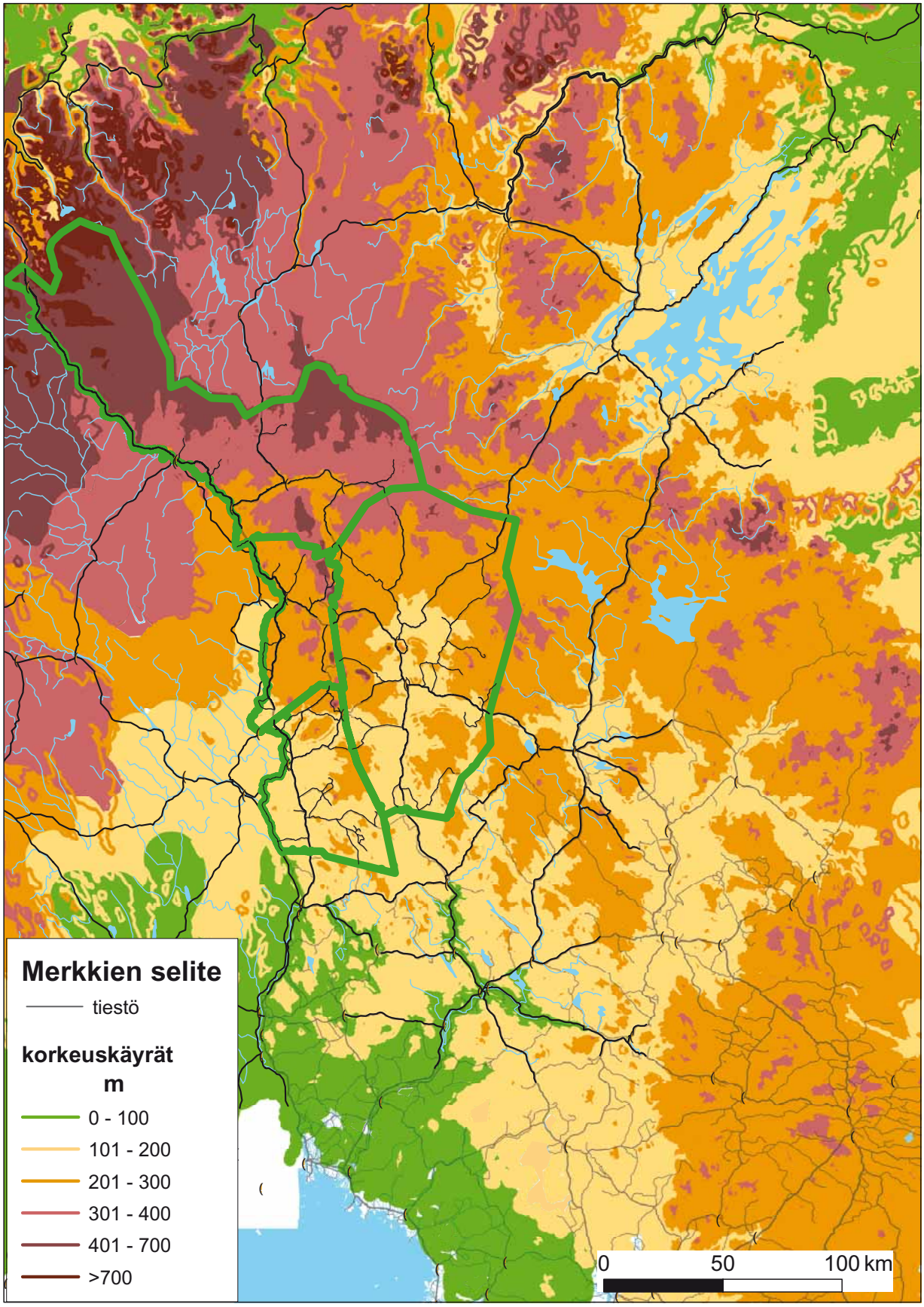

Kuva 12. Absoluuttiset korkeudet merenpinnan yläpuolella Lapin alueella. Tunturi-Lappi on rajattu näkyviin vihreällä.

3.4 Geomorfologia

Tunturi-Lapin maanpinnan muotoon ovat vaikuttaneet miljoonien vuosien ajan mannerjäätikön eri vaiheet. Jääkauden jättämät jäljet kuvastuvat maastossa tiettyihin ilmansuuntiin suuntautuneina muotoina. Jäätikkö on vetäytynyt Lapissa koillisesta lounaaseen n. 11000- 10000 vuotta sitten. Lapin vapautumiseen jäästä kului aikaa n. 1000 vuotta ja Tunturi-Lapin n. 800 vuotta. Jääpeite väistyi viimeisenä Kolarin kirkonkylän kohdalta. Pääosa Tunturi-Lapista on vedenkoskematonta. Jäänpatoamat järvet ovat peittäneet mm. nykyisiä jokilaaksoja ja aapasoita ja vain Tunturi-Lapin eteläisin osa on ollut veden peitossa.

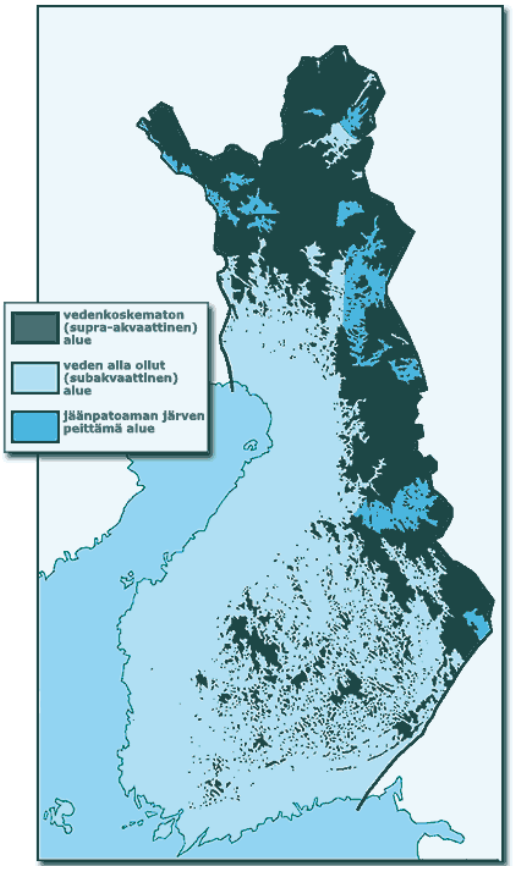

Kuva13. Suomen vedenkoskemattomat, veden alla olleet ja jäänpatoaman järven peittämät alueet Erosen ja Hailan mukaan (1992). Lähde: http://www.gtk.fi/aineistot/mp-opas/supra_akvaattinen.htm. Tunturi-Lappi erottuu suurelta osin vedenkoskemattomanan alueena. Alueella on ollut useita jäänpatoamia järvialtaita.

Jäätikkö on siirtyessään madaltanut sekä pyöristänyt jyrkkiä pinnanmuotoja. Jäätikön mukanaan kuljettama irtain maa-aines peittää kallioita pohjamoreenipatjana. Sulamisvedet ovat kerrostaneet hienompaa maa-ainesta hiekka- ja soramuodostumiksi ja täyttäneet jyrkkärinteisiä murroslaaksoja. Harjuja on syntynyt laaksojen pohjalle, jäätikkökielekkeiden välisiin saumakohtiin, painanteisiin tai kallioperän heikkousvyöhykkeisiin, joita pitkin vedet ovat virranneet. Lapissa harjut ovat tyypillisesti kapeita ja jyrkkärinteisiä. Suuri osa Lappia jäi heti mannerjäätikön vetäydyttyä kuiville ja vesi ei ehtinyt tasoittaa harjujen lakia. Moreeni peittää pääosin ennen viimeistä jäätiköitymistä muodostuneet Lapin harjukerrostumat. Jäätikköjoet ovat kerrostaneet jokisuihin lajittuneen aineksen muodostumia, deltoja, ja kuivalle maalle vastaavasti sandureita. Lapissa on lisäksi jäätikköjokimuodostumia, laaksontäytteitä, jotka ovat sulamisvesien jäästä vapautuneen alueen laaksoihin kerrostamia hiekka- ja soratasanteita. Ympäristöstään selvästi kohoavia mannerjään liikkeen suuntaisia, virtaviivaistuneita pohjamoreenista syntyneitä selänteitä eli drumliineja on mm. Kittilän itäpuolella.

Suurimmat avokalliot sijaitsevat Käsivarren kärjen vuoristoalueella ja Enontekiön kaira-alueella. Tunturi-Lapin päämaalaji on useimmiten hyvin kivinen moreeni, joka peittää myös tuntureiden lakialueita. Kallion lämpö- ja pakkasrapautumisen tuloksena on tunturipaljakoille syntynyt laajoja, vaikeakulkuisia kivikoita ja louhikoita eli rakkakivikoita.

Turve-esiintymät keskittyvät Ounasjoen suistoalueelle ja Kolarin eteläpuolisille alueille sekä käsivarren Kaaresuvannon pohjoispuolelle. Sara- ja rahkaturpeen peittämiä palsasoita, joiden sydän on ikiroudassa, esiintyy erityisesti Käsivarren alueella.

Savikkoja Tunturi-Lapin alueella ei juuri ole. Jokivarsilla on kuitenkin huomattavia sora-, hiekka- ja silttikerrostumia, erityisesti Kemijoen, Ounasjoen ja Torniojoen varsilla.

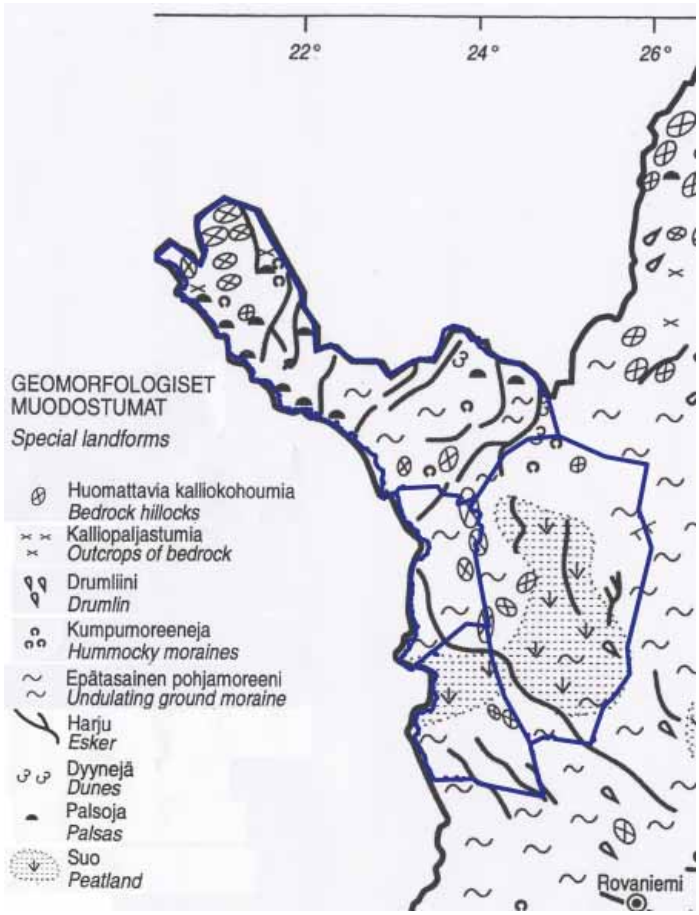

Kuva 14. Suomen geomorfologinen kartta (pääosin Fogelberg & Seppälä 1979, Kujansuu & Niemelä 1984, mukailtu = Matti Tikkasen lähde)

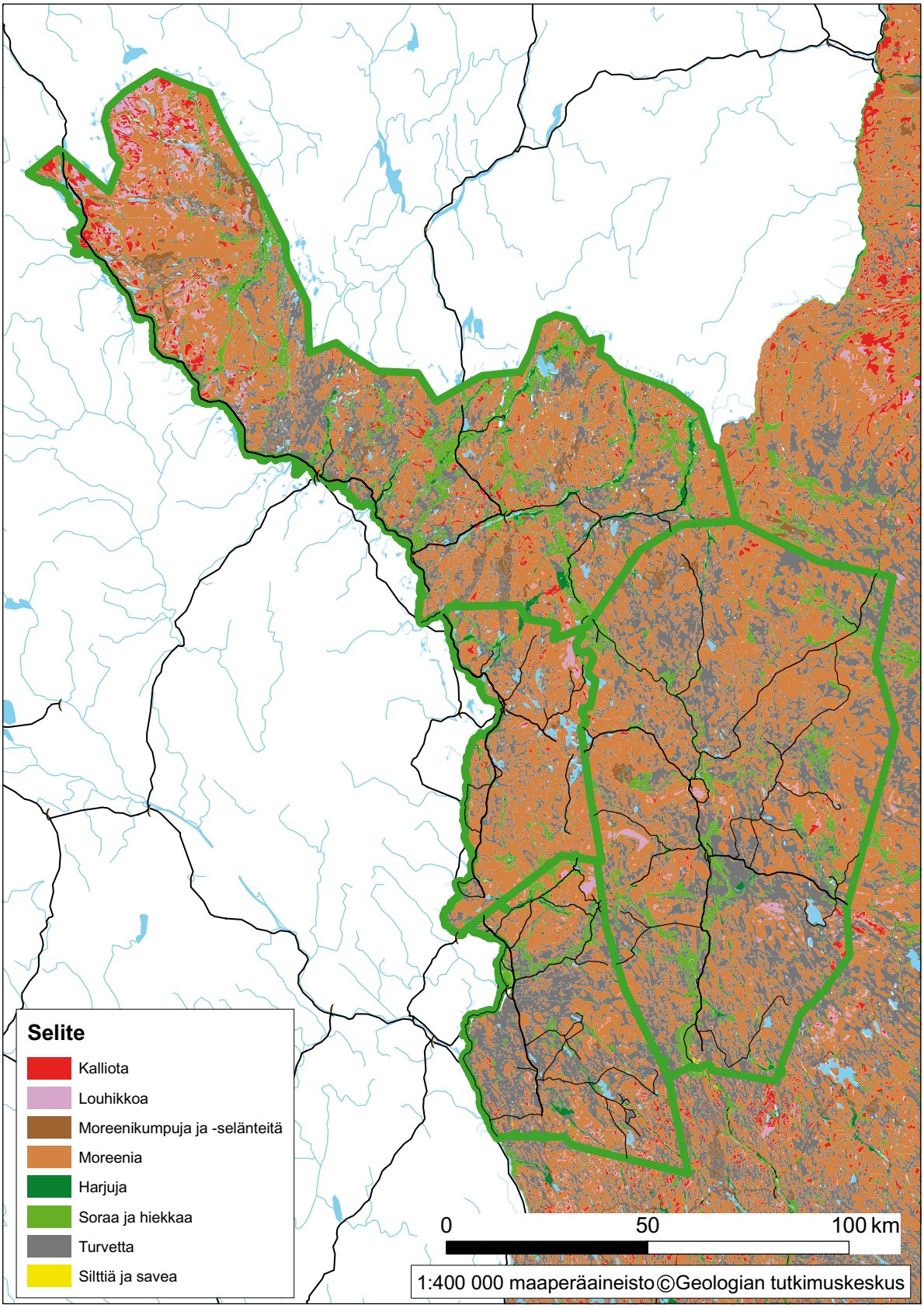

Kuva: 15. Tunturi-Lapin maaperägeologinen kartta. Tunturi-Lappia peittää pääosin moreeni. Turvekerrostumat erottuvat harmaana ja sora- ja hiekkaesiintymät, harjut, vihreänä. Suurimmat louhikot sijaitsevat Kölivuoristossa, Käsivarren kärjessä.

3.5 Maiseman vesisuhteet ja ilmasto

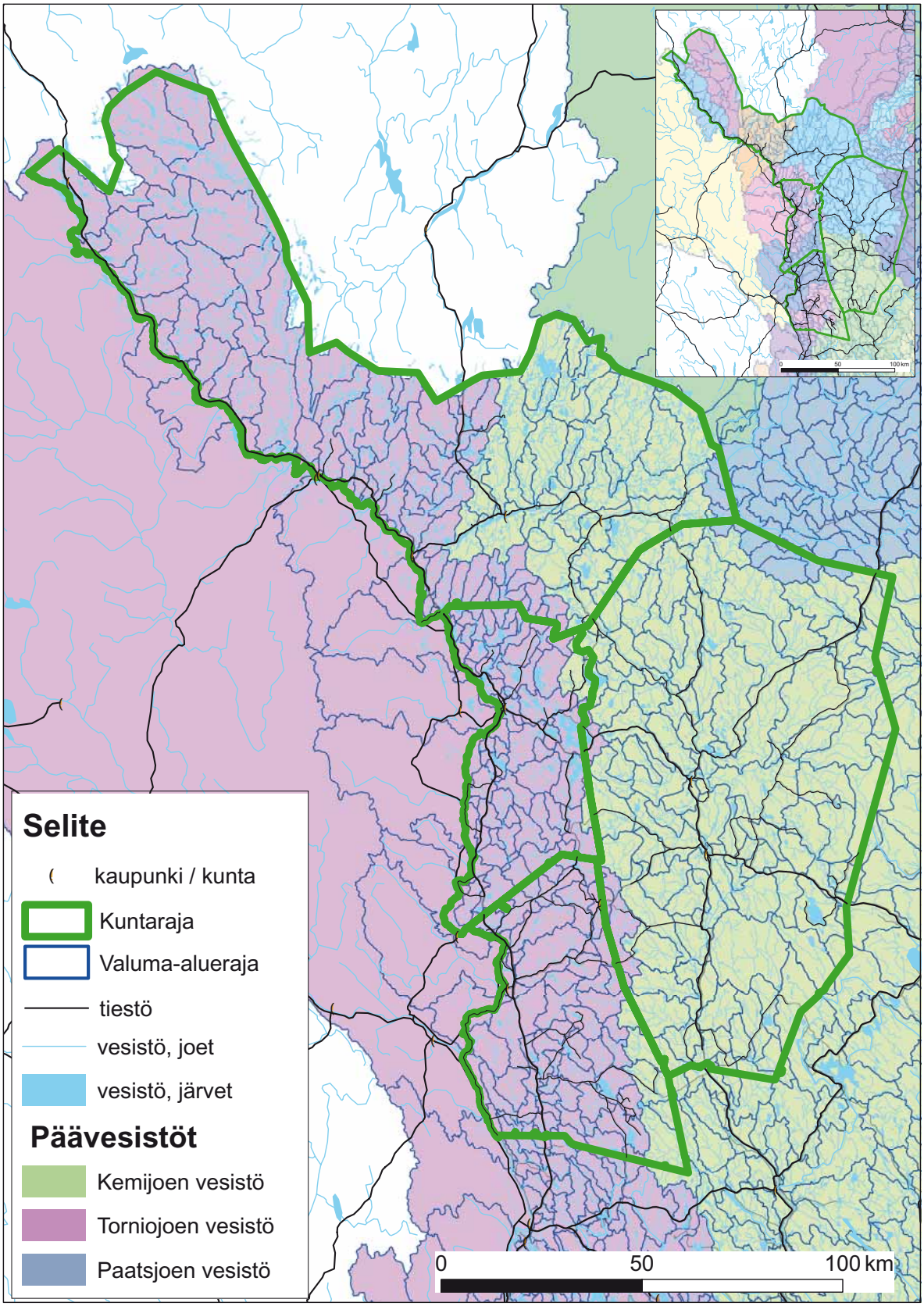

Kuva 16. Tunturi-Lapin päävesistöt sekä valuma-alueet. Pienessä kuvassa on esitetty päävesistön sisällä olevat vedenjakajat.

3.5.1 Valuma-alueet

Tunturi-Lapin alueella on kolme vesistöä, Tornionjoen ja Kemijoen vesistöt sekä Paatsjoen vesistö, joka vain sivuaa Tunturi-Lapin aluetta sen koillisreunalla.

Tunturi-Lapin joet laskevat etelässä Perämereen ja pohjoisessa Jäämereen. Pohjoinen päävedenjakaja on Saariselkä. Lapin vesistöissä on suhteellisen vähän veden virtausta tasoittavia järviä (järvisyys 5,5 %). Suurin osa, yli 90 %, järvistä on alle 1 km2 suuruisia ja suhteellisen matalia. Tunturi-Lapin alueella järviä on erityisen vähän, ja ne ovat pinta-alaltaan melko pieniä.

3.5.2 Pintavesiuomat ja – altaat

Tunturi-Lapin merkittävimmät pintavesiuomat ovat Ounasjoki ja Könkämäeno-Muonionjoki-Tornionjoki. Ounasjoki on pituudeltaan n.300 kilometriä ja se on säilynyt varsin luonnontilaisena. Joen latvavedet ulottuvat Norjan ja Suomen väliselle erämaa-alueelle. Ounasjoki saa alkunsa Ounastunturin juurella sijaitsevasta Ounasjärvestä Enontekiössä. Nimi Enontekiö tarkoittaa suurten jokien, enojen synnyttäjää. Ounasjoen sivuhaaroja ovat mm. Näkkäläjoki, Pöyrisjoki ja Käkkälöjoki. Ounasjoen keskileveys noin 150 m vaihdellen 60–300 metriin. Ensimmäisen 100 km matkalla vuolas joki on melko koskinen ja pudotusta on 115 m. Sirkan ja Alakylän välillä on noin 60 km pituinen suvantojakso, jolloin joki virtaa laajojen suoalueiden läpi. Alakylän kohdalta alkaa lähes 100km pituinen koski- ja nivajakso. Viimeiset 30 km joki virtaa preglasiaalisessa laaksossa rauhallisena suvantona.

Könkämäenon - Muonionjoen - Torniojoen jokireitin pituus Kilpisjärveltä Perämerelle on yhteensä noin 500 km. Joki muodostaa osan Suomen ja Ruotsin välisestä rajasta. Jokireitin ylin osa, Könkämäeno, saa alkunsa Kilpisjärvestä 473 m korkeudesta ja se laskee Käsivarren tunturiylänköä pitkin noin 90 km: n matkalla 142 m. Könkämäeno ja toinen latvahaara Lätäseno yhtyvät Kaaresuvannon yläpuolella Muonionjoeksi.

Muonionjoen pituus on yhteensä 230 km ja putouskorkeutta tällä jaksolla on 205 m. Muonionjoki laskee Lappean kohdalla Ruotsin puolelta tulevaan Tornionjokeen. Tornionjoen pituus Muonionjoen yhtymäkohdasta mereen saakka on 180 km ja putouskorkeutta tällä suhteellisen alavalla Tornionjokilaakson alueella on 126 m. Huomattavimpia Tornion-Muonionjoen Suomen puoleisia sivujokia ovat Lätäseno, Jietajoki, Tarvantojoki, Palojoki, Jerisjoki, Äkäsjoki, Ylläsjoki, Naamijoki ja Martimojoki.

Tunturi-Lapin järvet ovat pääosin luokiteltavissa karuiksi. Suurin osa järvistä on suoperäisiltä alueilta olevien humuksen värjäämiä. Suurimmat järvet Tornionjoen vesistöalueella ovat Kilpisjärvi, Jerisjärvi ja Äkäsjärvi. Kemijoen vesistön järvistä pinta-alaltaan suurimmat ovat Kittilän Kelontekemäjärvi ja Enontekiön Pöyrisjärvi.

Kuva 17. Tunturiketju reunustaa Äkäsjärvelle avautuvaa vesimaisemaa.

3.5.3 Pohjavedet

Lapissa sadantaa vähäisemmästä haihdunnasta johtuen maanpinnalta ja maakerroksista kulkeutuu runsaasti valumavesiä pohjavesiin. Pohjaveden taso pysyy korkealla myös talvella, josta syystä routa ulottuu syvälle. Pohjavesien laatu on yleisesti hyvä. Tunturi-Lapin pohjavesialueet on esitetty kappaleessa 3.6.4 olevalla kartalla *Tunturi-Lapin Natura 2000-verkoston kohteet ja eri suojeluohjelmiin sisältyvät alueet sekä pohjavesialueet.*

3.5.4 Ilmasto

Suomen ilmasto jaetaan viiteen pääluokkaan. Tunturi-Lapin alue sijoittuu pääosin pohjoisboreaaliseen ilmastovyöhykkeeseen. Käsivarren pää sijaitsee hemiarktisella ilmastovyöhykkeellä. Ilmastoluokittelun perusteena ovat lämpötila ja sademäärä, jotka vaikuttavat kasvillisuuden kasvuolosuhteisiin.

Saksalaisen Köppenin laatimassa luokittelussa kiinnitetään huomiota etupäässä lämpötilan ja kosteussuhteiden vuotuiseen kulkuun. Vaihtelujen rajat on määrätty osaksi ilmastollisten ja osaksi havaittujen maisemallisten piirteiden, etenkin kasvimaantieteellisten näkökohtien mukaan. Ilmastoluokituksen mukaan Suomi kuuluu lumi- ja metsäilmaston kostea- ja kylmätalviseen tyyppiin, jossa lämpimimmän kuukauden keskilämpötila on vähintään +10 °C ja kylmimmän enintään -3 °C ja jossa sataa kaikkina vuodenaikoina keskimäärin kohtuullisesti. Lapin ilmasto on humidinen eli Lapissa sataa vettä enemmän kuin haihtuu mm. viileän kesän vuoksi.

Lapin lämpötila laskee pääsääntöisesti pohjoista kohti mentäessä. Talvet ovat pitkiä ja kylmiä ja kesät lyhyitä ja viileitä. Atlantin valtameri ja Golf-virta lämmittävät kuitenkin Pohjois-Lappia niin, että se on suhteellisen leuto ilmastoltaan leveysaste huomioon ottaen.

Terminen kasvukausi, jolloin lämpötila pysyttelee viiden asteen yläpuolella, on Lapissa lyhimmillään kahden kuukauden pituinen. Terminen talvi, jolloin lämpötila pysyttelee nollan alapuolella, on kestoltaan yli puoli vuotta. Sydäntalvi kestää yli neljä kuukautta.

Lämpötilan vaihtelu on paikallisesti suurta. Tunturit ovat kesällä laaksoja ja kuruja viileämpiä, mutta talvella ja yöaikaan tilanne muuttuu päinvastaiseksi. Lämpötilaero saattaa olla jopa 10–20 °C. Lisäksi tunturialueille on luonteenomaista voimakas huurteenmuodostus. Maaston topografia vaikuttaa myös kasvukauden alkamisajankohtaan. Kasvien kasvu- ja kehitysrytmiä säätelevän tehollisen lämpötilan summa Tunturi-Lapin alueella on 350 °C- 800 °C. Roudattoman ajan pituus vaihtelee Tunturi-Lapin alueella 50-90 vuorokauteen.

Vuotuinen sadanta vaihtelee Lapissa keskimäärin 500–600 mm. Sateisinta on kesällä ja sateisin kuu on elokuu. Talvi on vähäsateisin vuodenaika ja vähäsateisin kuukausi on maaliskuu, jolloin lumipeite on yleensä paksuimmillaan. Lumen määrä on vähäisin tuntureilla, josta tuuli puhaltaa sitä pois. Lumen määrä vaikuttaa roudan syvyyteen, lunta on yleensä maksimissaan 60–70 cm. Routa ulottuu 1-2 metrin syvyyteen.

Tuulisuuteen vaikuttavat merkittävästi maasto-olosuhteet ja peitteisyys. Tuulet puhaltavat erityisesti tuntureiden lakialueilla, jossa tuulet voivat olla erittäin kovia. Tuulet ovat voimakkaimmillaan syksyllä ja talvella.

Kuva 18. Suomen ilmastovyöhykkeet, lähde Ilmatieteen laitos

Ilmastolla ja siinä tapahtuvilla muutoksilla on merkittävä vaikutus luonto- ja maisemasidonnaisessa ympäristössä, jota erityisesti Lappi edustaa. Muutokset näkyvät mm. sadannassa, tulvissa ja kasvien levinneisyysalueissa sekä mahdollisten tuhohyönteisten leviämisessä.

3.6 Maisemarakenne

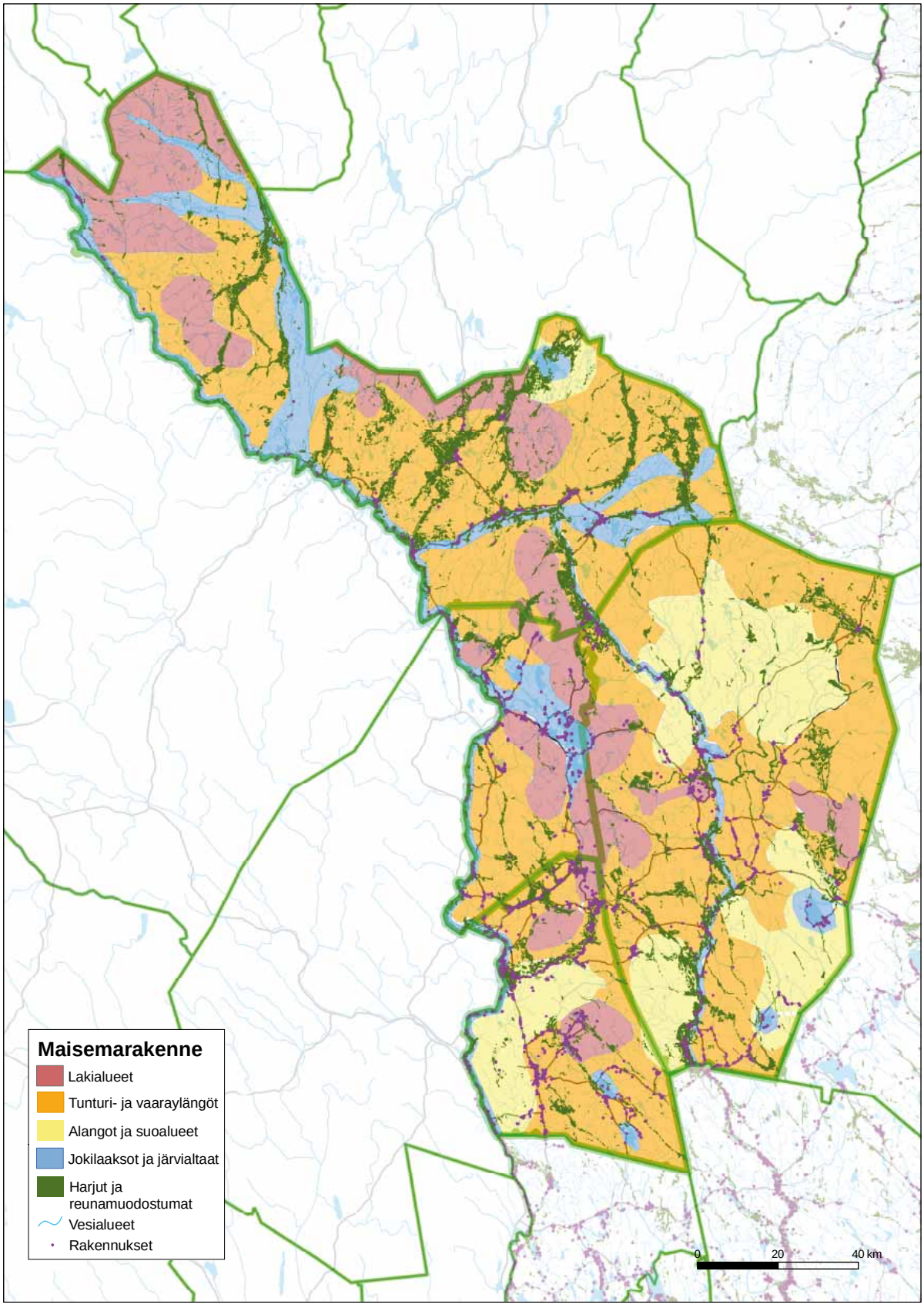

Kuva 19. Tunturi-Lapin maisemarakenteen yleispiirteet

3.7 Kasvillisuus ja eläimistö

3.7.1 Tunturi-Lapin kasvimaantieteellinen sijainti

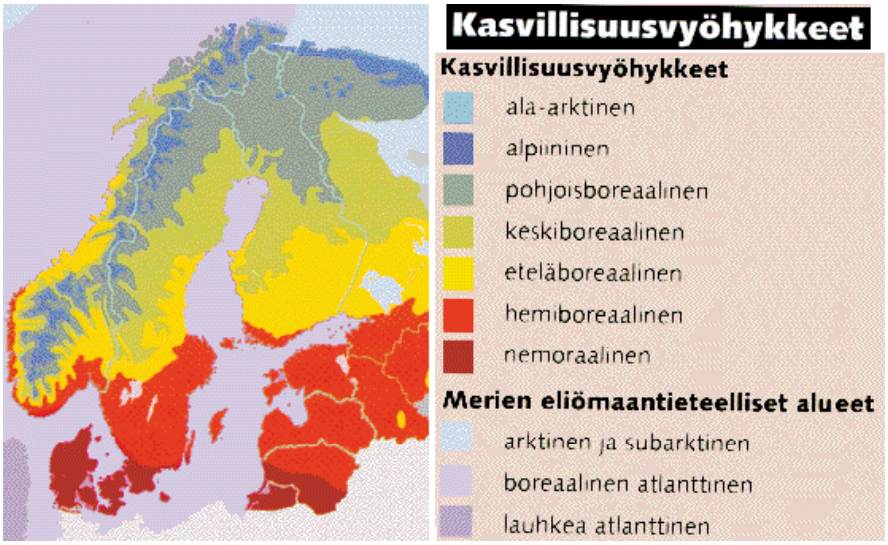

Kuva 20. Pohjois-Euroopan kasvillisuusvyöhykkeet. Lähde: http://www.oulu.fi/northnature/finnish/Suomi/ekologia5.html, alkuperäinen lähde: Hallanaro, Eeva-Liisa, Pylvänäinen, Marja & From, Stella.2002. Pohjois-Euroopan luonto- Löytöretki monimuotoisuuteen. Nord 2001:14, pohjoismaiden ministerineuvosto, Kööpenhamina

Suomi kuuluu boreaaliseen metsävyöhykkeeseen ja pääosa Lappia tarkemmin määritellen pohjois-boreaaliseen metsävyöhykkeeseen. Pohjois-boreaalinen vyöhyke jakautuu edelleen Peräpohjolaan ja Metsälappiin. Vyöhykkeen pohjoispuolella on Tunturilapin alue, joka sijaitsee kylmällä kasvillisuusvyöhykkeellä, arktis-alpiinisella alueella. Kuusiraja sijoittuu linjalle Pallastunturi-Saariselkä. Metsälapin valtapuuna on pääosin mänty, osittain myös koivu.

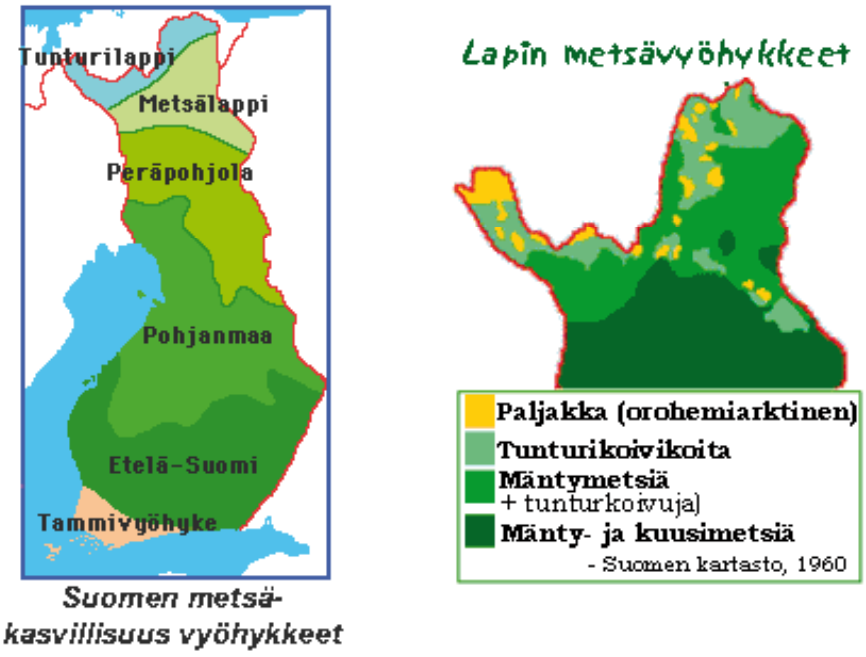

Kuva 21. Suomen metsäkasvillisuusvyöhykkeet ja Lapin metsävyöhykkeet, kuvien lähde: http://www.oulu.fi/northnature/finnish/Suomi/ekologia5.html

Luonnonkasvillisuus on määräävä Pohjois-Suomessa, kulttuurivaikutteista kasvillisuutta on hyvin vähän. Kasvilajien ja biomassan vähäisestä määrästä johtuen yksittäiseen kasvilajiin kohdistuva kulutuspaine vaikuttaa herkästi koko ekosysteemiin. Viileän ilmastovyöhykkeen vuoksi on soiden määrä suuri, Pohjois-Suomessa n. 40 % pinta-alasta. Peräpohjolassa ja Metsälapissa vallitsevat aapasuot, Tunturilapissa palsasuot. Aapasuot ovat yleensä laaja-alaisia ja niiden keskusta on reunoja alempana. Aapasuot ovat ohutturpeisia ja runsasvetisiä ja turve on pääosin saraturvetta. Tunturilapin palsasuot ovat aapasoiden paikallisia muunnoksia. Niille ovat tyypillisiä korkeat turvekummut eli palsat, joiden jääsydän säilyy sulamatta yli kesän.

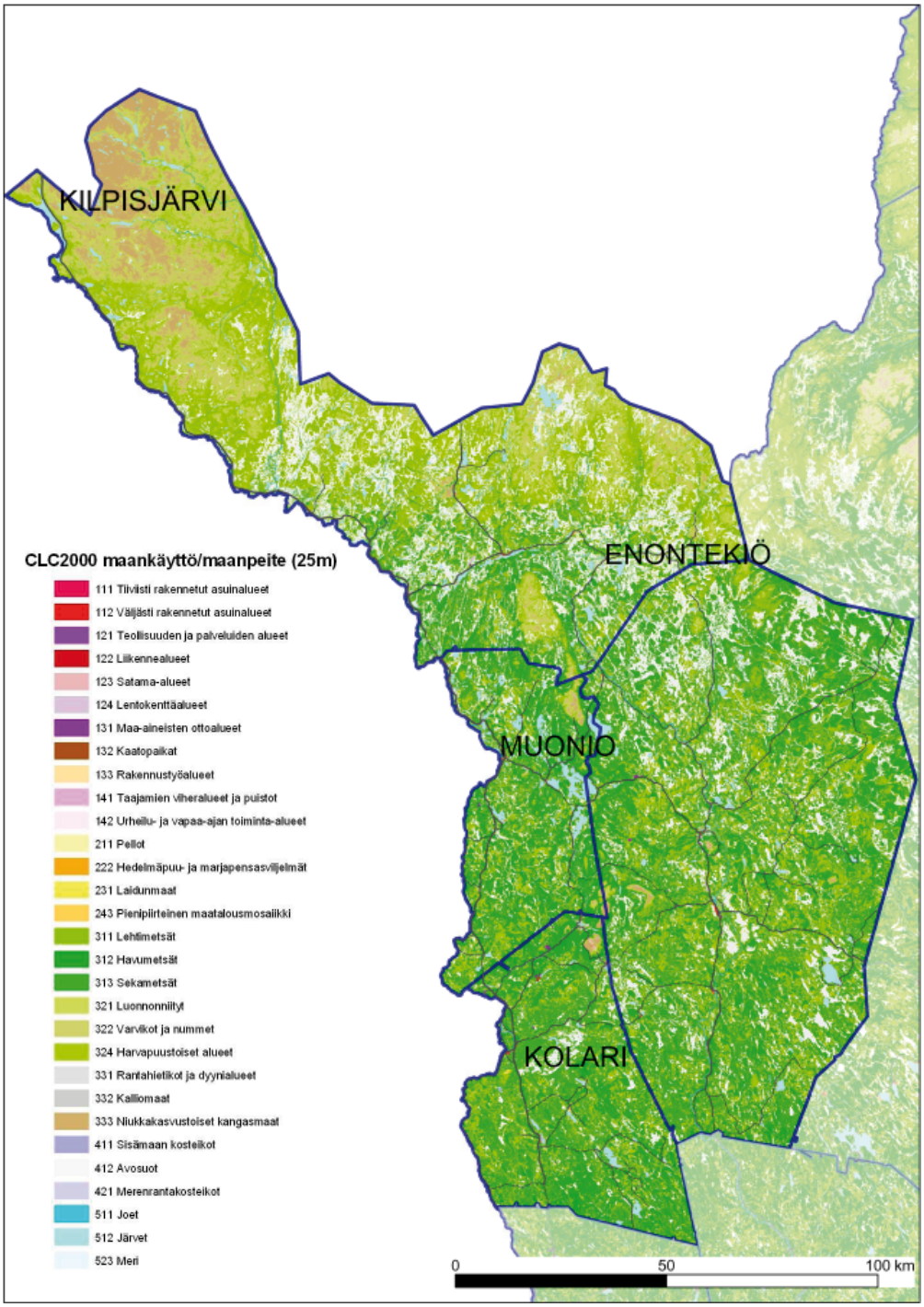

Kuva 22. Corine 2000-satelliittiaineistoa Tunturi-Lapin alueelta, jossa näkyvät erilaiset kasvillisuusvyöhykkeet

Metsät ovat valtaosin havumetsiä Enontekiön korkeudelle saakka. Sen pohjoispuolella näkyvät vallitsevina harvapuustoiset alueet ja tunturipaljakat. Suurimmat avosuoalueet näkyvät valkoisena Enontekiön kunnan alueella ja Kittilän pohjoisosissa. Laajimmat vesialueet erottuvat Muonion itäpuolella Pallastuntureiden ja Aakenustuntureiden välissä.

Maiseman kannalta olennaista on peitteisyyden määrä suhteessa maaston topografiaan ja niiden rajaama maisematila. Avoimet lakialueet ja suuresti vaihtelevat maastonmuodot mahdollistavat laajat näkymät, mutta avoimessa maastossa korostuvat myös erilaiset maisemahäiriöt. Metsäisillä alueilla näkymät ovat usein rajattuja ja maisematilan hahmottaminen vaikeampaa. Kasvillisuuden peittävyyden suhteen maisema voidaan jakaa avoimiin, puoliavoimiin ja sulkeutuneisiin alueisiin. Avoimia alueita edustavat mm. tuntureiden avoimet paljakat ja puuttomat aapasuot. Puoliavoimia alueita ovat mm. tuntureiden alarinteiden ja juurten tunturikoivikot ja vähäpuustoiset suot ja sulkeutuneita ovat metsän peittämät alueet.

3.7.2 Metsät

Luonnonolot

Lapin läänin kokonaismaa-alasta n. 98 % on metsämaata. Valtaosa Suomen luonnonsuojelu- ja erämaa-alueista sijaitsee Pohjois-Lapissa valtion omistamilla mailla. Luonnonoloista johtuen pohjoisimman Lapin metsien käsittelyä säännellään tarkemmin kuin talousmetsäalueilla. Metsien käsittelyyn ja hoitoon vaikuttavat myös poronhoito ja saamelaisten kotiseutualueet (Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylän pohjoisosat).

Metsäalueista kaksi kolmasosaa on kangasmaastoa ja yksi kolmasosa soita. Pohjoisimmassa Lapissa suot ovat luonnontilaisia ja tulevat niinä myös todennäköisesti säilymään. Metsien vallitsevia kasvupaikkatyyppejä ovat tuoreet ja kuivahkot kankaat. Kittilän alueella on lehto- ja lettokeskus, jossa on pienialaisia lehtoja, laajoja reheviä tai keskiravinteisia aapasoita ja lajirikkaita lettoja. Muualla reheviä alueita on vain pieninä laikkuina esim. purojen varsilla. Lapin alueen metsäluonto on hyvin monimuotoinen vaihdellen rehevistä soista korkeisiin, karuihin tuntureihin.

Suojelualueiden ansiosta lähes kolmannes metsämaan pinta-alasta on vanhoja, yli 120-vuotiata metsiä (Enontekiö 27 %, Muonio 32 %, Kittilä 28 % ja Kolari 20 %). Lapin metsien ekologisen kestävyyden perustana ovat pohjoisen laajat suojelualueet ja luonnon monimuotoisuuden huomioon otto talousmetsien käsittelyssä. Lapin metsäohjelman 2006–2010 visiona on ”Monipuolinen ja tuottava metsä lappilaisille”, metsien taloudellinen, ekologinen ja sosiaalisesti kestävä käyttö.

Kuva 23. Kuusen ja männyn pohjoisrajoja Lapissa, lähde: http://www.oulu.fi/northnature/finnish/Suomi/ekologia5.html, alkuperäinen kuva Helsingin Sanomat

Metsätalous ja metsien suojelu ja virkistyskäyttö Länsi-Lapin ja Ylä-Lapin alueella

Länsi-Lapin alueella on n. 1,3 milj. hehtaaria talousmetsiä, joissa metsämaan osuus on 848 300 hehtaaria. Tästä 80 300 hehtaaria on rajoitetun metsätalouskäytön piirissä, mm. riista-, maisema-, kulttuuri- ja ulkoilualueina. 51 600 hehtaaria on metsätalouskäytön ulkopuolella mm. lainsäädännössä määritettyjä erityisen tärkeitä elinympäristöjä, kuusivaltaisia ekologisia yhteyksiä sekä taloudellisista tai korjuuteknisistä syistä toiminnan ulkopuolelle siirrettyjä alueita. Metsähallituksen Länsi-Lapin alueeseen kuuluvat Tunturi-Lapin kunnista Kittilä, Kolari ja Muonio. Länsi-Lapin pinta-alasta on Metsähallituksen hallinnassa n. 40 %.

Länsi-Lapin alueelle on laadittu uusi luonnonvarasuunnitelma vv. 2006–2015, joka perustuu kasvimaantieteellisiin vyöhykkeisiin sekä metsien käyttöhistoriaan ja rakenteisiin. Pohjoinen osa-alue kuuluu pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen ja sen Metsä-Lapin ja Perä-Pohjolan lohkoihin. Havumetsät ovat vallitsevia ja asutus on keskittynyt kuntakeskuksiin. Metsät ovat olleet pitkään talouskäytössä ja Tornio- ja Ounasjokia on käytetty uittoreitteinä. Syrjäiset seudut ovat erämaisia.

Länsi-Lapin ensimmäisessä luonnonvarasuunnitelmassa 1999 perustettiin pohjoisosaan suojelumetsä Muonion Olostunturille ja virkistysmetsä Muonion Juuvanrovan-Nivunkitunturin-Särkitunturin alueelle sekä kaksi uutta luonnonsuojelulain mukaista luonnonsuojelualuetta, Olos ja Ruuttulampi. Metsähallituksen Luontopalvelujen hallinnassa on Pallas-Ounastunturin kansallispuisto.

V. 2000 on valtion talousmetsäalueille laadittu alue-ekologisia suunnitelmia, joissa talouskäytön ulkopuolelle on rajattu uhanalaisten lajien esiintymiä, luontokohteita ja ekologisia yhteyksiä. Ekologinen verkosto muodostuu luonnonsuojelualueista, luonnonsuojeluohjelmakohteista, Metsähallituksen omalla päätöksellä perustetuista suojelumetsistä ja hakkuiden ulkopuolelle siirretyistä talousmetsien luontokohteista. Pääosa luontokohteista on määritelty alue-ekologisen suunnittelun yhteydessä. Kohteet ovat metsälakikohteita, muita arvokkaita elinympäristöjä, uhanalaisten lajien esiintymiä tai ekologisia yhteyksiä. Pohjoisella osa-alueella ekologinen verkosto kattaa neljänneksen metsämaasta. Talouskäyttöä on rajoitettu monimuotoisuuden lisäämisalueilla sekä riista- ja maisemakohteissa.

Luontomatkailun merkitystä on edistänyt valtion maiden runsaus, yhtenäisyys, monipuolisuus ja kehittyneet palvelut. Kaikki Metsähallituksen hallinnassa olevat alueet ovat pääsääntöisesti jokamiehenoikeudella luonnon virkistyskäytössä. Matkailuun liittyvä virkistyskäyttö painottuu matkailukeskuksia ympäröiviin talousmetsiin, kansallispuistoihin sekä luonnonsuojelu- ja retkeilykohteisiin. Paikallisten asukkaiden käyttö jakautuu laajemmalle alueelle. Suojelualueilla luontomatkailua ohjaavat Metsähallituksen kestävän luontomatkailun periaatteet.

Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelmaprojektissa tutkittiin seitsemää painotuksiltaan erilaista kehittämisvaihtoehtoa. Niiden vaikutuksia arvioitiin ja tavoitteita vertailtiin. Toiminnan linjaukset ovat arvioinnin, yhteistyöryhmien esityksen ja kansalaispalautteen perusteella seuraavat (Metsähallitus hyväksynyt 17.10.2006):

- Toiminnassa painotetaan aiempaa enemmän virkistyskäytön ja matkailun tavoitteita. Matkailun painopistealueet määritellään ja maisema- ja virkistyskäyttöpainotteisten alueiden verkostoa laajennetaan. Vanhojen metsien suojelua täydennetään.
- Metsätalouden hakkuumäärissä on huomioitu Etelä-Suomen metsien suojelun ja luontojärjestöneuvottelujen tuloksena toiminnan ulkopuolelle siirretyt alueet
- Metsätalouden työt painottuvat kasvatushakkuisiin ja taimikonhoitoon
- Ekologisen verkoston laajuus on n. 455 300 ha, joka sisältää käytön ulko-

puoliset maa-alueet. Rajoitetun käytön alueet mukaan lukien on verkoston laajuus n. 840 000 ha.
- Naturan yleissuunnitelman kiireisille kohteille laaditaan hoito- ja käyttösuunnitelmat.
- Lajien ja luontotyyppien inventointia, hoitoa ja seurantaa tehostetaan
- Kaavoitusta jatketaan matkailupainotteisesti
- Maa-ainesvarojen kartoituksessa ja käytössä otetaan huomioon korostetusti ympäristönäkökohdat
- Matkailun painopistealueiden palveluvarustusta kehitetään asiakaslähtöisesti
- Yhteistyötä paliskuntain yhdistyksen kanssa porotaloudesta jatketaan
- Metsästyksestä neuvotellaan paikallisten riistanhoitoyhdistyksen kanssa, kalastuksessa hyödynnetään luontaisia kalakantoja
- Vuorovaikutusta ja yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa tiivistetään ja suunnitelman toteutumista seurataan yhteistyötahojen kanssa

Matkailun painopistealueet ovat yhtenevät Lapin matkailustrategian kanssa. Tunturi-Lapin alueella kohteet ovat Ylläs-Pallas-Levi ja Tornionjoen-Muonionjoen varret. Uusia erityisiä ulkoiluarvoja omaavia metsätalousalueita (MU) on perustettu Kolariin Ylläkselle ja Muonioon Äkäsjoki- Olokselle ja Kittilän Pietarinaukialle suojelumetsä ls-lain mukaisen dyynialueen rauhoittamiseksi.

Ylä-Lapin pinta-alasta on Metsähallituksen hallinnassa n. 90 %, yhteensä n. 2,8 miljoonaa hehtaaria. Ylä-Lapin vuosille 2006–2010 laaditulle luonnonvarasuunnitelma-alueelle kuuluu Tunturi-Lapin kunnista Enontekiö. Enontekiön pinta-alasta Metsähallituksen hallinnassa on n. 87 %, joka on 729 100 hehtaaria. Tästä metsätalousaluetta on 8300 hehtaaria ja erityisiä ympäristöarvoja omaavaa metsätalousaluetta 19700 ha. Erämaa-, suojelu- ja virkistysalueita on yli 550 000 ha. Ylä-Lapissa on useita merkittäviä luontomatkailukohteita. Näistä Enontekiössä sijaitsevat Hetta-Pallaksen alue ja Käsivarren alue. Erityisesti Hetta-Pallaksen palvelurakenteita on kehitettävä lähitulevaisuudessa.

Ylä-Lapin Luonnonvarasuunnitelman tärkeimpänä tavoitteena on ollut metsä- ja porotalouden yhteensovittaminen.

3.7.3 Eläimistö

Lapin eläinlajien määrä ei ole kovin suuri. Yleisin eläin on Lapin ankariin olosuhteisiin hyvin sopeutunut poro, joka on olennainen osa Lapin luontoa. Poron kantamuoto on tunturipeura. Metsä- ja Tunturi-Lapin eläimistöön kuuluvat myös karhut, sudet, ilvekset, ahmat ja hirvet. Yli 60 nisäkäslajista yleisimmät ovat kettu, orava ja jänis.

Lintulajeja Lapissa on n. 350, joista suurin osa muuttolintuja. Omaperäisiä lajeja ovat piekana, kapustarinta, pulmunen, riekko sekä kuukkeli. Suomen suurin kotkakanta on Lapissa. Maakotka pesii pohjoisimmassa Suomessa ja nykyisin myös mm. Pohjanmaalla. Norjan rajaa lähestyttäessä vahvistuu myös pesivä merikotkakanta.

Pohjoisen vesistöissä elää yli 70 kalalajia, joista tärkein on lohi. Lohi on vaelluskala, joka syntyy joessa, vaeltaa merelle ja palaa loppusyksyisin takaisin kotiseuduilleen kutemaan. Luonnonvaraista poikastuotantoa on Tunturi-Lapin alueella mm. Torniojoessa. Sisävesissä on lisäksi runsaasti nieriää, taimenta, siikaa ja harria. Maaperän routaisuudesta johtuen matelijoita ja sammakkoeläimiä on hyvin vähän, lajeja on vain kymmenkunta.

Riistaeläinten metsästys ja riistanhoito on luvanvaraista. Lupakiintiöiden määrittämisessä otetaan huomioon riistaeläinkantojen kestävä käyttö sekä metsästyslain mukainen paikallisille asukkaille kuuluva etusijainen oikeus metsästykseen valtion mailla. Riistanhoidossa pääpaino on ollut metsäriistalle

tärkeiden elinympäristöjen huomioon ottamisessa metsätaloustoimenpiteitä suunniteltaessa. Kalastukselle on myös asetettu kiintiöt ja tavoitteena on ensisijaisesti luontaisten kalakantojen hyödyntäminen. Metsähallituksen alueilla on ensisijainen tavoite turvata paikallisen väestön kotitarve- ja ammattikalastus.

3.7.4 Natura 2000-verkoston kohteet ja luonnonsuojelualueet

Tunturi-Lapin alueen Natura 2000-verkostoon sisällytetyt kohteet ja luonnonsuojelualueet painottuvat erityisesti sen pohjoisosaan.

Enontekiön kunnan pinta-alasta valtaosa sisältyy Natura 2000-verkostoon. Kohteet ovat laajoja erämaita, soidensuojeluohjelmien ja harjujensuojeluohjelmien kohteita. Suojelun tavoitteena on erämaisuuden säilyttäminen ja saamelaiskulttuurin sekä luontaiselinkeinojen turvaaminen. Käsivarren erämaan lisäksi laajimpia Natura-alueita ovat Tarvantovaara, Pöyrisjärven erämaa, Pallas-Ounastunturin kansallispuiston pohjoisosa sekä Tornionjoen-Muonionjoen vesistöalue.

Kittilän kunnan alueella on muutamia laajoja Natura-verkoston kohteita. Pallas-Ounastunturi jatkuu Ylläs-Aakenustunturina, kunnan pohjoisosassa sijaitsee Puljun erämaa- ja suoalue sekä Lemmenjoen kansallispuiston eteläosa. Pomokairan laaja aapakompleksi jatkuu Sodankylän puolelle. Ounasjoen Natura-alueen lisäksi kuuluu verkostoon vielä useita pienempiä järvi-, tunturi- ja suokohteita.

Muonion kunta rajautuu itäosastaan Pallas-Ounastunturin kansallispuistoon ja Ylläs-Aakenustunturiin. Näiden lisäksi kunnan alueella on kaksi Natura-verkoston kohdetta, Muonionjärvi-Utkujoki sekä Tornionjoen-Muonionjoen vesistöalue.

Kolarin kunnan pohjoisosaan rajautuu Ylläs-Aakenustunturi ja länsirajan muodostaa Tornionjoen-Muonionjoen vesistöalue. Muut Natura-verkoston kohteet ovat aapasoita, joista laajin on Teuravuoma-Kivijärvenvuoma sekä Niesaselän vanhojen metsien suojelukohde.

Kuva 24. Ounastunturin Sioskuru

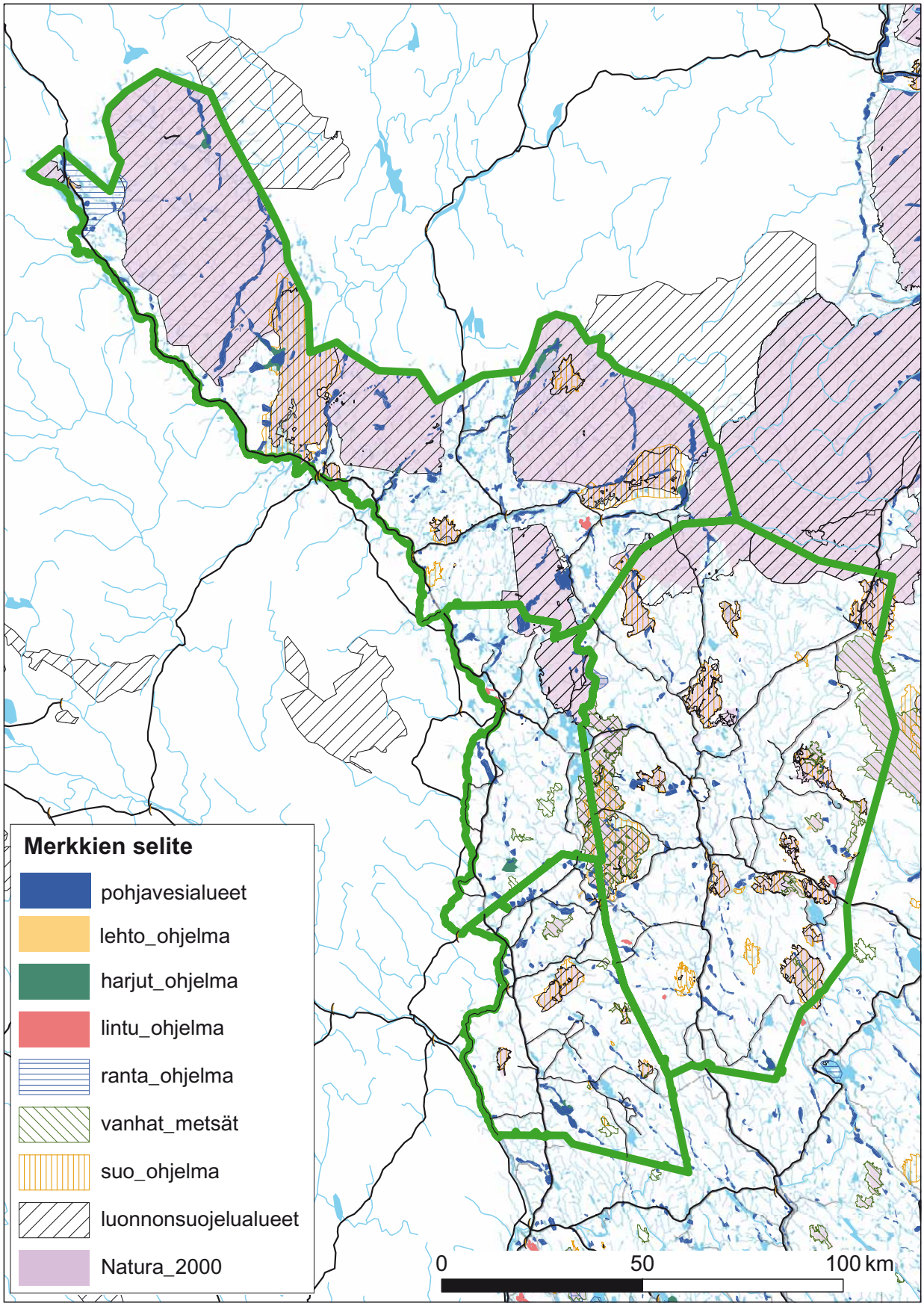

Kuva 25. Tunturi-Lapin Natura 2000-verkoston kohteet ja eri suojeluohjelmiin sisältyvät alueet sekä pohjavesialueet

3.8 Maiseman, luonnon ja ihmisen välinen vuorovaikutus

3.8.1 Esihistoriasta pysyvän asutuksen kehittymiseen

Ensimmäiset merkit ihmisen ilmaantumisesta Pohjan perille ajoittuvat Jäämeren rantakaistaleen vapautumiseen mannerjäästä n. 10 000 vuotta sitten. Pohjoisen jäämeren vanhin kulttuuri on Komsatunturin maastosta löydetyn asuinpaikan mukaan nimetty Komsa-kulttuuri, josta mahdollisesti polveutuvat Lapin ensimmäiset asukkaat. Toisen teorian mukaan Suomeen ja pohjoiseen Baltiaan on asettunut kivikauden lopulla suomalais-ugrilaista kieltä puhuvia heimoja, jotka ovat ilmeisesti sulauttaneet täällä jo tuolloin asuneita väestöryhmiä itseensä. Näin muodostui laaja yhtenäinen kulttuurialue, joka ulottui Baltiasta Jäämeren rannalle. Lappiin saapui asukkaita myös Suomusjärven kulttuurin alueelta 6500–4200 eKr.

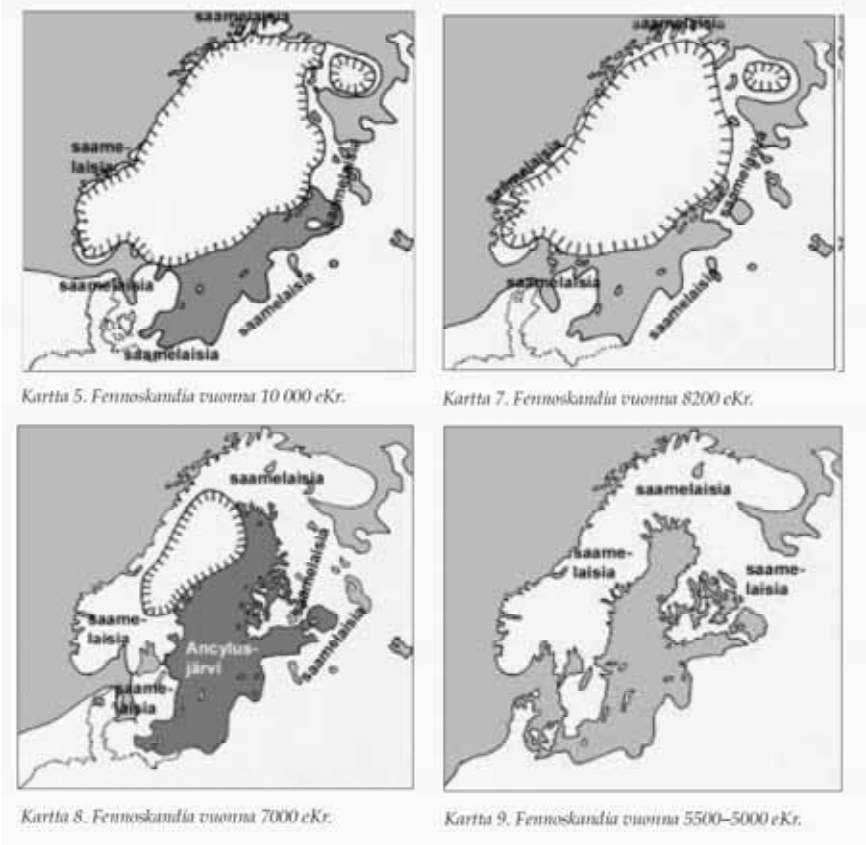

Kartta 5. Fennoskandia vuonna 10 000 eKr.
Kartta 7. Fennoskandia vuonna 8200 eKr.
Kartta 8. Fennoskandia vuonna 7000 eKr.
Kartta 9. Fennoskandia vuonna 5500–5000 eKr.

Kuva 26. Mannerjään vetäytyminen on paitsi muokannut maisemaa, ohjannut voimakkaasti asutuksen leviämistä Fennoskandiassa. Oheisilla kartoilla on esitetty saamelaisten todennäköisten asuinalueiden sijainti ja niiden muutokset 10 000 – 5000 vuotta ennen ajanlaskun alkua. Kuvat ovat teoksesta Saamelaisten alkuperä, Kalevi WiiK.

Kivikaudella (8000–1300 eKr) toimeentulo perustui kalastukseen, metsästykseen ja keräilyyn. Asuinpaikat valittiin niille suotuisilta paikoilta, esimerkiksi vesistöjen varsilta. Asuinpaikat vaihtuivat myös vuodenaikojen mukaan ja kulkuvälineinä käytettiin venettä ja rekeä. Suurin osa Lapin kiinteistä muinaisjäännöksistä ajoittuu kivikaudelle.

Pronssikaudella (1500/1300–500 eKr), tärkein elinkeino oli edelleen pyynti. Vähitellen alettiin harjoittaa myös maanviljelyä ja karjanhoitoa. Rautakaudella (500 eKr-1300 jKr), asutuspaikat valittiin hyvien pyyntipaikkojen läheisyydestä. Kulkuvälineeksi vakiintuivat veneiden lisäksi mm. sukset. Rautakauden keskivaiheilla Suomeen alkoi levitä kristinusko, mutta Ylä-Lappiin se ehti vasta 1600-luvulla.

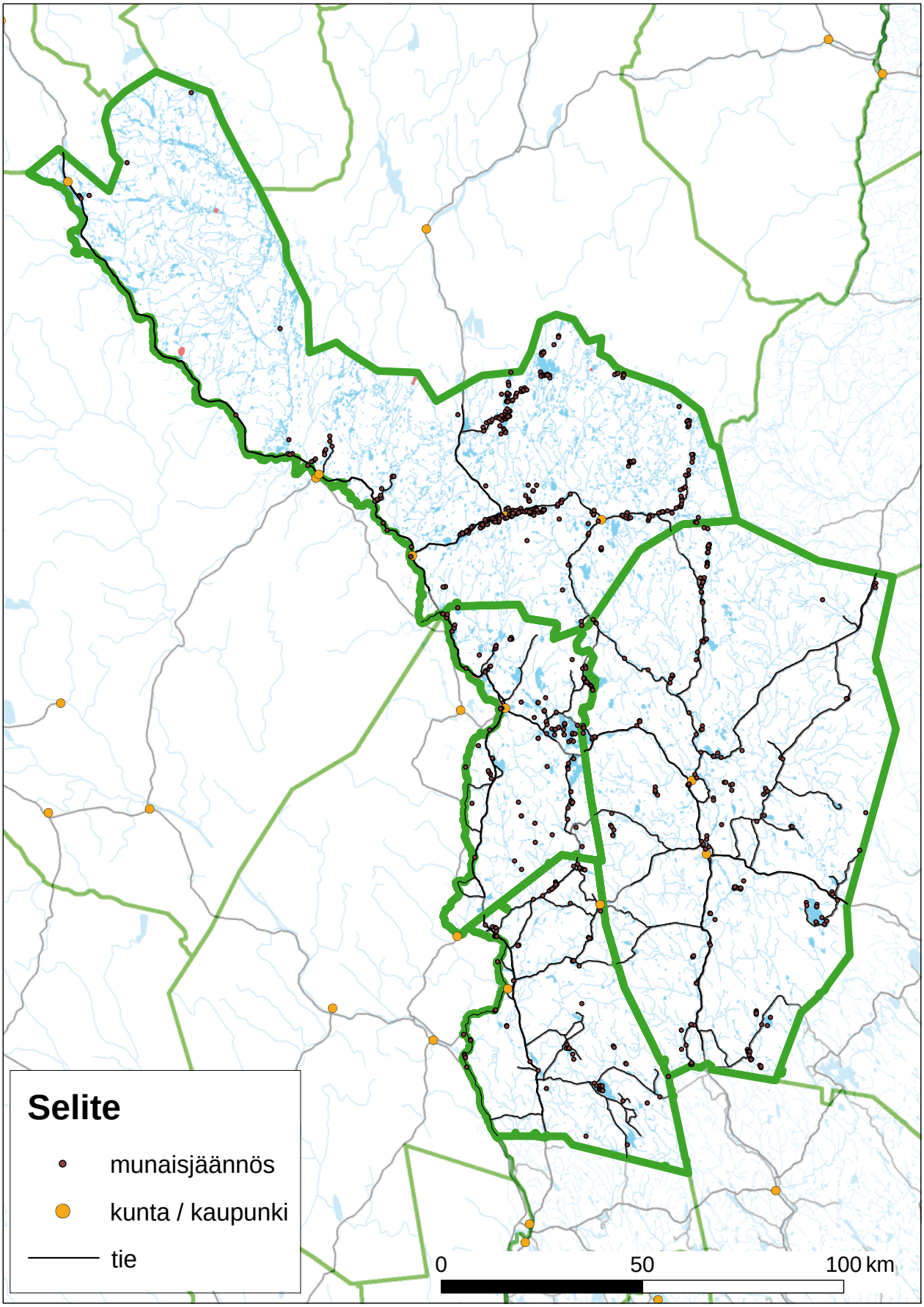

Kuva 27. Tunturi-Lapin kiinteät muinaisjäännökset

Tunturi-Lapin valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset ovat:

Enontekiö

Jyppyrän pyyntikuopat, Markkinan esihistoriallisen ja historiallisen ajan muinaisjäännösalue, Näkkälän seitakivi

Kittilä

Kurjenpolven historiallisen ajan kalmisto, Taatsin seita ja Taatsinkirkko

3.8.2 Asutuksen synty ja elinkeinohistoria

Asutushistoria

Etupäässä metsästystä ja kalastusta harjoittanut väestö pysyi yhtenäisenä aina kolmannen ennen ajanlaskuamme edeltävän vuosituhannen lopulle saakka. Tuona aikana se joutui kosketuksiin alueelle levittäytyneiden indoeurooppalaisten kansojen kanssa omaksuen näiltä alkeellisen maanviljelyksen ja ehkä karjanhoidonkin.

Perinteinen karja- ja niittytalous vallitsi ennen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa tapahtunutta maatalouden suurta murrosta. Lapin karjatalouden kehittymisen mahdollistivat rehevät tulvaniityt, joita oli jopa 40–60 kilometrin päässä kantatalosta. Heinää oli helppo kuljettaa kaukaakin veneellä tai lautalla jokea pitkin alavirtaan. Murroksen aikana hevosvetoinen maataloustekniikka, heinän viljely pellossa ja lannoitteet alkoivat yleistyä. Siihen asti Suomen maataloudessa käytettiin yksipuolista viljanviljelyä pelloilla, luonnonheinän keräämistä niityiltä ja metsien laiduntamista.

Maanviljelyksen ja karjanhoidon kehittyminen mahdollistivat siirtymisen vakinaiseen asumiseen. Karjanhoidon omaksunut rannikkoseudun väestö alkoi kutsua vanhan elintapansa ja vanhat elinkeinonsa säilyttäneitä naapureitaan nimellä ”lappalainen”. Tätä elinkeinojen eriytymistä on sitten seurannut myös kielellinen eriytyminen saamen- ja suomenkielisten väestöryhmiksi n. 2000 vuotta ennen ajanlaskua.

Suomalaisen asutuksen levittäytyessä pohjoiseen osa saamelaisista muuttui uudisasukkaiksi ja väistyi yhä pohjoisemmaksi. Asutuksen edetessä ja tihetessä lappalaisväestö irtaantui vähitellen myös jokilaaksojen alajuoksulta. Saamelainen pyyntikulttuuri oli vallitseva aina 1600-luvulle saakka, vaikka merkkejä maanviljelyksestä esiintyy jo 1000-luvulla. Oheiselta kartalta käy ilmi saamelaisten väistyminen pohjoiseen ja sen ajoittuminen. Varsinaisen saamelaisalueen muodostavat nykyään Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän pohjoisosa (rasteroitu alue kartalla).

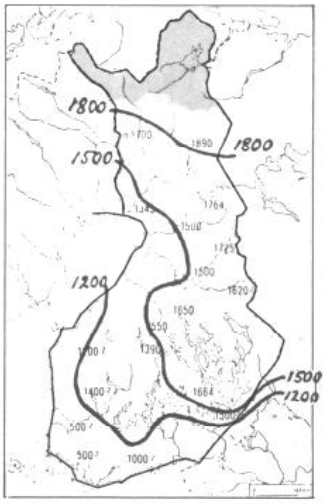

Kuva 2. Saamelaisten väistyminen pohjoiseen. Vuosiluvut ilmoittavat, milloin saamelaisia tiedetään kullakin seudulla vielä asuneen.
Kuva teoksesta Nickul: Saamelaiset kansana ja kansalaisina 1970.
Karttaan on lisätty tummennettuna nykyinen saamelaisalue, jolla asuu n. 90 % Suomen saamelaisista.

Kuva 28. Kuva teoksesta Nickul: Saamelaiset kansana ja kansalaisina, 1970.

Lapin läänin alueella kiinteä asutus hakeutui ensimmäisenä Perämerenrannikon ja jokilaaksojen hedelmällisille ranta-alueille. Ns. uuden ajan alussa valtiovalta ryhtyi voimakkaasti tukemaan Lapin uudisasutusta. Elintapoihin liittyvistä eroista johtuen uudisasutus joko karkotti edellään, sopeutti tai tuhosi saamelaisasutuksen. Esim. Kittilän alueelle asettui uudisasukkaiksi myös saamelaisia, jotka omaksuivat suomalaisen maanviljelyskulttuurin, eikä siellä ehkä juuri tästä syystä syntynytkään lappalaisten ja muiden uudisasukkaiden välille riitoja kuten yleensä. Muualla Kemin Lapissa uudisasutuksen eteneminen vuoksi Lappalaiset ja uudisasukkaat kilpailivat samoista luonnonresursseista. Suomalaisten harjoittama kaskiviljely oli myös tuhoisa saamelaisten metsästyselinkeinolle.

Uudisasutuksen ja taloudellisen kehityksen aika

Maatalouden ohella metsäteollisuuden, kaupan ja liikenneyhteyksien kehitys edistivät uudisasutusta. Höyrysahojen perustamisen jälkeen hakkuut ulottuivat erämaihin suursavottoina alkaen 1870-luvulla. 1930-luvulla savotoilla ja uitoissa oli n. 20 000 tukkijätkää vuosittain. Vaurauden lisääntyminen näkyi myös rakentamisessa. Tilojen perustamista pyrittiin edistämään myös valtiovallan toimin.

Lapin väkiluku kasvoi 1800-luvun alun n. 17 000:sta 59 000 vuoteen 1900, saamelaisten suhteellinen osuus putosi tuona aikana voimakkaasti, ja osa heistä hakeutui uusille asuinsijoille. Vuonna 1900 oli saamelaisia Enontekiön, Inarin ja Utsjoen muodostamalla varsinaisella saamelaisalueella 1369.

1900-luku oli voimakasta Lappiin muuton aikaa, mm. vuoden 1936 asutuslain nojalla perustettiin n. 200 viljelystilaa ja n. 30 asuintilaa. Asutuksen sijoittelussa otettiin käyttöön ns. ryhmäasutuksen periaate, Lapin lääniin muodostui 40 useamman tilan muodostamaa asutusaluetta.

Myös talvimatkailu syntyi 1930-luvulla, jolloin matkailukohteiksi otettiin tunturit. Lapin tunturimatkailun alkuvaiheet sijoittuvat Länsi-Lappiin, Pallas-Ounastunturien alueelle, josta tuli keskeinen talvimatkailualue 1938. Lappiin perustettiin kansallis- ja luonnonpuistoja, ja niiden yhteyteen rakennettiin majoitusrakennuksia. 1930-luku muodostui Lapin matkailun ja matkailurakentamisen historian ensimmäiseksi suureksi kasvukaudeksi. Tuntureille rakennettiin funktionalismia edustavia hotelleja. Lapin jälleenrakennuskauden matkailu- ja lomarakentaminen oli arkkitehtuuriltaan korkeatasoista. Viime sodat tuhosivat lähes kaiken, mitä matkailun eteen oli Lapissa tehty.

Sodanjälkeinen aika

Maailmansotien välinen aika oli voimakasta Lapin rakentamisen, teollisuuden ja metsätalouden aikaa, vuosisadan alun kehitys kuitenkin katkesi toiseen maailmansotaan. Suurimmat tuhot aiheutti sodan loppuvaiheessa käyty ns. Lapin sota (1944–45). Pahimmat vahingot kärsi Rovaniemen maalaiskunta, mutta myös esim. Enontekiöllä rakennuskannasta tuhoutui 80–90%. Kaikkiaan sodassa tuhoutui n. 6000 tilaa ja n. 18 000 rakennusta, minkä lisäksi maantieverkko ja rautatiet kärsivät mittavia vaurioita.

Sodan jälkeen Lappi kuitenkin rakennettiin varsin nopeasti uudelleen. Vuoden 1945 maanhankintalain nojalla perustettiin esim. yli 2000 maataloustilaa ja lähes 800 asuntotilaa, peltoa raivattiin kaikkiaan 13500 ha. Nopea rakentaminen näkyy myös alueen rakennuskannassa, perinteisten talonpoikaistalojen rinnalle rakennettiin 1,5 kerroksisia tyyppitaloja niin maaseudulle kuin kaupunkeihin. Toinen maailmansota ja sitä seurannut jälleenrakennuskausi onkin ollut Lapin ympäristökuvan voimakkain muokkaaja.

Matkailussa jälleenrakennusaika kesti 1960-luvun alkuun asti, jolloin majoituspaikkamäärät ylsivät 1930-luvun lopun tasolle. 1960-luvulla massamatkailun

käynnistyessä alkoi Lapin matkailun historian toinen suuri kasvukausi. Lappiin rakennettiin useita laskettelukeskuksia. Lapin matkailun sekä matkailu- ja lomarakentamisen arkkitehtuurin taso sekä sopivuus ympäristöön, maisemaan ja perinteiseen rakennuskantaan ovat olennaisesti heikentyneet 1960-luvulta lähtien.

1970-luvulla voimakkaan taloudellisen ja yhteiskunnallisen murroksen vaikutukset näkyivät myös Lapissa: monet kylät autioituivat ja pellot paketoitiin maataloudesta vapautuneen työvoiman hakeuduttua Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Rajuimmin muuttoaalto kohdistui Sallan alueelle. Vuonna 1970 Lapin väkiluku oli pudonnut 197 000:een.

Sittemmin ympäristökuvaa ovat muuttaneet voimakkaasti vesistörakentaminen, hakkuut ja taajamien kasvu sekä matkailutoimintojen kehittyminen. Vanhimmat ohjelmapalveluyritykset aloittivat toimintansa 1970-luvulla, mutta suurin osa syntyi 1980-luvun puolivälissä matkailurakentamisen ollessa kuumimmillaan. Matkailun kasvu pysähtyi hetkeksi 1990-luvulla koittaneeseen lamaan, 2000-luvulla kasvu on jälleen kiihtynyt. Merkittävimmistä hiihtokeskusalueista on muodostunut matkailukaupunkeja.

Useimmat laskettelurinteiden yhteyteen nopeasti syntyneet lomakaupungit ovat alun perin rakentuneet osin epäyhtenäisellä ja epätarkoituksenmukaisella tavalla. Kokonaisrakenteeseen, rakentamisen suhteeseen ympäröivään luontoon ja varsinaiseen rakentamisen ohjaukseen on viime aikoina alettu kiinnittää kasvavaa huomiota osin voimakaan kasvun pakottamana, osin lainsäädännön ja suunnittelun ohjauskäytäntöjen uudistumisen myötä. Matkailusta on muodostunut Lapin merkittävin elinkeino, jossa myös luontoarvot ovat jälleen korostumassa.

Kylien kehittyminen ja Lapin kylätyypit

Pysyvä asutus on sijoittunut perinteisesti vesistön ääreen. Kylät alkoivat kehittyä ensivaiheessa juuri jokien ja järvien rannoille, jossa asumuksia ympäröivät viljelymaat ja kalavedet. Karja kuljetettiin laitumille kylän ulkopuolelle. Talonpoikaisasutusta ohjasi erityisesti karjalle sopivien hyvien luonnonniittyjen sijainti. Ilmasto-olosuhteista johtuen ei kasvinviljelyllä ole ollut suurta merkitystä. Rakennukset sijoitettiin keväisten tulvien ulottumattomiin hieman kohoaviin maastokohtiin ja rantaniityt raivattiin laitumiksi ja pelloiksi. Yksittäisiä asumuksia rakennettiin myös vaarojen rinteille, kuitenkin aina lähelle vesiuomia.

Lapin kylätyyppejä ovat jokivarsien kylät, lapinkylät, rinnekylät, järvikylät ja tienvarsien kylät. Lisäksi on yksittäisasumuksia.

Jokivarsien kylät ovat vanhimpia kylätyyppejä. Joet ovat tarjonneet luontevan kulkureitin. Rakennukset sijaitsevat nauhamaisesti rantatörmällä avoimessa maisemassa kalavesien äärellä.

Lapinkylät sijaitsevat tunturiylängöillä tuntureiden länsi- tai etelärinteillä vesistöjen äärellä, joilta avautuu laajoja ja pitkiä näkymiä ympäröivään maisemaan. Asuin- ja talousrakennukset on rakennettu vapaamuotoiseen ryhmään. Kylää ympäröivät porojen laidunalueet.

Rinnekylät sijaitsevat tunturi- ja vaara-alueiden reunavyöhykkeillä eteläisillä ja läntisillä rinteillä. Selänteen ja laakson välinen vyöhyke on asuinolosuhteiltaan suotuisaa ympäristöä, johon asutus on sijoittunut nauhamaisesti tai maastoa mukaileviksi rakennusryhmiksi. Laaksossa sijaitsevat viljely- ja laidunmaat sekä vesialueet.

Järvikylissä asutus on sijoittunut kauemmaksi rannasta kuin jokivarsilla. Vapaamuotoisemmin sijoittuneiden rakennusryhmien ja järven välissä sijaitsevat pellot ja laitumet.

Tienvarsikylät ovat nuorimpia kyliä, jotka syntyivät sodan jälkeen. Tienvarsikylissä rintamamiestalot sijaitsevat nauhamaisesti kylänraitin molemmin puolin.

Yksittäisasumukset sijoittuvat korkeintaan muutaman talon ryhmissä paikkoihin, joissa niillä ei ole erityistä suhdetta maisemaan tai muuhun kylään.

Tieverkon kehitys

Alkuaikoina matkustaminen Lapissa oli vaivalloista. Veneellä pääsi jokia myöten kylästä toiseen. Välit joelta toiselle taittuivat jalkapatikassa polkuja pitkin. Erämaareittien varrella yösija saattoi löytyä autiotuvista. Yleistä oli yöpyminen paikallisissa säätyläiskodeissa, talonpoikaistaloissa tai saamelaisten asumuksissa.

Varsinainen poroihin perustunut paimentolaisuus kehittyi Lapissa 1600-luvulla, jota ennen pääelinkeino oli riistanpyynti. Pääelinkeinoksi poronhoito muuttui Lapissa tiettävästi 1700-luvulla. Kesällä porot ajettiin merenrantaan ja talveksi palattiin metsäalueille eli outamaihin. Kesä- ja talvilaitumien välinen liikkuminen synnytti kulkureittejä. Jokainen liikkui omaa reittiään ja toisten reiteille ei ollut asiaa.

Porokyydillä kuljettiin pitkiä matkoja jo 1500-luvulla. Talvisin kuljettiin yli jänkien ja järvenselkisen. Talvella liikkuminen oli yleisesti nopeampaa kuin kesällä. Talvireitit olivat erityisen tärkeitä rahdin ajon kannalta. Merkittävimpiä reittejä olivat mm. Muonio-Kittilä, Muonio-Ylitornio ja Muonio-Sodankylä-reitit.

Ennen maanteitä jokireittien varsilla oli maalaistaloissa kestikievareita. Länsipohjan Tornio ja Ylitornio olivat 1800-luvun alkupuolelle asti kaukaisimmat maanteitse saavutettavat etapit Pohjois-Suomessa. Maanteitä alettiin Peräpohjolaan rakentaa 1800-luvun puolivälissä, Lapin puolella 1900-luvun alussa. Tiet ja vesireitit täydensivät pitkään toisiaan. Maanteiden varsien talonpoikaistaloissa toimi kestikievareita sopivin välimatkoin. Puutteellisen tieverkon takia matkailu Lapin pohjoisosissa oli ennen Suomen itsenäisyyden aikaa harvinaista. (http://www4.rovaniemi.fi/lapinkavijat/vaeltaja/1700.html)

Lapin tieverkon kehittymisessä liikenteen erityistarpeet ovat nousseet muuta maata suurempaa asemaan. Kullan, matkailijoiden ja jopa kahvin kuljettamisella on ollut merkitystä tieliikenteen kasvulle. Autoistuminen alkoi Lapissa 1910-luvulla. Autoistumisen pioneeriaika jatkui Pohjois-Lapissa poikkeuksellisen kauan. Utsjoelle auto tuli tien mukana vuonna 1957 ja Nuorgamiin vasta seuraavan vuosikymmenen lopulla - aikana jolloin auto oli jo arkipäiväistynyt eteläisemmässä Suomessa (Kimmo Levä).

Historialliset reitit

Kolarissa aloitettiin kesällä 2003 ns. Leastadius-polun rakentaminen välille Pajala-Lappea-Sieppijärvi, joka lähtee Köngäksen kartanon tietämiltä. Sotaajan jälkeen reittiä on käytetty raaka-aineiden salakuljetukseen Suomen ja Ruotsin välillä. Kartoissa reitti mainitaan ratsutienä ratsastavien kasakoiden mukaan. Lappean ja Sieppijärven välillä on metsäntutkimuslaitoksen luontotorni ja savottakämppä, joiden kautta reitti on tarkoitus ohjata ja kertoa näin Tornionjokilaakson perinteestä.

Enontekiön kunnassa on kuusi Tiehallinnon hallinnassa olevaa polkua, jotka ovat paikallisesti, kulttuurihistoriallisesti ja matkailullisesti merkittäviä reittejä. Reitit ovat Lavivaara-Syväjärvi (11,9km), Saarikoski-Raittijärvi (34,9km), Hetta-Näkkälä (26,2km), Kultima-Leppäjärvi (23,4km), Keräs-Sieppi-Vuontisjärvi (12,6km) ja Ketomella-Marasto (8,5km). Hetan ja Näkkälän välillä kulkeva reitti on osa vanhaa postipolkua, jota pitkin on kuljetettu postia Hetasta Näkkälään ja sieltä edelleen Pöyrisjärvelle ja Kalkujärvelle.

Nykyinen valtatie 8 Norjan Skibotnin ja Kilpisjärevn välillä on osa vanhaa kulkuväylää, joka oli rakennettu alun perin talvitieksi ja kuljettavaksi porolla ja ahkiolla. Nykyisin Revontultentieksi nimitettävää tietä kutsuttiin alun perin Neljän tuulen tieksi.

”Neljän tuulen tien synnystä kerrotaan seuraavaa: Tarinan mukaan kerran 1930-40-luvulla eräs ratsumestari istuskeli kahvinuotiolla loivassa solassa Muotkatakassa. Tuuli kieputteli savua, ja ratsumestarin silmät olivat kyynelissä, istuipa hän millä puolella nuotiota tahansa. ”Johan on paikka, kun tuuli käy yhtaikaa neljästä suunnasta”, hän vihaisena tiuskaisi.

Yrjö Kokko ilmeisesti kuuli tarinan ja nimitti tuota tietä Neljän tuulen tieksi vuonna 1947 ilmestyneessä kirjassaan. Nykyisellä E8 nimellä kulkeva tie vie Norjan Tromssasta Suomen Tornioon 622 kilometrin mitalla. Tornionjokilaaksossa tielle on yhteydet Ruotsista kuuden rajanylityspaikan kautta. Pohjoisin niistä on Kaaresuvannossa. Kaupankäynnillä rajan ylitse on vuosisataiset perinteet. ”

Lähde: http://www.kilpisjarvi.org/norja.htm

Kurtakon ja Venejärven välinen telatie

”Kurtakon ja Venejärven välille suoalueen itäosan halki rakennettiin 1878 Venäjän keisarillisen senaatin myöntämällä rahoituksella 11 km:n pituinen pitkospuureitti eli telatie. Reitistö kunnostettiin 50 vuotta myöhemmin. Alkuperäinen vuonna 1878 rakennettu 11 kilometrin pituinen kyliä yhdistävä reitti palveli postia, metsästystä, kalastusta, marjastusta ja toimi kulkureittinä Naamijoen luhtaniityille, josta kerättiin eläimille heinää. Luhtaniityillä on säilynyt näihin päiviin saakka eräitä jopa 1800-luvun alkupuolelta peräisin olevia niittykämppiä ja -latoja.”

Lähde: http://www.kurtakko.fi/telatie/telatiehistoriaa.html

Muonion vanha ratsutie rakennettiin 1800-luvulla posti- ja rahtitieksi hevos-, poro- ja jalankulkijoille. Kittilän puolella sijaitseva Koivarovan mylly toimi tärkeänä välietappina reitin varrella. Polku näkyy edelleen maastossa melko hyvin ja sitä tullaan käyttämään mm. ohjelmapalvelureittinä.

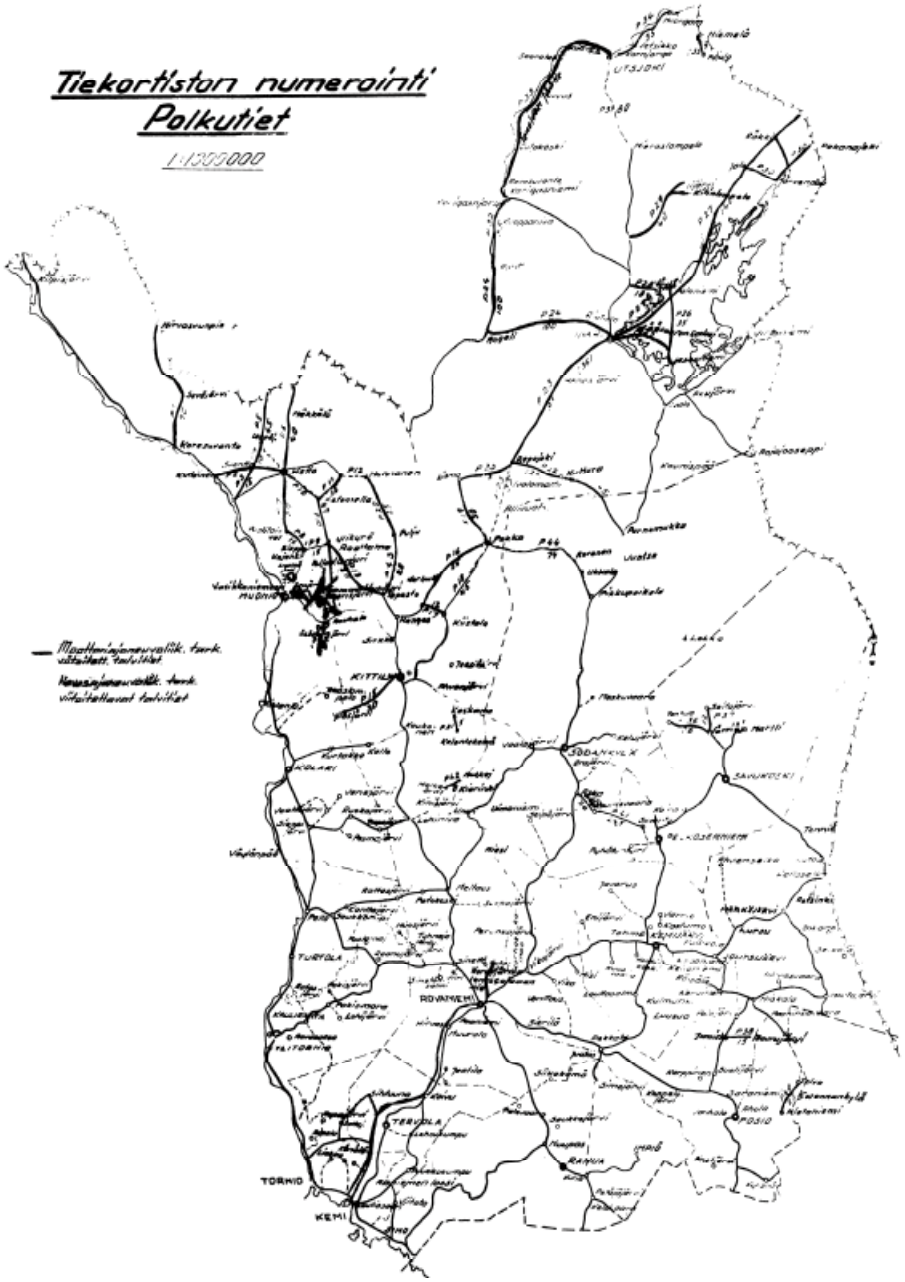

Kuva 29. Lapin tiepiirin polkutiet 1960-luvun paikkeilla. Tiet ovat entisen tielain mukaisia moottoriajoneuvoille tarkoitettuja talviteitä ja hevosajoneuvoille tarkoitettuja viitoitettavia talviteitä. Nykyisessä maantielaissa niitä ei mainita. Jokien kohdalla on pieniä siltoja ja maastossa on ura. Lähde Lapin tiepiiri

Lapin tiepiirissä muusta Suomesta poikkeava tietyyppi oli ns. polkutie. kelirikkoaikoina ainoa mahdollinen liikkumismuoto oli käveleminen. Vähitellen toisistaan erillään sijainneiden asutusten välille syntyi polkuverkosto. Vuoden 1957 tielain mukaan polkutiet olivat tarkoitettuja jalkaisin, ratsain tai polkupyörällä liikkuville, mutta niitä käyttivät myös tien kunnosta riippuen moottoriajoneuvot.

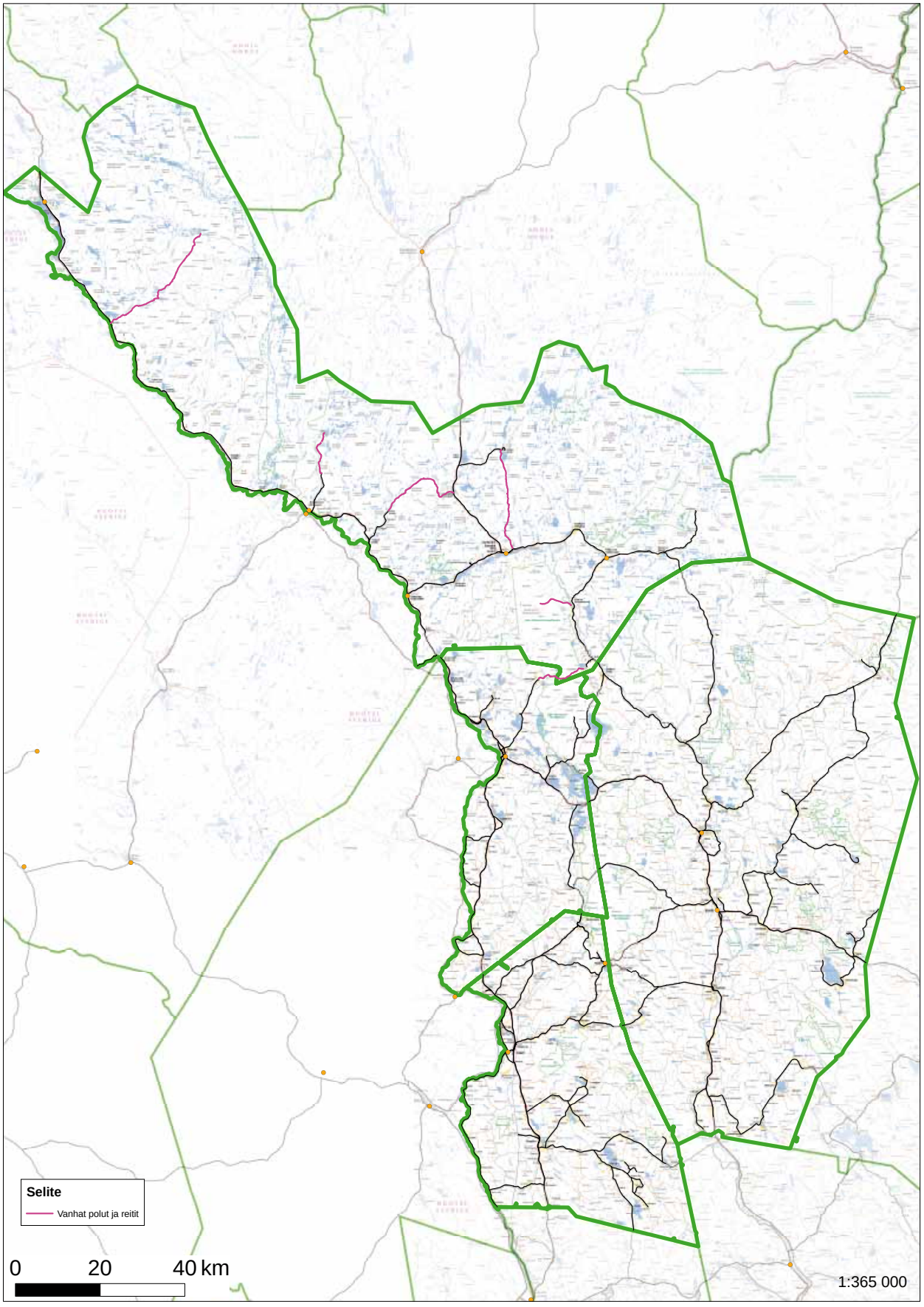

Kuva 30. Lapin vanhaa polkuverkostoa, reitit merkitty punaisella. Lähde Lapin tiepiiri

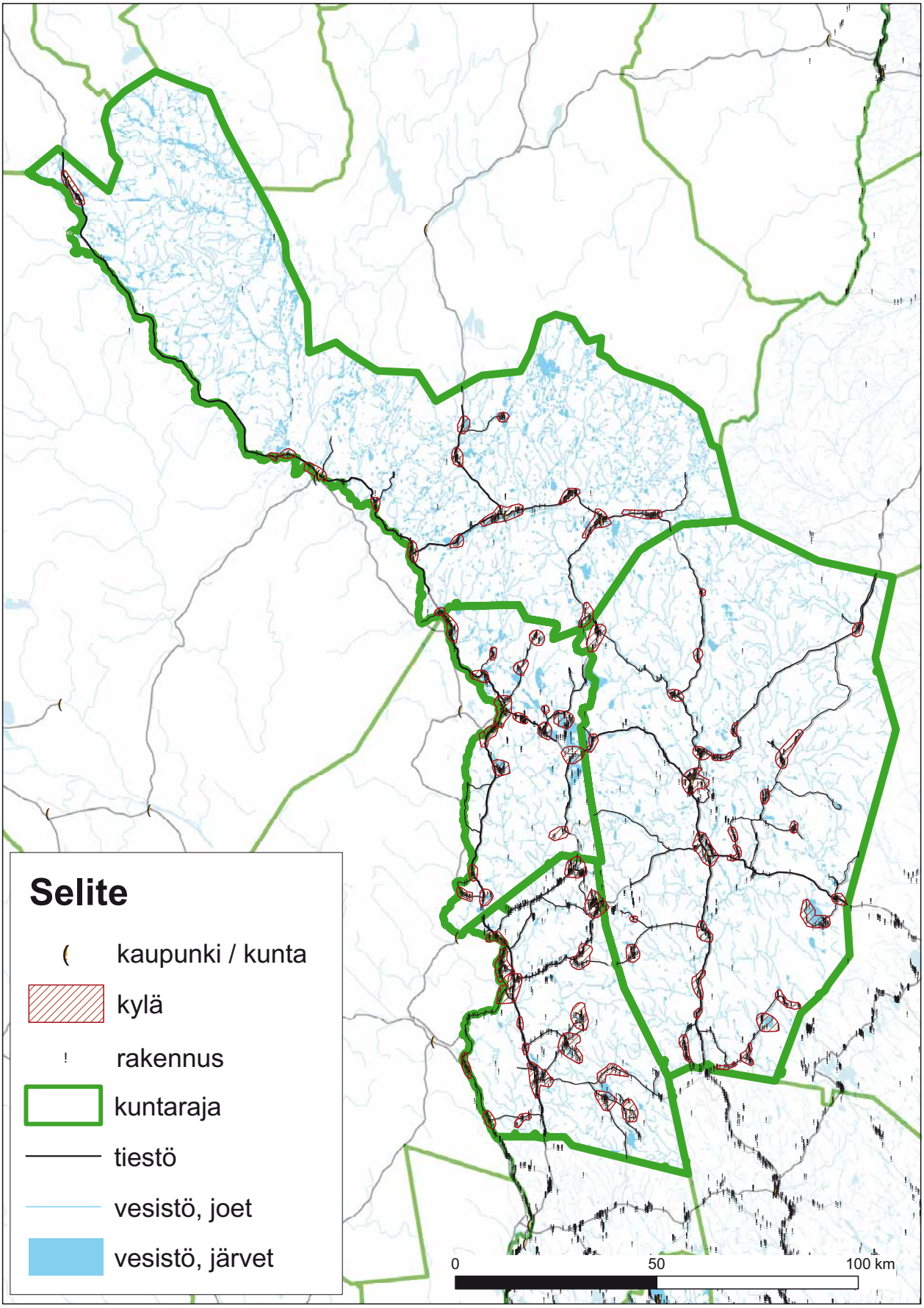

Kuva 31. Nykyinen kyläverkosto ja asutustaajamat

3.8.3 Rakennusperintö

Tunturi-Lapin rakennuskannasta tuhoutui merkittävä määrä Lapin sodassa 1944-45. Saksalaiset tuhosivat perusteellisesti ja järjestelmällisesti siltoja, teitä ja rakennuksia. Arviolta 40-47% Lapin läänin rakennuskannasta tuhoutui, Enontekiön rakennuksistakin lähes 90%.

Tunturi-Lapissa on säilynyt joitain syrjäisiä kyliä, joihin sodan tuhot eivät ulottuneet, näistä esimerkkinä on mm. Kittilän Kelontekemä.

Vanhimmat yksittäiset säilyneet rakennukset ovat 1700-luvulta, mm. Kittilän Rauduskylän Huutola, muutoin vanhin säilynyt rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta.

Lapin säilynyt rakennusperintö pohjautuu hirsirakentamiseen. Karuissa olosuhteissa rakentamisen, maiseman ja luonnon suhde on korostunut. Saamelainen ja suomalainen rakennusperintö eroavat lisäksi toisistaan. Saamelainen rakentamistapa on alun perin perustunut vuotuiskiertoon ja pyyntikulttuuriin aina 1600-luvulle saakka. Saamelainen rakennustapa on ollut orgaanista verrattuna peräpohjalaiseen säännönmukaiseen rakentamistapaan. Rakennusten sijoitteluun ovat vaikuttaneet mm. maastonmuodot. Lappilainen talonpoikaispiha on ollut väljän neliömäinen ja kulmistaan avoin.

Peräpohjalainen rakentamistapaperinne jatkui yhtenäisenä toiseen maailmansotaan saakka. Talonpoikaisklassistinen talon ihannemalli säilyi samana toistasataa vuotta. Peräpohjalaiset kylät sijoittuivat pääosin jokien ja järvien rantaan metsän reunustamalle viljelyaukealle.

Merkittävä osa Tunturi-Lapin kylien rakennuskannasta ajoittuu sotien jälkeiseen aikaan. Asutettavia paluumuuttajia oli jopa 100 000 ja pula asunnoista oli huutava.

Kuva 32. Kesänavetta Kittilän Kaukosesta

Kuva 33. Talonpoikaisarkkitehtuuria Kittilän Kaukosesta

3.8.4 Arvokkaat maisema-alueet ja perinnemaisemat

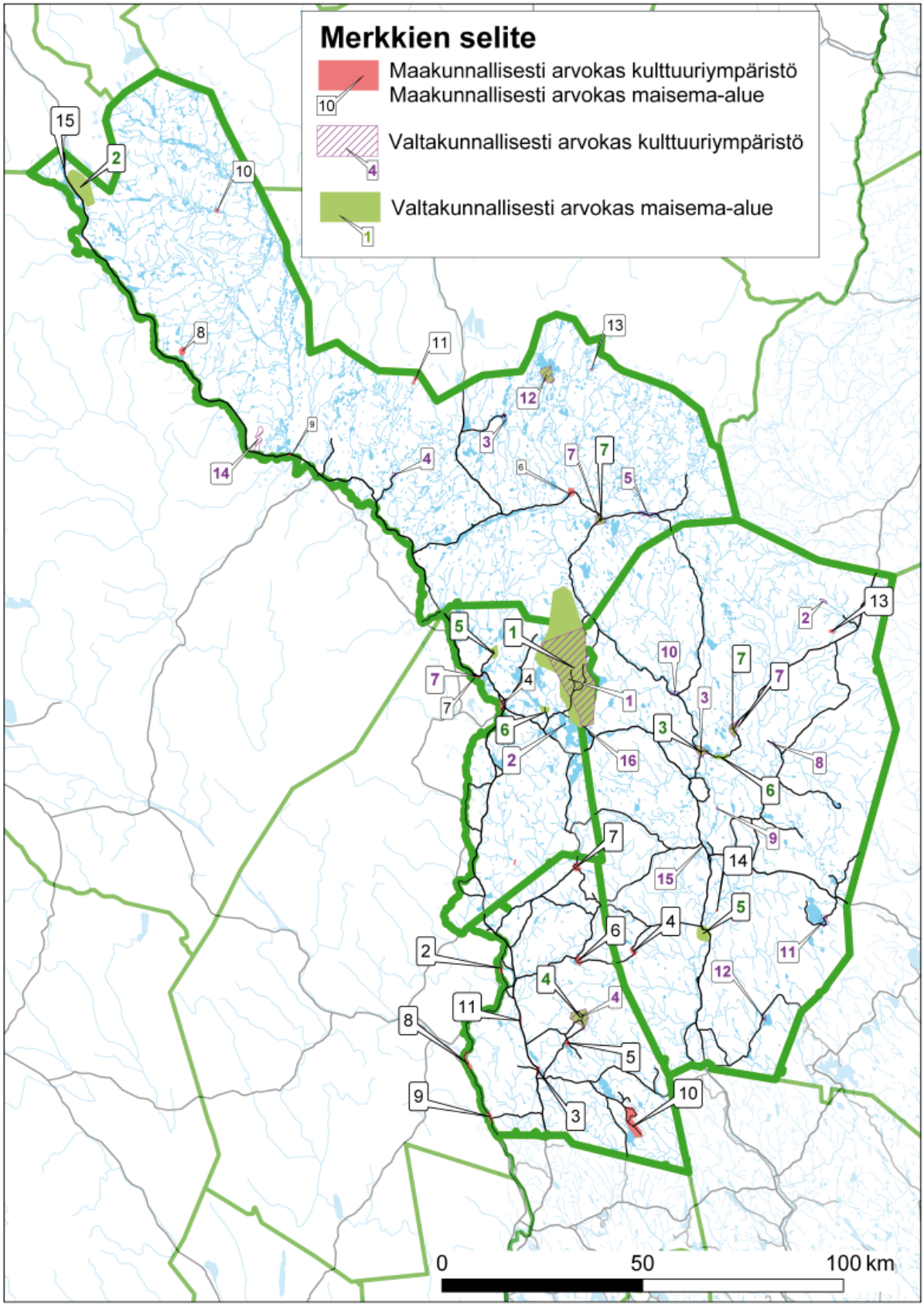

Kuva 34. Maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt ja maisema-alueet.

Lapin ympäristökeskuksen hallinnoimassa Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi -hankkeessa on vuodesta 2004 lähtien inventoitu kunnittain Lapin kulttuuriympäristöjä. Hanke päättyy v. 2008. Hankkeen tulosten perusteella kohteet arvioidaan ja luokituksiin on tulossa muutoksia.

Kartassa esiintyvät kohteet ovat seuraavat (suluissa numerot kartalla). Tässä selvityksessä luettelossa olevat valtakunnalliset kohteet perustuvat VAT93 luokitteluun ja aikaisempiin inventointeihin.

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt ja maisema-alueet:

Muonio: Muonion kirkonkylän vanha osa ja jokilaakso(4), Ylimuonion kylä(7), Pakasaivo(3)

Kolari: Kolarinsaari(2), Sieppijärven kylä(3), Kurtakon kylä(6), Äkäslompolon kylä(7), Lappea(8), Väylänpää(9), Nuottavaaran asuinalue(10)

Kittilä: Sammalselän poroerotuspaikka(13), Vanha Särestö(14)

Enontekiö: Ropijärven kylä(8), Raittijärven kylä(10), Salvasjärven vanha kesäkylä(11), Kalkujärven vanha kesäkylä(13), Vuontisjärvi(6), Markkina(9), Ahdaskurun silta(15)

Kuva 35. Sieppijärven kylä Kolarissa järven takaa katsottuna

Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt:

Muonio: Keimiöniemen kalakenttä(2), Ylimuonio(7)

Kolari: Kolarinsaaren vanha kirkko(1), Venejärven kylä(4)

Kittilä: Kelontekemän kylä(1), Taatsijärven maisema(2), Köngäs(3), Hanhimaa(7), Lintula(8), Lonnakko(9), Tepasto(10), Kelontekemä(11), Molkojärvi(12), Kittilän kirkko(15), Koivurovan mylly(16)

Enontekiö: Näkkälän kylä(3), Kultiman kylä(4), Nunnasen kylä(5), Peltovuoman kylä(7), Pöyrisjärven kesäkylä(12), Järämän linnoituslaitteet(14)

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet:

Muonio: Pallastunturit(1), Kajanki(5), Torassieppi(6)

Kolari: Venejärvi(4)

Kittilä: Kelontekemä(1), Köngäs(3), Kaukonen(5), Rautuskylä(6), Hanhimaa(7)

Enontekiö: Pallastunturit(1), Saana(2), Peltovuoma(7), Pöyrisjärven kesäkylä(12)

Kulttuurimaisema

Kulttuurimaisema käsitetään yleisesti ihmisen toiminnan muovaamana maisemana. Ihminen on hyödyntänyt maaperää, maaston topografiaa ja ilmastoa mm. viljelyyn ja asutukseen. Vastaavasti luonnonmaisema pidetään alueita, joita ihminen ei ole muokannut. Koskemattomia alueita ei käytännössä juurikaan ole, joten luonnonmaisemalla käsitetään yleensä rakentamattomia metsä- ja vesistöalueita.

Kulttuuriympäristö on ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen kautta syntynyttä ympäristöä, jossa on havaittavissa selvä ajallinen kerrostuneisuus. Kulttuuriympäristön näkyviä rakenteita ovat muinaisjäännökset, rakennukset ja kulttuurimaisema.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Tunturi-Lapin alueella on 11 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Kolarin kunnan alueella sijaitsee Venejärven rantakylä, Kittilässä Kaukosen maanviljelysmaisema, Könkään jokivarsiasutus, Rauduskylän järvenrantakylä ja Hanhimaan kyläkokonaisuus. Muoniossa sijaitsevat Kajangin kylä sekä Toras-Siepin järvenrannan maatalouskylä ja Enontekiössä Peltovuoman kylä sekä Pöyrisjärven kausiasutuspaikka. Pallastunturit sijoittuvat Kittilän, Muonion ja Enontekiön kuntien alueelle ja Saanatunturi Enontekiön käsivarteen.

Venejärven syrjäinen järvenrantakylä Kolarissa sijaitsee keskellä Peräpohjola-Lapin maisemamaakunnan ja Aapa-Lapin maisemaseudun laajoja suo- ja metsäalueita. Pinta-alaltaan kylä on 1400 hehtaaria. Alueen arvo on kuitenkin laskenut.

Rakenteeltaan yhtenäisenä säilynyt kylä ja siihen liittyvät viljelyalueet sijaitsevat järveä reunustavilla rinteillä. Pysyvää asutusta alueella on ollut tiettävästi 1700-luvulta lähtien, pääosa rakennuskannasta on sodan jälkeiseltä ajalta. Kylän elinkeinoja ovat poronhoidon lisäksi olleet maa- ja metsätalous.

Kuva 36. Venejärven kylämaisema

Kittilän Kaukosen jokivarren maanviljelysmaisema on laajuudeltaan 1 000 hehtaaria. Ounasjokivarren keskiosassa sijaitseva alue on Aapa-Lapin maisemaseudulla. Kaukosen kylä sijoittuu jokilaakson länsipuoleisella laakealle kummulle. Asutusta alueella on ollut todennäköisesti 1600-luvun puolesta välistä lähtien. Kaukosen kylä oli 1700-luvulle saakka merkittävä markkinapaikka ja Kittilän lapinkylän keskus. Kyläkuva on säilynyt melko yhtenäisenä. Sodanjälkeisen asutuksen lisäksi on kylässä säilynyt myös 1800-luvun rakennuskantaa.

Kuva 37. Kaukosen kumpuilevaa kylämaisemaa Ounajokivarressa

Kuva 38. Hakalan edustavaan pihapiiriin kylänraitin varrella kuuluu lukuisia harmaita hirsirakennuksia 1800-luvulta ja viime vuosisadan alkupuolelta.

Könkään edustava jokivarsiasutus Kittilässä sijaitsee Aapa-Lapin maisemaseudulla. Pinta-alaltaan alue on n. 600 hehtaarin laajuinen. Alueella on merkkejä hyvin varhaisesta asutuksesta. Kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa ympäröivät laajat, jokivarteen raivatut peltoaukeat. Kyläkuva on säilynyt yhtenäisenä. Kylässä on useita perinteisiä pihapiirejä ja 1800-luvulla rakennettua rakennuskantaa. Alueen arvo on laskenut uudisrakentamisen ja umpeenkasvun myötä.

Kuva 39. Uudisrakentamista Könkään kylässä

Rauduskylän rantakylä Kittilässä on pieni, Aapa-Lapin seudulle tyypillinen järvenrantakylä, joka on pinta-alaltaan n. 500 hehtaaria. Perinteinen rakennuskanta sijaitsee nauhamaisesti järven rantaa seuraavan maantien varressa. Kylässä on säilynyt edustavia rakennusryhmiä ja pihapiirejä, vanhimmat 1700-1800-luvulta.

Hanhimaan kylä Kittilän Aapa-Lapin seudulla on rakennushistoriallisesti arvokas, yhtenäisenä säilynyt kokonaisuus. Kylä sijaitsee Lismajoen ja maantien väliin jäävillä peltoalueilla. Kylä on pinta-alaltaan n. 500 hehtaaria. Arvokas rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alusta. Kyläkuva on säilynyt melko yhtenäisenä, mutta uudisrakentaminen ja umpeenkasvu ovat laskeneet alueen arvoa.

Kajangin kyläkokonaisuus sijaitsee Länsi-Lapin tunturiseudulla Muoniossa. Pinta-alaltaan n. 500 hehtaaria laaja kylä sijaitsee Isojoen varrella. Kylän elinkeinoja ovat porotalous ja maanviljelys. Kylän vanha rakennuskanta on säilynyt hyvin ja uudet rakennukset sopivat luontevasti kyläkuvaan. Pienipiirteinen viljelyaukeat ovat osittain vesakoituneet.

Toras-Siepin järvenrantakylä sijaitsee Länsi-Lapin tunturiseudulla Muoniossa. Hyvin säilynyt vanha rakennuskanta, pellot ja niityt muodostavat ehjän ja viehättävän kyläkokonaisuuden, joka on laajuudeltaan n. 500 hehtaaria. Maiseman kohokohdan muodostaa järvi loivine rantoineen. Alue on ollut tiettävästi asuttua jo 1600-luvulla. Vanhimmat säilyneet rakennukset ovat 1850-luvulta. Kylässä on nykyisin matkailupalveluja.

Kuva 40. Torassiepin kyläkuva on säilynyt perinteisenä

Peltovuoman kylä Enontekiön Aapa-Lapin seudulla loivapiirteisellä dyynillä laajojen soiden ympäröimänä. Dyynikangas on osa laajaa lentohiekkamuodostumaa. Kylää ympäröivät Peltojoen haarat. Rakennuskanta on melko uutta ja arkkitehtuuri on saanut vaikutteita norjalaisesta tyylistä.

Pöyrisjärven kausiasutuspaikka on saamelaisten ja suomalaisten perinteinen kaukonautinnon kohde. Paikka sijaitsee Enontekiön pohjoisella tunturiseudulla. Laajuudeltaan alue on 1000 hehtaaria. Pöyrisjärveä ympäröivä maisema on avointa ja tunturiselänteet loivia. Porojen laiduntaminen on aiheuttanut maanpinnan erodoitumista. Rakennuskanta on vaatimatonta, saamelaisten vanhoja kesäkylän hirsirakennuksia.

Alueen kulttuurihistoria on vaiherikas. Pöyrisjärvi on osa muinaista Petojärven lapinkylää, jossa asuivat Enontekiön viimeiset metsäsaamelaiset. Alueella on harjoitettu suomalaisten ja saamelaisten voimin porotaloutta ja kalastusta, se on toiminut kesäpaikkana ja kesälaitumena. Pöyrisjärven hirsikämpällä on pidetty hartaustilaisuuksia. Vanhimmat säilyneet rakennukset ovat 1800-luvun lopulta, uusimmat 1960-luvulta.

Kuva 41. Pöyrisjärven kausiasutuspaikka, kuva Lapin ympäristökeskus

Pallastunturit ovat yksi Suomen suosituimmista luonnonnähtävyyksistä ja retkeilykohteista. Pallakselta Hettaan johtava vaellusreitti on yksi Suomen vanhimmista. Pallas-Ounastunturin v. 1938 perustettuun kansallispuistoon kuuluvat tunturit sijoittuvat kolmen kunnan, Kittilän, Muonion ja Enontekiön alueelle. Länsi-Lapin tunturiseutuun kuuluvan alueen pinta-ala on 29 000 hehtaaria. Maisema-alueeseen kuuluu osa tunturialueesta, Pahankurun ja Keimiötunturin välinen alue. Pallastunturien pyöreät laet, erityisesti korkeimmalle kohoava Taivaskero erottuvat vaikuttavina niitä ympäröivästä metsäisestä maisemasta. Tuntureiden itärinteet ovat länsirinteitä jyrkemmät, paikoin lähes pystysuorat. Paikalliset korkeuserot ovat suuret, jopa 500 metriä.

Kuva 42. Ounastunturin Pyhäkero

Käsivarren ylätunturi Saana on yksi tunnetuimmista Lapin tuntureista ja suosittu matkakohde. 3600 hehtaaria laaja tunturi kuuluu Käsivarren ylätuntureiden seutuun ja se sijaitsee Kilpisjärven rannalla Enontekiössä. Laeltaan tasaiselta, 1029 m mpy kohoavalta Saanalta avautuvat mahtavat näkymät. Tunturi on Kölin vuoriston reuna-aluetta. Kilpisjärven vartta on kulkenut vanha Tornion ja Jäämeren välinen kauppareitti ja talvitie. Asutusta on vain Kilpisjärven rannalla. (Lähde: www.ymparisto.fi)

Kuva 43. Saanatunturi

Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita Tunturi-Lapin alueella on kuusi. Muoniossa näistä sijaitsee kaksi, Yli-Muonion kylä sekä Muonion kirkonkylän vanha osa ja jokilaakson kulttuurimaisema. Muut neljä ovat Enontekiössä; Salvasjärven vanha kesäkylä, Raittijärven kesäkylä, Ropijärven kylä ja Kalkujärven vanha kesäkylä.

Kuva 44. Yli-Muonion hoidettua kylänraittia

Perinnemaisemat

Laajat tulvaniityt ovat Lapille ominaisinta perinnemaisemaa ja ne sijoittuvat erityisesti jokivarsiin, kuten esimerkiksi Tunturi-Lapin Ounas- ja Torniojokivarsiin. Niiden maisemallinen merkitys on erityisen suuri. Tunturi-Lapin alueella tulvaniittyjä on Muoniossa, Kittilässä ja Kolarissa.

Karjatalous on erityisesti myötävaikuttanut perinnemaisemien syntyyn. Suoniittyjä ja metsälaitumia on Kittilässä, Enontekiössä on ketoja ja tuoreita ja kosteita niittyjä. Suoniittyjä ja metsälaitumia on säilynyt suhteellisen paljon. Ketoja, tuoreita ja kosteita niittyjä, rantaniittyjä ja hakamaita on taas määrällisesti vähän ja ne ovat vaarassa kadota.

Tunturi-Lapin arvokkaita perinnemaisemia ovat Länsi-Lapin tunturiseudulle Muonioon sijoittuva Salmijärven niityt, Aapa-Lapin seudulle Kittilään sijoittuvat Kirkonkylän lammaslaidun, Särestöniemen ja Lonnakon niityt sekä Enontekiön pohjoisen tunturiseudun Raittijärven, Salvasjärven ja Kalkujärven kentät. Muita arvokkaita perinnemaisemakohteita ovat mm. Muonion Keimiönniemen kalakenttä, Kittilän Sammalselän poroerotuspaikka ja Enontekiön Näkkälä.

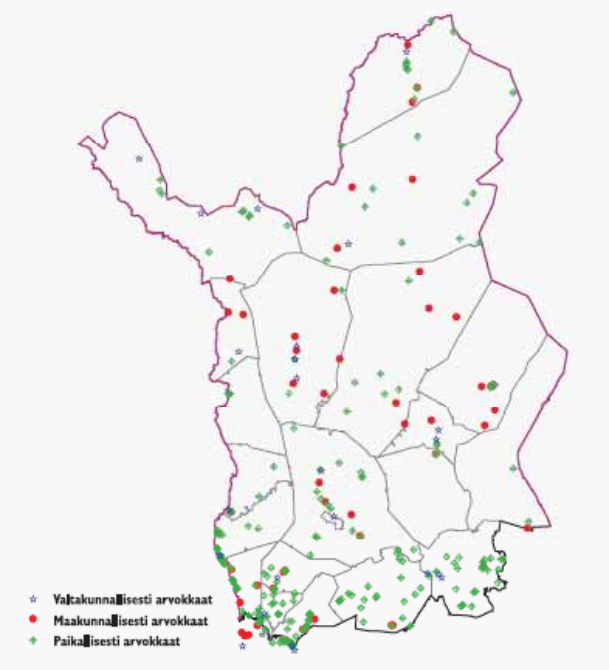

Kuva 45. Lapin arvokkaat perinnemaisemat, Lähde: Lapin perinnemaisemat, Lapin ympäristökeskus ja Metsähallitus 1999

Maisemaan ja luontoon liittyvää sanastoa, jotka esiintyvät paikannimistössä;

Lapin paikannimistössä esiintyy sanoja, jotka kuvaavat luonnonmuotoja ja maisemaa. Näitä ovat mm.;

aapa – suuri puuton suo
aihki – vanha jättipetäjä, aarnihonka
eno – iso joki, virta
jauri – järvi
jänkä – räme, suo
kaltio – hete, lähde
kiveliö – erämaa
kurkkio – jyrkkä koskimainen vesiputous
lompolo – lampi, jokilaajentuma
muotka – kahden vesistön välinen kapea kannas
pahta – jyrkkä kallioseinämä
rakka – kivikko, louhikko
tieva – hiekkakumpu tai –mäki

Kuva 46. Ounastunturin kivilajeja ovat kvartsiitti ja graniitti

3.8.5 Kansallismaisemat, kansallis- ja luonnonpuistot ja maailmanperintökohteet

Kansallismaisema

Kansallismaisema on määritelty maisemaksi, joka kuvaa kansallista identiteettiä ja jossa korostuvat vahvasti suomalaisuuden erityispiirteet. Kansallismaisemalla ei kuitenkaan ole vastaavaa juridista päätöksentekoon liittyvää merkitystä kuten esimerkiksi valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella.

Kolmesta Lapin alueen kansallismaisemasta yksi, Pallastunturit, sijoittuu Tunturi-Lappiin.

Kuva 47. Pallastunturin kansallismaisema-alue on suosittu retkeilykohde

Kansallis- ja luonnonpuistot

Kansallis- ja luonnonpuistot muodostavat Suomen luonnonsuojelun alueverkoston rungon. Suomen 35 kansallispuistoa ovat luonnonsuojelualueidemme helmiä, suuria ja luonnoltaan monipuolisia alueita. Ne ovat luonnonnähtävyyksiä ja myös kansallisesti ja kansainvälisesti arvokkainta osaa luonnostamme.

Luonnonpuistot palvelevat ensisijaisesti luonnonsuojelua ja tieteellistä tutkimusta, ja niissä luonto pyritään säilyttämään mahdollisimman koskemattomana. Luonnonpuistojen suojelumääräykset ovat kansallispuistoja tiukemmat, luonnonpuistot ovat pääosin yleisöltä suljettuja. Pohjois-Suomen luonnonpuistoissa paikallisilla asukkailla on luontaiselinkeinojen, kuten porotalouden, harjoittamiseen liittyviä nautintaoikeuksia.

Kuva 48. Tunturi-Lapin alueelle sijoittuvat Pallas-Yllästunturin kansallispuisto ja Mallan luonnonpuisto

Pallas-Yllästunturin kansallispuisto

Pallas- ja Yllästunturin kansallispuisto on Suomen kolmanneksi suurin kansallispuisto, jonka laajuus on 1020 km2. Puisto perustettiin 1.2.2005 yhdistämällä entinen Pallas-Ounastunturin kansallispuisto ja Ylläs-Aakenustunturin suojelualue. Kansallispuistot ovat yleisiksi nähtävyyksiksi perustettuja luonnonsuojelualueita. Pallastunturit ovat yksi tärkeimmistä Lapin luonnonnähtävyyksistä ja suosituimmista retkeily- ja vaellusalueista. Luonnonmaantieteellisesti Pallas-Yllästunturin kansallispuisto sijaitsee Perä-Pohjolan, Metsä-Lapin ja Tunturi-Lapin rajamailla. Tunturit ovat myös rajanneet poronhoitoaluetta Peräpohjolan maanviljelysalueesta. Laajat avotunturit ovat toimineet porojen kesälaitumina.

Koko kansallispuiston korkein laki on Pallastuntureiden Taivaskero, joka kohoaa 807 metrin korkeuteen. Pohjoisessa maisemaa hallitsevat loivasti kumpuilevat ylänkömäiset Ounastunturit.

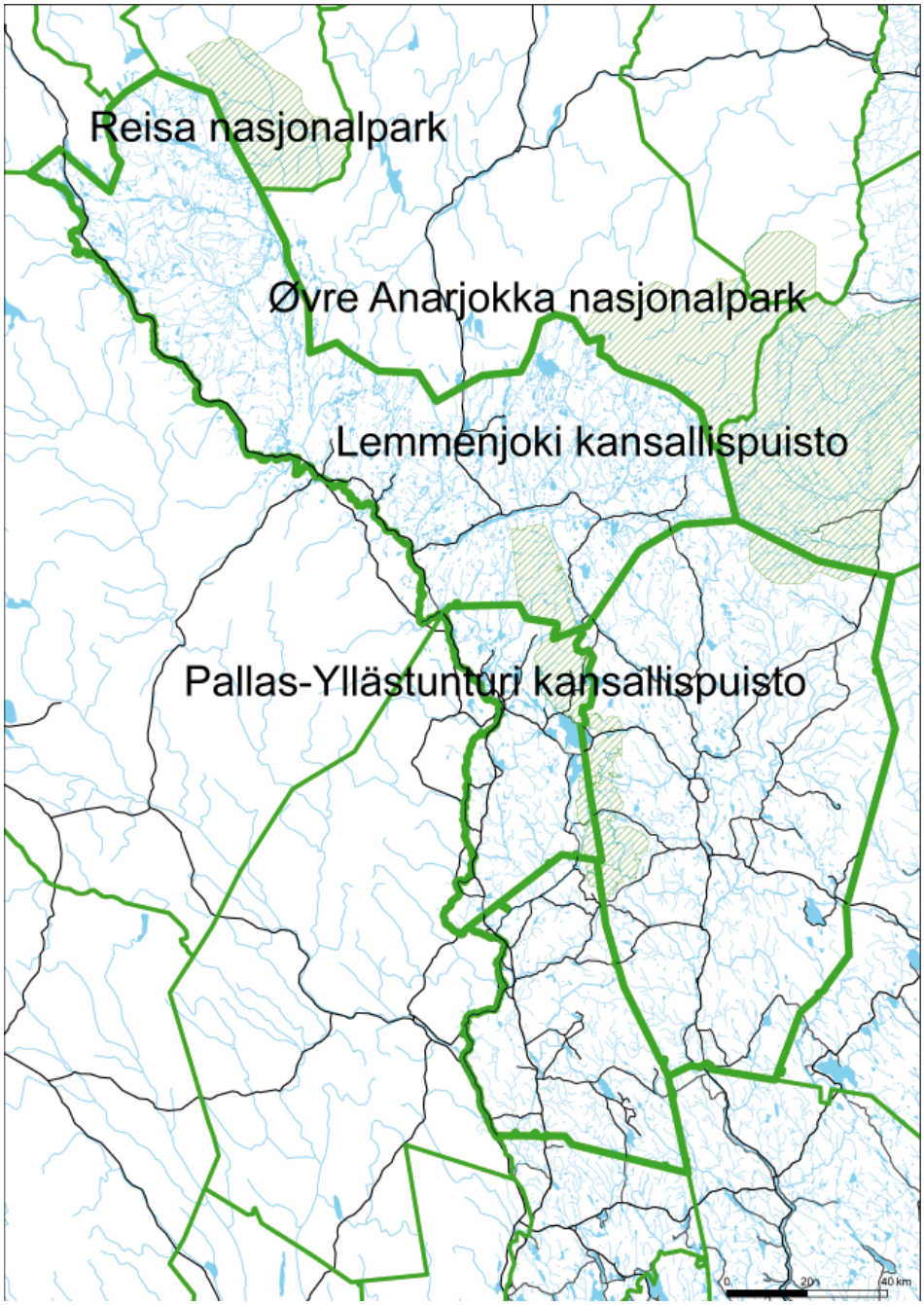

Kuva 49. Tunturi-Lapin ja lähialueen kansallispuistot

Mallan luonnonpuisto

Mallan luonnonpuisto on Suomen vanhin luonnonpuisto. Malla rauhoitettiin 1916, luonnonpuisto siitä tuli 1938. Mallan luonnonpuisto on perustettu tieteellistä tutkimusta ja luonnonsuojelua varten, puiston pinta-ala on 30 km2. Luonnonpuisto on Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa. Kalkkipitoisen kasvualustan ansiosta on alueella monipuolinen tunturikasvilajisto.

Liikkuminen lumettomana aikana muualla kuin reiteillä edellyttää kirjallista tutkimuslupaa, talvisin alueella saa hiihtää vapaasti.

Kuva 50. Mallan luonnonpuisto sijaitsee Saanatunturin läheisyydessä rajaten Kilpisjärveä sen pohjoisosassa.

Lähde: http://www.metla.fi/metla/esitteet/metsat/malla-saana-2006.pdf

Struven ketju

Ns. Struven kolmiomittausketju hyväksyttiin heinäkuussa 2005 Suomen kuudentena kohteena maailmanperintöluetteloon. Se edustaa maailmanperintöluettelossa tieteen ja tekniikan historiaa.

Struven kolmiomittausketju (Struve Geodetic Arc) on rakennettu ja mitattu vuosina 1816 - 1855 saksalaisen tähtitieteilijä F.G.W.Sruven johdolla. Mittauksen avulla selvitettiin maan kokoa ja muotoa.

Struven ketju koostuu kymmenen valtion alueella (Norja, Ruotsi, Suomi, Venäjä, Viro, Latvia, Liettua, Valko-Venäjä, Ukraina, Moldova) sijaitsevista mittauspisteistä. Suomen osalta kohteeseen sisältyy kuusi mittauspistettä, jotka sijaitsevat Pyhtäällä, Lapinjärvellä, Korpilahdella, Torniossa, Ylitorniossa ja Enontekiöllä.

Enontekiöllä kohde sijaitsee Stuorrahánoaivilla.

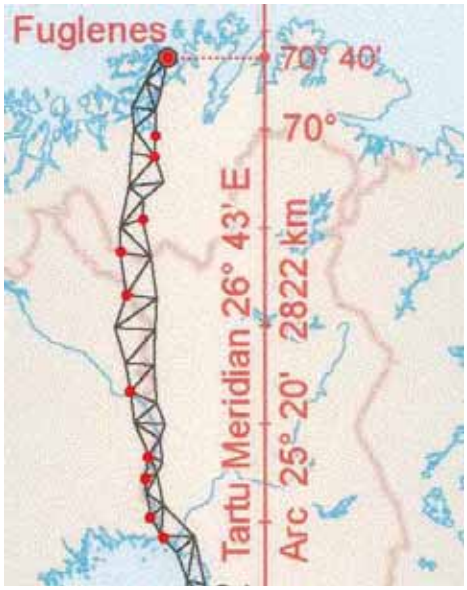

Kuva 51. Struven ketjun mittauspisteet Lapin kohdalla

Lähteet: http://www.nba.fi/fi/maailmanperintokohteet

http://www.maanmittauslaitos.fi/?site=1&docid=3157

3.8.6 Saamelaiskulttuuri

Yleistä

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa, jolla on oma historia, kieli, kulttuuri, elinkeinot, elämäntapa ja identiteetti. Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa kansa, jolla on virallinen alkuperäiskansan status. Saamelaisista n. 3700 asuu saamelaisten kotiseutualueella, joita ovat Enontekiö, Inari, Utsjoki ja Sodankylän Lapin paliskunnan alue. Yli puolet saamelaisista (n. 4300) asuu saamelaisalueen ulkopuolella. Saamelaisalueista Tunturi-Lapin alueeseen kuuluu Enontekiö.

Maantieteellisenä alueena nykyinen saamelaisalue ulottuu Keski-Norjasta ja Keski-Ruotsista Suomen pohjoisosan yli Kuolan niemimaalle. Historiallinen saamelaisalue voidaan kuitenkin määrittää huomattavasti laajemmaksi.

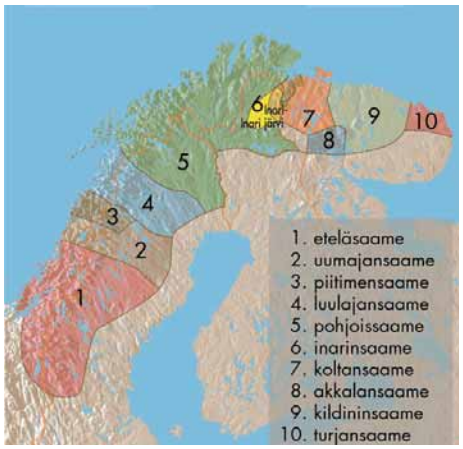

Kuva 52. Saamen kielialueet. Tunturi-Lapin alueella puhutaan uralilaiseen kielikuntaan kuuluvaa pohjoissaamea.

Lähde: http://www.siida.fi/anaras/kieli/kieli.html

Saamelaiskäräjät (Sámediggi) on vuoden 1996 alussa omalla laillaan perustettu saamelaisten kulttuuri-itsehallintoelin. Sen tärkein tehtävä on suunnitella ja toteuttaa Suomen perustuslaissa saamelaisille alkuperäiskansana turvattua kulttuuri-itsehallintoa.

Perustuslaki turvaa saamelaisille oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin. Kulttuuriin sisältyvät elinkeinoina poronhoito, kalastus ja metsästys. Saamelaisen kulttuurin perustana on vuosituhantiseen tietoon pohjautuva luonnontuntemus ja luonnon kestävä ja monipuolinen käyttö. Saamelaisalueella ihminen elää osana luontoa ja elinkeinot ovat muodostuneet elämäntavaksi. Perinteisten elinkeinojen rinnalla ovat kehittyneet matkailu- ja palveluelinkeinot. Poronhoidolla on suuri kulttuurinen merkitys ja se onkin säilynyt edelleen merkittävänä elinkeinona. Muita perinteisiä elinkeinoja ovat pienimuotoinen maanviljely, luonnontuotteiden keräily ja käsityöt. Luonnon herkkyys ja hidas uudistumiskyky eivät suosi luonnonvarojen voimakasta hyödyntämistä.

Saamelaiskäräjät hyväksyivät 1998 Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelman, joka on päivitetty v. 2006. Ohjelman tavoitteena on saamelaisalueiden luonnonvarojen käyttö ekologiselta, taloudelliselta, sosiaaliselta ja kulttuuriselta kannalta kestävästi saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittamiseksi. Tämä ohjelma on otettu huomioon v. 2006 hyväksytyssä kansallisessa kestävän kehityksen strategiassa.

Lapin maakuntaohjelmassa 2007–2010 on esitetty saamelaisuuden kehittämisstrategia. Saamelaiskäräjien pyrkimyksenä on saamelaiskulttuurin ydinarvojen säilymisen ja nykyaikaiseen elämään sopeutumisen turvaaminen siten, että ne vastaavat saamelaisten omia tarpeita ja toivomuksia. Uusia elinkeinoja on kehitettävä sopusoinnussa peruselinkeinojen kanssa. Suuriin ihmismääriin perustuva massamatkailu sopii huonosti tähän linjaukseen. Saamelaista elinkeinotoimintaa on monipuolistettava ja kehitettävä saamelaisten oman kulttuurin, perinteisen tietämyksen ja osaamisen pohjalta peruselinkeinoja täydentämällä. Kehittämisvisiossa on esitetty viisi kieleen, kulttuuriin, elinkeinoihin ja yhteistyöhön liittyvää tavoitetta. Saamelainen kulttuuri, identiteetti ja elämäntapa säilyvät parhaiten kun saamelaisalueet säilyvät asutettuina ja elinvoimaisina.

Saamelaisuus kiinnostaa Lappiin tulevia matkailijoita ja Lapin matkailussa hyödynnetään laajasti saamelaiskulttuuria. Saamelaiskulttuurin arvo lappilaiselle matkailulle tunnistetaan laajasti.

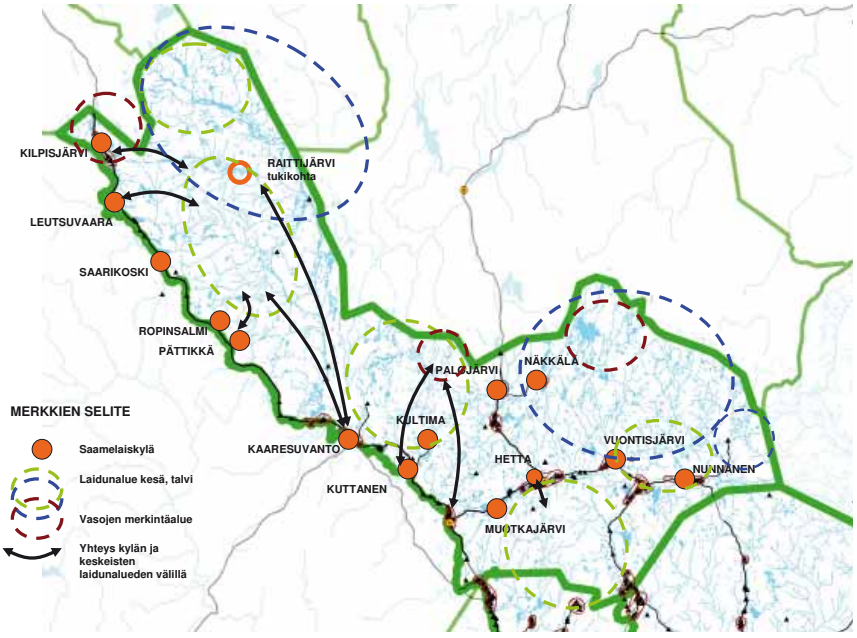

Kuva 53. Enontekiön saamelaiskylät, porojen laidunalueet, vasojen merkintäalueet ja porojen kulkureitit laidunalueille. Lähde Aimo Guttorm ja Oula Jp. Magga, Saamelaiskäräjät

Kuva 54. Muonion Pakasaivon rotkojärvi, hiidenkirnun syvyys pahtaseinien kanssa on jopa 130 metriä

Maiseman ja kulttuuriympäristön käsite saamelaisuudessa

Saamelaisen kulttuuriympäristön käsitteen ja maisemasuhteen määrittelytarvetta voidaan perustella mm. maankäytön tiivistymisellä ja laajentumisella. Saamelainen kulttuuriympäristö sisältää näkyvän ympäristön lisäksi aineettomia ja symbolisia tekijöitä, joiden suojelemiseksi ja säilyttämiseksi tulisi niiden sisältö ja merkitys ymmärtää riittävän hyvin.

Maisemalla on saamelaisessa kulttuurissa moniulotteinen merkitys. Maisemaa ei käsitetä pelkästään ihmisen muovaamana kulttuurimaisemana, maisema muovaa myös ihmisen käsitystä itsestään ja omasta historiastaan. Luonnonelementit ovat harvaan asutuilla ja erämaisilla alueilla vaikuttaneet erityisen voimakkaasti ihmisen ja luonnon väliseen vuorovaikutukseen.

”Luonto on täynnä erilaisia kasveja ja eläimiä: maailma täynnä erilaisia kieliä ja kulttuureja. Me, saamet, kuvittelemme itsemme osaksi tätä luontoa”/ Nils Aslak Valkeapää.

Maisemaan sisältyy voimakkaasti ajallinen ja myyttinen ulottuvuus. Maisema sisältää muistoja, tarinoita, tapahtumia, pyhiä paikkoja ja yliluonnollisia kokemuksia. Nämä ilmenevät mm. paikannimistössä.

Saamelaisuus

Saamelaisen identiteetin kannalta olennaista on se, miten he itse kokevat saamelaisuutensa. Identiteetti on sitä, mikä erottaa ”meidät” ”muista” ja sisältää käsityksen siitä, mitä muut ajattelevat ”meistä”. Kulttuuriin säilymisen kannalta ovat olennaisia elämäntapa ja – filosofia, maailmankuva, uskonto, pukeutuminen ja folklore. Saamelaisuutta on myös määritelty kolmen kriteerin perusteella, joita ovat saamenkieli, lapinpuku ja joiku (Krister Stoor).

Saamelaiset määrittelevät itsensä usein kulkijoiksi, vaeltajiksi, joiden on vaikeaa asettua yhteen paikkaan. Saamelaisten elämäntapaa on määrittänyt vuotuiskierto ja kulkeminen sielläkin, missä elämä ei ole perustunut porojen kanssa jutaamiseen. Kulkureiteillä ja niiden tuntemisella on ollut suuri merkitys elämänpiirin hallinnassa. Veden karikot ja talviset sulapaikat on ollut syytä tuntea, samoin kuin helppokulkuiset kurut ja suuntaa antavat maanmerkit (Maria Sofia Aikio).

Etninen, kansan perinteinen usko eroaa saamelaisuudessa kristinuskosta. Se on kulkenut kansan suussa vuosisadasta toiseen. Etnisessä uskossa korostuu ihmisen, luonnon ja maailmankaikkeuden välinen suhde. Aurinko ja kuu ovat olleet erityisen jumalallisen huomion kohteena. Saamelaisen uskon mukaan ihmisessä on eri osia, ruumis, sielu ja henki. Ihminen voi myös toimia fyysisen ruumiinsa ulkopuolella, kaukana olinpaikastaan. Nämä etiäiset ovat jonkun ihmisen kaksoisolentoja.

Myytit ja uskomukset liittyvät vahvasti eläimiin ja erityisesti pedoilla on olennainen merkitys saamelaisessa mytologiassa. Ennen poronhoitoa vallinneen pyyntikulttuurin aikana tärkein eläin oli karhu. Pyyntikulttuurille oli tärkeää hyvä suhde haltijoihin, joka turvattiin erilaisin rituaalein. Pohjoiseuraasian kansoille tyypillisesti oma kansa liitettiin johonkin eläinlajiin. Tämä toteemieläimeksi kutsuttu eläin oli suvun suojelija ja kantaisä. Poronhoidon korvatessa vähitellen pyyntikulttuurin vakiintuivat laidunmaiden, jutamis-, vasomis- ja rykimispaikat ja reittijumalten ja reittipyhäkköjen verkostot.

Luonnon enteiden ja merkkien on uskottu tuovan tietoa tulevaisuudesta. Enneuskolle on ollut ominaista niiden tulkinta jälkikäteen eli ns. passiivinen enteiden tarkkailu. Saamelaisten pyhät paikat liittyvät sekä mieleen että luontoon. Luonnossa pyhät paikat ovat niitä, joissa kaikki yhteisön jäsenet tai saman siidan jäsenet käyvät suorittamassa rituaaleja tai ne lähiympäristön paikat, joilla on kultillista merkitystä omalle perheelle. Pyhä liittyy usein korkeisiin paikkoihin, esimerkiksi tuntureihin. Pyhiä ovat myös sàivat, jotka tarkoittavat pyhää järveä, tunturia ja niissä asuvia henkiä. Seita- käsite on laajasti tunnettu saamelaisalueella. Seidat ovat poikkeuksellisen muotoisia, avoimessa maastossa hyvin erottuvia kiviseitoja tai metsäalueiden puuseitoja.

Kuva 55. Kirkkopahdan muinainen palvontapaikka Hannukaisesta lähtevän Pakasaivon tien varressa Muoniossa.

Kiviseidat vaihtelevat kooltaan ja muodoltaan. Pienimmät seitakivet kulkivat matkassa pororeessä tai ahkiossa. Useimmat seidat ovat joko massiivisia luonnon muodostamia kiviä tai suuria kivimuodostelmia, joissa on halkeamia, luolia tai koloja. Joissakin kiviseidoissa voi havaita ihmis- tai eläinhahmoja. Useimmiten nämä hahmot ovat luonnonmuodostelmia; ihmiskäsin kaiverretut seidat ovat hyvin harvinaisia. http://matkailu.enontekio.fi/contentparser.asp?deptid=14947&ProductID=990&showmodul=76

Saamelaiselle koti merkitsee ympäristöä, jonka hän tuntee omakseen. Liikkuvaa elämää viettäneiden paimentolaisten koti oli syklinen eli sen hahmotus muuttui keskipisteen, oman asuinpaikan muuttuessa.

Lapinkyläjärjestelmä

Viimeistään viikinkiajalla kehittynyt perinteinen metsäsaamelainen siida- eli lapinkyläjärjestelmä muodostaa saamelaisen yhteiskunnan perusmallin. Se oli sekä kyläyhteisö, joka huolehti kylän toiminnoista, että alue, johon tällä yhteisöllä oli käyttöoikeus. Siida omisti tietyn alueen, jonka rajat oli yleensä määritelty tarkkaan.

Saamelaiset olivat elämäntavoiltaan liikkuvia, mutta vain omalla tarkasti määritellyllä alueellaan. Myös valtiot tunnustivat siidojen alueiden rajat ja omistusoikeuden 1700-luvulle saakka. Siidan omistamat maat ja vedet oli jaettu nautinta-alueiksi kullekin suvulle ja perheelle, joiden nautinta oli toiset poissulkeva oikeus. Siida-järjestelmä oli siis tietynlainen aluehallinto, jossa päättivät erityiset kotakäräjät. Se oli kylän hallintoelin, joka määritteli ja valvoi nautinta-alueita, määräsi oikeudenkäytöstä, hoiti hallintoasiat ja hoiti muita yhteisiä asioita, kuten vahvisti avioliitot ja hyväksyi lapinkylän uudet jäsenet. Kaikilla kyläläisillä oli äänioikeus.

Siida-järjestelmä muuttui 1500-luvulta mm. uudisasutuksen laajentuessa pohjoiseen ja suurporonhoidon syntyessä 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa. Suurporonhoidolla eli täyspaimentolaisuudella tarkoitetaan elämänmuotoa, jossa poronhoito määrää asumisen ja liikkumisen.

Lähteet:

http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/vahemmis/saamel/uskoiden.html

http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/vahemmis/saamel/lapinkyl.html

3.9 Ihmisen nykyinen toiminta

3.9.1 Nykyisen maankäytön suhde maisemarakenteeseen

Maisema ja luontosuhteet, topografia, maaperä, vesistöt ja pienilmasto, ovat perinteisesti ohjanneet asutuksen ja elinkeinojen sijoittumista Tunturi-Lapin alueella. Erämaisessa ympäristössä karu luonto ja ilmasto-olosuhteet ovat hallinneet ihmistä.

Perinteiset elinkeinot, kuten porotalous, tulevat aina säilymään, mutta niiden taloudellinen ja työllistävä merkitys pienenee. Uudet työpaikat syntyvät matkailun ja teollisuuden piiriin. Elinkeinojen muutos tarkoittaa väistämättä rakentamisen mittakaavan muutosta. Matkailualueet laajentuvat ja mm. kaivosteollisuus kasvaa. Ihmisen toiminnalla on yhä näkyvämpi maisemaa muuttava vaikutus.

3.9.2 Maanviljely ja metsätalous

Tunturi-Lapin alueella oli v. 2005 211 aktiivitilaa, joilla oli viljeltyä peltoalaa yhteensä 3315 hehtaaria. Näistä suuri osa sijaitsee Kittilässä. Työpaikkoja maataloudessa oli yht. 265. Metsätaloustyöpaikkojen määrä on pienempi, 130, mutta metsätalouden vaikutukset ulottuvat välillisesti laajemmalle. Metsätalouden ja -teollisuuden työpaikkamäärä Lapissa on n. 4000.

Kalastus on elinkeinona hyvin pieni, mutta vapaa-ajan harrastuksena kalastus on hyvin merkittävä.

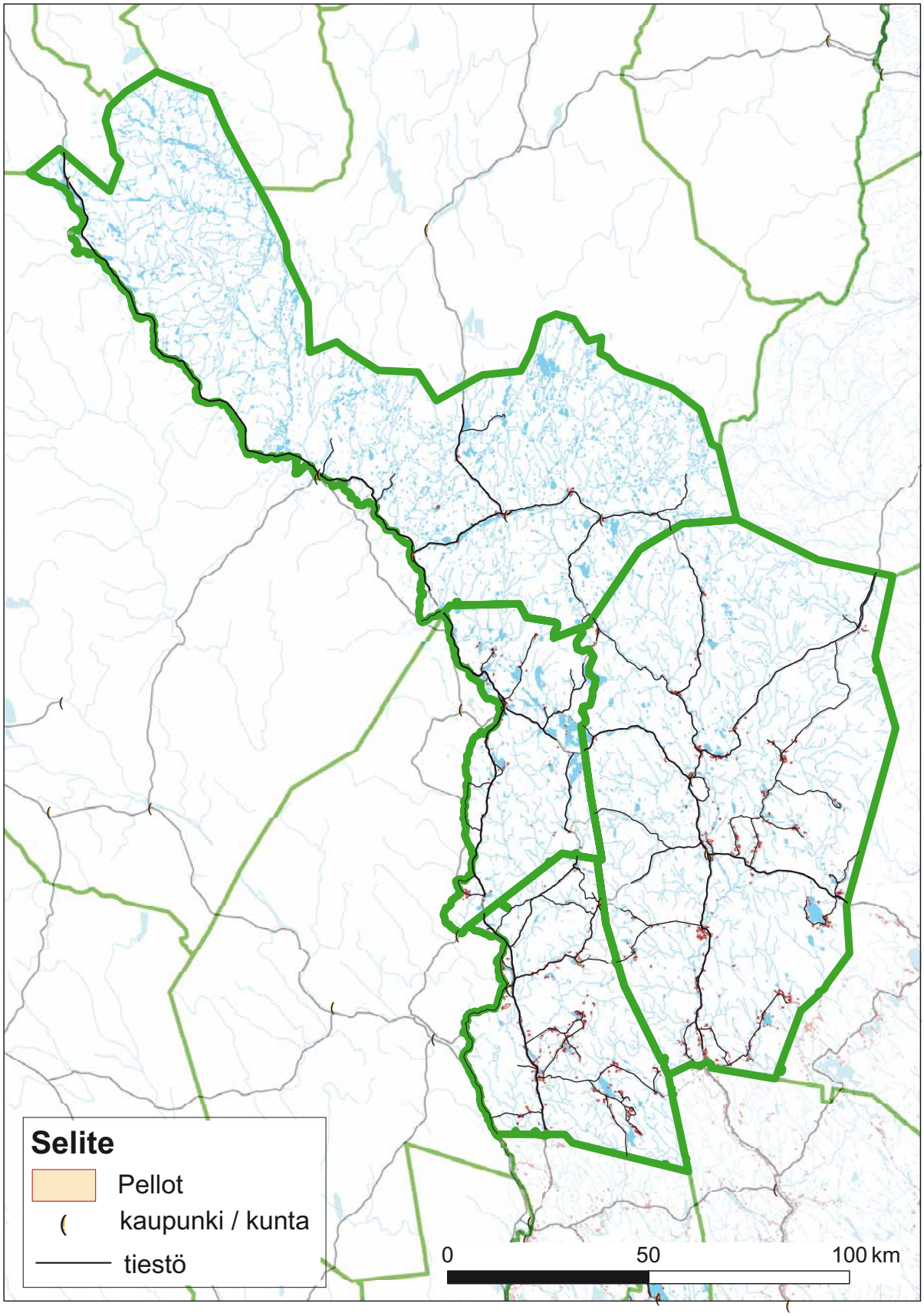

Kuva 56. Tunturi-Lapin peltojen määrä on hyvin vähäinen ja pellot ovat pinta-alaltaan pieniä. Nykyiset viljelyalueet sijoittuvat pääosin Kittilään.

3.9.3 Poronhoito

Suomen nykyinen poronhoitoalue käsittää osan Oulun läänistä ja lähes koko Lapin läänin alueen. Maa- ja metsätalousministeriö vahvistaa vuosikymmenittäin suurimmat sallitut eloporomäärät kullekin paliskunnalle. Paliskuntia on 41 kappaletta. Tälle vuosikymmenelle enimmäismääräksi on vahvistettu 203 700 poroa. Pohjoisella alueella porotalousyrittäjä voi omistaa 500 eloporoa, eteläisellä alueella 300. Lapissa laidunsi v. 2003–2004 n. 173 500 eloporoa. Poronomistajia Tunturi-Lapissa oli v. 2005 850, näistä 315 Kittilässä ja 292 Enontekiöllä. Eloporoja on 43 420 ja teurasporoja 19 771.

Porotaloudella ja siihen liittyvällä kulttuurilla on erittäin keskeinen merkitys Lapin matkailuelinkeinolle. Poronhoidon avulla on mahdollista pitää äärialueet asuttuna ja lisäksi poronhoito muodostaa perustan saamelaisen alkuperäiskansan kulttuurille.

Poronhoitoa ja metsätaloutta harjoitetaan rinnakkain n. 75 %:lla poronhoitoalueesta. Metsätaloutta on valtion mailla kuitenkin harjoitettava niin, ettei siitä aiheudu haittaa porotaloudelle.

Kuva 57. Poronerotuspaikka Enontekiön Peltovuomassa

3.9.4 Teollinen toiminta ja energiahuolto

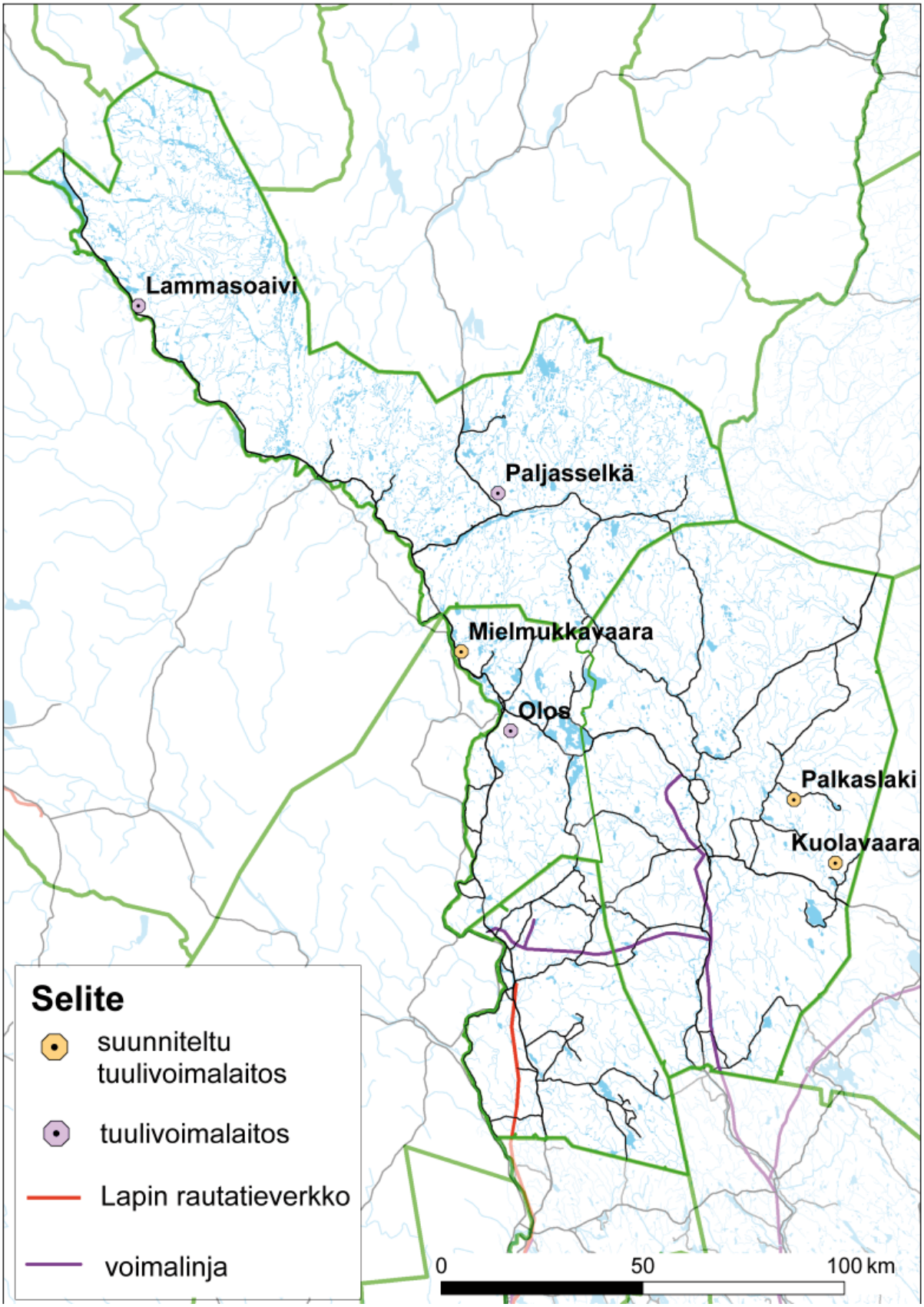

Kuva 58. Tunturi- Lapin rautatieverkko, suurimmat voimalinjat sekä nykyiset että suunnitellut tuulivoimalat

Teollista toimintaa Tunturi-Lapin alueella on rakentamiseen, mekaaniseen puuteollisuuteen ja sähkö-, kaasu- ja vesihuoltoon liittyen. Nämä sijoittuvat pääosin Kolariin ja Kittilään.

Yhdyskuntatekninen verkostoista 110kV voimajohtoja on välillä Rovaniemi-Kittilä-Levi- Muonio, Kaukonen-Kolari, Kolari-Ylläs ja Levi-Sodankylän Vajukoski. Suunnitteilla on 220kV linja Rovaniemen Valajaskoskelta Kittilän kautta Vajukoskelle ja 110kV linja Pellosta Kolariin. Sähköasemia on Kittilässä, Äkäsjoelle, Rautuvaarassa, Ylläksellä, Muoniossa, 2 Levillä sekä suunnitteilla oleva Suurkuusikkoon. Voimajohtolinjat näkyvät kauaksi erityisesti avoimessa maisemassa.

Tunturi-Lapin alueella ei ole vesivoimalaitoksia. Tuulivoimaloita on nykyisin Oloksella viisi ja Lammasoaivilla kolme.

Kuva 59. Oloksen tuulivoimapuisto kaukomaisemassa kantatieltä 79 katsottuna

Tuulivoimatuotanto

Tunturi-Lapin tuntureiden ja vaarojen soveltuvuutta tuulivoimatuotantoon on selvitetty erillisessä työssä *(Tuulivoimatuotantoon parhaiten soveltuvat Lapin tunturit ja vaarat)*. Selvityksessä on arvioitu Tunturi-Lapin alueella kuuden alueen soveltuvuutta tuulivoimalakohteiksi merkittäväksi maakuntakaavaan. Näistä soveltuviksi todettiin Muonion Mielmukkavaara ja Kittilän Kuolavaara. Lisäselvityksiä esitettiin tehtäväksi Kittilän Palkaslaelle. Kohteet, joita ei esitetty soveltuviksi, olivat Enontekiön Lavivaara ja Jyppyrä sekä Kolarin Iso-Kelhu. Arviointi on tehty teknistaloudellisin perustein sekä niiden ympäristövaikutuksia arvioiden. Tarkastelualue on luokiteltu huonoimmin soveltuvaan luokkaan, mikäli alue on osoittautunut yhdenkin osatekijän suhteen huonosti tuulivoimala-alueeksi soveltuvaksi.

Tutkittuja vaikutuskohteita olivat maisema- ja kulttuuriperintö, luonnonympäristö, asumisviihtyisyys ja virkistyskäyttö, elinkeinot sekä liikenne. Vaikutukset ovat sekä suoria että välillisiä. Maisemaan, kulttuuriperintöön ja luonnonympäristöön kohdistuvat vaikutukset kertautuvat myös mm. matkailuun. Teiden ja verkostorakenteiden tarkempaa vaikutusta on mahdollista arvioida vasta hankekohtaisissa tarkasteluissa.

Tuulivoimapylvään napakorkeus on n. 60 metriä. Tuulivoimaloiden visuaaliset vaikutusvyöhykkeet ovat: seuraavat:

Lähialue 0-3km	tuulivoimalat hallitsevat maisemaa
Välialue 3-6km	tuulivoimalat näkyvät selvästi, mutta niiden kokoa on vaikea mieltää ilman muita rakennuksia tai maamerkkejä
Kaukoalue 6-12km	tuulivoimalat näkyvät hyvin, mutta maiseman muut elementit vähentävät niiden hallitsevuutta
Ulompi kaukoalue >12km	voimalat näkyvät pieninä horisontissa, muut maiseman elementit hallitsevampia

Kuva 60. Olostunturi Ruotsin puolelta Muodoslompolosta katsottuna

Maiseman sietokykyyn vaikuttavia tekijöitä ovat:

- Maaston peitteisyys (puustoisuus ja avoimuus)
- Maaston pinnanmuodot ja suhteelliset korkeuserot, näkymäpaikat
- Alueen ja paikan luonne (erämaisuus, rakentuneisuus, kulttuurihistoria)

Tuulivoimala soveltuu pääsääntöisesti parhaiten rakennettuun ympäristöön tai sen liepeille. Selkeäpiirteinen maisematila sietää voimakasta elementtiä pienipiirteistä paremmin.

Maisemallisesti herkkiä alueita, jonne tuulivoimaloita ei tule sijoittaa, ovat valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, täysin luonnontilaiset erämaa-alueet, kansallispuistot ja muut suojelukohteet. Rakentamista ei myöskään tule sallia kaukomaisemaa hallitseville tuntureille tai vaaroille, eikä rakentamattomiin järvimaisemiin. Parhaiten rakentamista sietävät puustoiset, metsätalouskäytössä olevat alueet, jotka sijaitsevat selvästi arvokkaiden ja herkkäpiirteisten alueiden suojavyöhykkeiden ulkopuolella Peräpohjolan vaara- ja jokiseudulla sekä Aapa-Lapin seudulla.

Luonnonympäristön kannalta tuulivoimaloita ei tule sijoittaa suojeltavien luontotyyppien tai suojelualueiden läheisyyteen, kansallisesti tärkeiden lintuvesien läheisyyteen, uhanalaisten petolintujen pesimisalueille, uhanalaisten kasvien esiintymisalueille tai monimuotoisten kosteikkojen luonnehtimien tuntureiden ja vaarojen lakialueille. Yksittäisten lajien elinympäristöt on kuitenkin mahdollista huomioida hankesuunnittelun yhteydessä. Luonnon kannalta sietokykyisimpiä ovat jo rakennetut alueet.

Taajama- ja kyläkuvan sekä asumisviihtyisyyden kannalta herkimpiä ovat taajamat, kylät ja lomakylät, sietokykyisimpiä ovat asumattomat alueet. Vaikutukset ovat suurimmat lähi- ja välialueella (0-6km).

Porotalouden ja matkailun kannalta herkimmät alueet ovat pääosin samoja kuin maiseman, kulttuuriympäristön ja luonnon kannalta herkät alueet. Sietokykyisimpiä ovat normaalissa talouskäytössä olevat, matkailukeskuksista ja päätieverkosta etäällä sijaitsevat alueet.

Kuva 61. Näkymä Kätkäsuvannosta Mielmukkavaarraan, jonne on suunniteltu tuulivoimapuistoa.

Kaivostoimintaa on Tunturi-Lapin alueella mm. Kittilässä ja Kolarissa. Lapissa on vireillä useita kaivoshankkeita. Kaivosten maisema- ja ympäristövaikutukset voivat olla huomattavat ja hankkeet ovat yleensä pinta-alaltaan hyvin laajoja. Tasaisessa ja metsäpeitteisessä maastossa maisemavaikutukset jäävät vähäisemmäksi kuin avoimessa ja korkeussuhteiltaan vaihtelevassa maastossa. Hankkeiden välillisenä vaikutuksena rakennetaan muuta infrastruktuuria, voimajohtoja ja tieverkkoa.

Kuva 62. Rouravaaran kaivos Kittilässä, Keski-Lapin vaara- ja suoalueella

Autotestiradat

Tunturi-Lapissa on nykyisin käytössä 3 autotestirataa. Nämä sijoittuvat Olostunturin eteläpuolelle sekä Kätkätunturin pohjoispuolelle. Nykyiset ja suunnitellut autotestiradat/ laajennukset sijoittuvat metsäiseen, profiililtaan suhteellisen tasaiseen maastoon. Laajuudestaan huolimatta ne eivät näy ympäröivästä maisemasta katsottuna.

3.9.5 Matkailualueet ja kohteet

Rakentamisen maisemaan kohdistamat muutokset keskittyvät pääosin matkailukeskuksiin. Matkailun arvioidaan edelleen olevan nopeimmin kasvava elinkeinoteollisuuden ala maailmassa. Lapissa matkailun kasvu kohdistuu ensisijaisesti olemassa oleviin keskuksiin, joissa rakentaminen ja sen tehokkuus vastaa paikoin jopa kaupunkimaista rakentamistapaa.

Tiivistämistavoitteista huolimatta matkailukeskusten rakenne laajenee. Erityisesti suurimpien matkailukeskusten kasvutavoitteet ovat niin mittavia, että niiden toteutus vaatii huomattavia uusia rakennusalueita keskusten yhteyteen. Mm. Levin alueella on arvioitu tarvittavan n. 250 km2:n rakennusalueet n. 10 vuoden aikana. On selvää, että tämän mittakaavan rakentamisella on myös merkittäviä maisemallisia vaikutuksia.

Mittakaavaltaan pienimuotoisempikin rakentaminen saattaa aiheuttaa merkitykseltään huomattavia maisemallisia vaikutuksia, mikäli rakentamistapa / -tyyli on hallitsematon ja ristiriidassa muun rakennetun ympäristön tai luonnonympäristön kanssa. Suunnittelusta huolimatta aina ei ole toteutuksessa pystytty huomioimaan riittävästi paikallisia lähtökohtia.

Kasvun myötä maisemalliset vaikutukset leviävät luontoon kohdistuvana kulumisena, mikä edellyttää majoituskapasiteetin ja palvelujen ohella reitistöjen ja matkailuun liittyvien luontokohteiden ylläpitoon ja kunnostukseen kohdistettavaa panostusta vastaavassa mittakaavassa.

Matkailukeskusten syntyyn liittyneen osin hallitsemattomankin rakentamisen sijaan laajeneminen perustuu nykyisin kuitenkin pääsääntöisesti monipuolisiin suunnitelmiin ja selvityksiin, joissa keskeisenä tavoitteena kasvun mahdollistamisen ohella on toimintojen, rakennetun ympäristön ja luonnonympäristön yhteensovittaminen siten, että alueiden vetovoimaisuus säilyy tai lisääntyy.

Yleiskaavoituksen pohjana keskuksissa toimivat kunnissa laaditut matkailustrategiat ja kehittämissuunnitelmat, joissa määritetään keskeiset tavoitteet ja tahtotila. Säännöllisesti päivitettynä nämä suunnitelmat toimivat osaltaan hyvänä työkaluna sekä kaavoituksen ohjauksessa että toteutuksen seurannassa ja arvioinnissa. Eritasoisia suunnitelmia on laadittu lähes jokaisella suunnittelualueen matkailualueella.

3.9.6 Ympäristön häiriötekijät

Ympäristön häiriötekijöiksi luokitellaan tässä erityisesti visuaalisia, maiseman, luonnon ja rakennetun ympäristön arvoa heikentäviä tekijöitä. Avoimessa maisemassa johtolinjat, pylväät ja muut rakenteet erottuvat jo kaukaa. Maisemallista haittaa tuottaa myös laajamittainen maaston muokkaus, puuston poisto ja maan kaivaminen. Luonnon uudistumiskyky on hidas, joka on huomioitava rakentamistoimenpiteiden rajauksessa ja laajuudessa. Haitan arviointi on aina tapauskohtaista, jota ennen on vaikutukset arvioitava riittävällä laajuudella.

4 MAISEMA-ANALYYSI

4.1 Maiseman erityispiirteet ja arvot

Tunturi-Lapin maisemaa kuvastavat erityisesti laajat tunturiylängöt ja erämaat, maisemassa kaukaa erottuvat tunturiketjut, mittavat jokilaaksot ja suuret aapasuot. Maiseman helmiä ovat tuntureiden ja vaarojen reunustamat järvialtaat. Pienessä mittakaavassa maisemallisesti arvokkaita ovat perinteisten elinkeinojen muovaamat kulttuuriympäristöt, metsästykseen, poronhoitoon, viljelyyn ja karjanhoitoon liittyvät kohteet ja perinteisen ilmeensä säilyttäneet asuinympäristöt.

Uudentyyppistä maisemaa syntyy erityisesti matkailukeskusten läheisyyteen, jossa uudet ihmisen muovaamat rakenteet kohtaavat luonnonmaiseman. Maiseman arvoa voidaan mitata sillä kuinka uudisrakentaminen kunnioittaa ja sopeutuu luonnonmaisemaan.

Kuva 63. Yllästunturin matkailualue

Kuva 64. Ylläksen alueen kasvua vauhdittaa mm. maisematien valmistuminen. Kuvassa maisematien levähdysaluetta.

Kuva 65. Näkymä Olostunturin laelta Jerisjärven-Äkäsjärven suuntaan, taustalla Ounastuntureiden ketju.

4.2 Tunturi-Lapin tarkennettu maisema-aluejako

Tunturi-Lapin maisemaseutuja on tarkennettu maastokäyntien ja karttatarkastelujen pohjalta maiseman, topografian tai muiden erityispiirteiden pohjalta muodostuviksi osakokonaisuuksiksi.

Ohessa on kuvattu yleispiirteisesti alueiden luonnetta ja eritysipiirteitä.

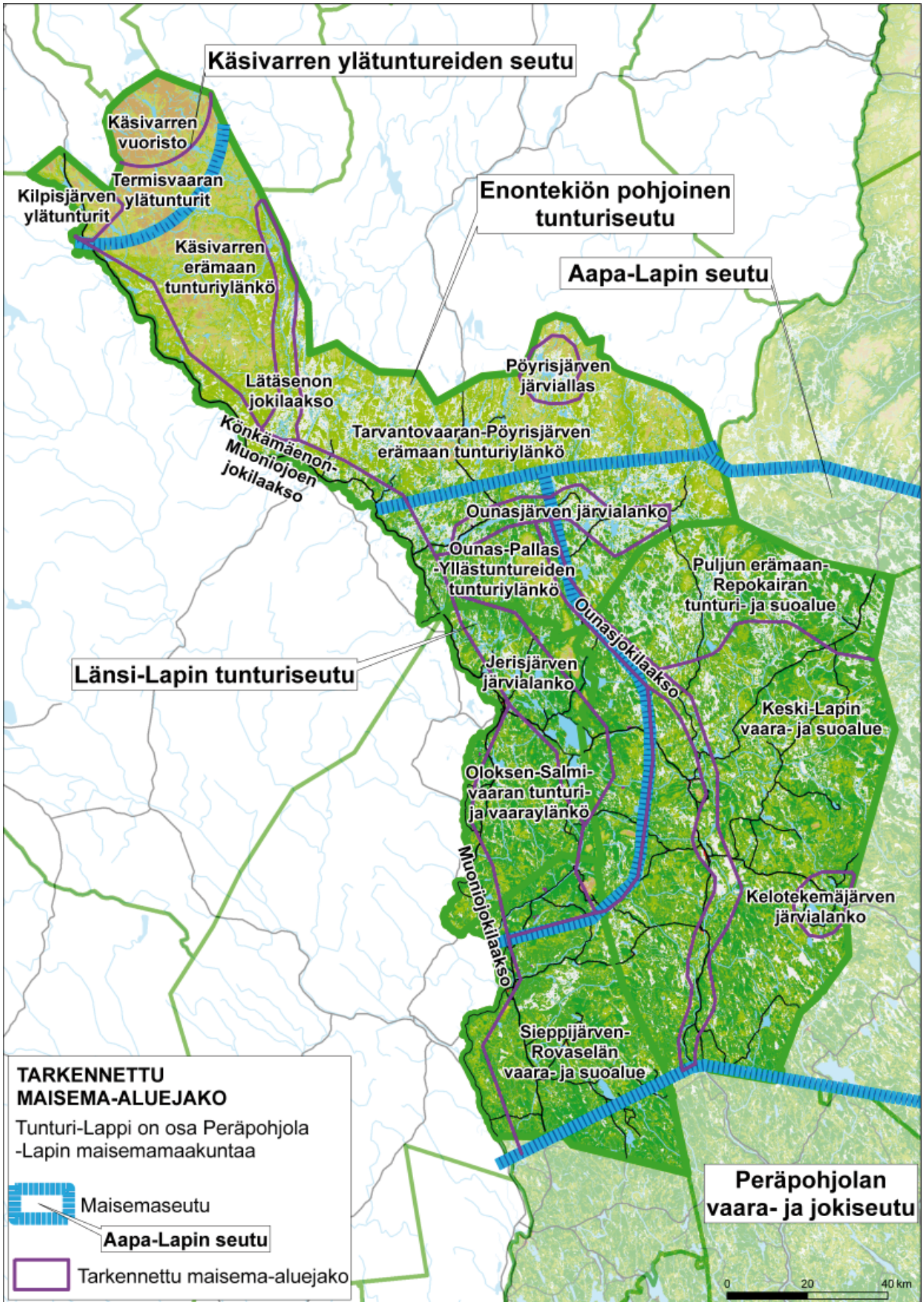

Kuva 66. Tarkennettu maisema-aluejako

Käsivarren ylätuntureiden seutu

- Käsivarren vuoristo koostuu käsivarren korkeimmista tuntureista, mm. Haltista, joka Suomen puolella kohoaa 1324m merenpinnan yläpuolelle. Tunturit ovat osa Kaledonidista poimuvuoristoa, joka on iältään 400-450 milj. vuotta vanhaa. Alue on pääosin retkeily- ja luontomatkailukäytössä olevaa erämaa-aluetta.
- Kilpisjärven ylätunturit koostuvat Kilpisjärveä rajaavista maiseman ja luonnonpiirteiden kannalta merkittävistä tuntureista, joita ovat mm. Saana ja Malla. Alueen korkeudet ja korkeusvaihtelut ovat Suomen oloissa poikkeuksellisen suuret, nelisenkymmentä tunturia kohoaa yli 1000 metrin korkeuteen merenpinnasta. Alue on maisemaltaan ja luonnonarvoiltaan ainutlaatuinen kokonaisuus. Kilpisjärvellä on jonkin verran vakituista asutusta sekä matkailuun liittyvää rakentamista.
- Termisvaaran ylätunturit ovat erämaista rakentamatonta seutua, joka yhdistää käsivarren vuoriston ja Kilpisjärven alueen.

Kuva 67. Kilpisjärvi ja taustalla näkyvä Kölivuoristo

Enontekiön pohjoinen tunturiseutu

- Käsivarren erämaan tunturiylänkö on avosoista ja tuntureista koostuvaa erämaa-aluetta. Alueella ei ole juuri kiinteää asutusta eikä tieverkkoa. Alueen esihistoriallista kulttuuriperintöä ei ole tutkittu kovin laajasti.
- Lätäsenon jokilaakso on alajuoksultaan levenevä tunturikoivikkojen reunustama uoma, jonka suisto laajenee Könkämäenoon liittyessään. Lätäseno on suosittu melontareitti.
- Pöyrisjärven järvialtaan maisema-alueella on Pöyrisjärven lisäksi useita pieniä järvialtaita ja lompoloita. Maisema on loivapiirteistä ja nummimaista paimentolaisuuden leimaamaa kulttuurimaisemaa. Pöyrisjärvi kuului aikanaan muinaisen Peltojärven lapinkylään, jossa asuivat Enontekiön viimeiset metsäsaamelaiset. Kalkujärvi ja Pöyrisjärvi muodostavat yhdessä saamelaisten kesäkylien kokonaisuuden.
- Tarvantovaaran-Pöyrisjärven erämaan tunturiylänkö koostuu laajoista,

asumattomista tunturipaljakoista ja tunturikoivikoista. Kyläasutusta on vain Näkkälässä.

- Könkämäenon-Muoniojoen jokilaakso muodostaa valtioiden välisen rajan. Joki vaihtaa nimeään yhtyessään Lätäsenoon. Jokilaakso on harvaan asuttua.
-

Länsi-Lapin tunturiseutu

- Ounasjärven järvialanko muodostaa maisemallisen järvialtaiden, rantoja reunustavan asutuksen ja järvialtaita rajaavien tuntureiden rajaaman kokonaisuuden.
- Ounas-Pallas-Yllästuntureiden tunturiylänkö, Ounasselän tunturit, on suuramaisemassa selvästi erottuva kokonaisuus. Tunturijakson eteläisenä päätteen muodostaa muodoltaan kaareva Aakenustunturi. Osa tunturiketjusta on luonnontilaista ja maisemaltaan arvokasta suojelualuetta. Matkailutoiminta keskittyy tunturiketjun eteläpäähän.
- Oloksen-Salmivaaran tunturi- ja vaaraylänkö on Ounasselän tuntureiden ja Muonionjokilaakson väliin jäävä ounasselkää loivapiirteisempi alue. Olostunturilla on talviurheilukeskus ja tuulivoimala

Kuva 68. Kangosjärvi Oloksen-Salmivaaran tunturiylängöllä

- Jerisjärven järvialanko on usean järvialtaan, niiden välisten vaarojen, niemien ja saarien muodostama maisemallinen kokonaisuus. Alueella on valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä, Keimiöniemen kalakenttä ja Toras-Siepin järvenrantakylä. Näkymiä järville avautuu ympäröivältä tieverkolta ja vaarojen lakialueilta.
- Muoniojokilaaksoa rajaavat tunturit ja vaarat molemmin puolin rajaa. Jokilaaksoa reunustaa nauhamainen asutus joka laajenee paikoin taajamamaiseksi. Joki muodostaa merkittävän elementin mm. Yli-Muonion ja Muonion kirkonkylän maisemakuvassa.

Kuva 69. Muoniojokilaaksoa Muonion kirkonkylän kohdalla

Aapa-Lapin seutu

- Ounasjärven järvialanko ulottuu myös Aapa-Lapin seudulle.
- Ounasjokilaakso on maisemakokonaisuus, joka saa alkunsa Ounasjärvestä ja päättyy Kemijokeen Rovaniemellä. Joki on päätetty säilyttää rakentamattomana. Virkistysarvoltaan merkittävässä melko kirkasvetisenä säilyneessä joessa vaihtelevat pitkät suvantojaksot ja kosket. Jokivarren kulttuuriperinnöltään arvokkaista kylistä monet sijaitsevat maisemallisesti kauniilla paikoilla.
- Puljun erämaan-Repokairan tuntureiden ja laajojen suoalueiden muodostama maisemakokonaisuus on pääosin rakentamatonta erämaa-aluetta. Alueen pohjoisosa on luonnonsuojelualuetta. Kulttuuriperinnöltään arvokkain alue on Tepastojokivarsi, jossa on muutamia pieniä kyliä.
- Keski-Lapin vaara- ja suoalue on topografialtaan vaihtelevaa, pääosin metsäpeitteistä aluetta. Laajat suokokonaisuudet ovat pääosin suojeltuja. Alueen kulttuuriperintö painottuu Ounasjokivarren läheisyyteen sekä alueen eteläosaan.
- Kelontekemän järviallas on järven ympärille muodostuva maisemakokonaisuus. Maisematilaa rajaa pohjoisessa Kumputunturi. Järven ympäristössä on kiinteitä muinaisjäännöksiä ja arvokasta kulttuuriperintöä.
- Sieppijärven-Rovaselän vaara- ja suoalue ulottuu Aapa-Lapin ja Peräpohjolan rajalta Ounasjokilaakson ja Ounasselän tunturiketjun väliseen kainaloon. Alueella on maisemaltaan ja kulttuuriperinnöltään arvokkaita kyliä, jotka sijoittuvat vesistöjen äärelle.

Kuva 70. Hanhimaan kylä Lismajoen varressa Aapa-Lapin maisemaseudulla

Kuva 71. Äkäslompolon kylä on laajentunut Ylläksen kasvun myötä. Maisematie tulee edelleen vauhdittamaan kasvua. Taustalla Kuertunturi.

4.3 Maiseman ja kulttuuriympäristön vyöhykkeisyys

Maisema ja sen rakenne muodostaa lähtökohdan ihmisen toiminnalle. Asuinpaikat, kulkureitit ja elinkeinojen harjoittamispaikat ovat valikoituneet vuosisatojen saatossa suotuisille paikoille. Lukuisat kylät ovat syntyneet alueille, joista löytyy myös merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta ja joissa saamelaiskulttuurilla on tärkeä asema. Kulttuuriympäristöt ovat näin ajallisesti monikerroksellisia ja usein myös maisemakuvaltaan erityisiä alueita tai kohteita.

Kulttuuriympäristövyöhykkeet ovat erilaisten maisema-alueiden, esimerkiksi jokilaaksojen ja järvialtaiden tai erilaisten kulkureittien varteen syntyneiden kulttuuriympäristöjen muodostamia kokonaisuuksia, jossa maisemalla on aina tärkeä rooli. Kulttuuriympäristövyöhykkeiden määrittelyn tavoitteena on tuoda esille ja säilyttää maiseman ja ihmisen toiminnan synnyttämiä kokonaisuuksia. Toimenpiteitä ovat mm. maisemanhoito ja rakentamisen ohjaus.

Tunturi-Lapin kulttuuriympäristövyöhykkeet sijoittuvat jokilaaksojen varsiin, järvialtaiden ympärille, erämaassa oleville pyyntialueille tai maisemassa erityisen merkittävien tuntureiden ympäristöön. Ohessa on kuvattu kuntakohtaisesti vyöhykkeiden maisemallista luonnetta, laajuutta ja sisältöä sekä maisemanhoidon ja uudisrakentamisen tavoitteita.

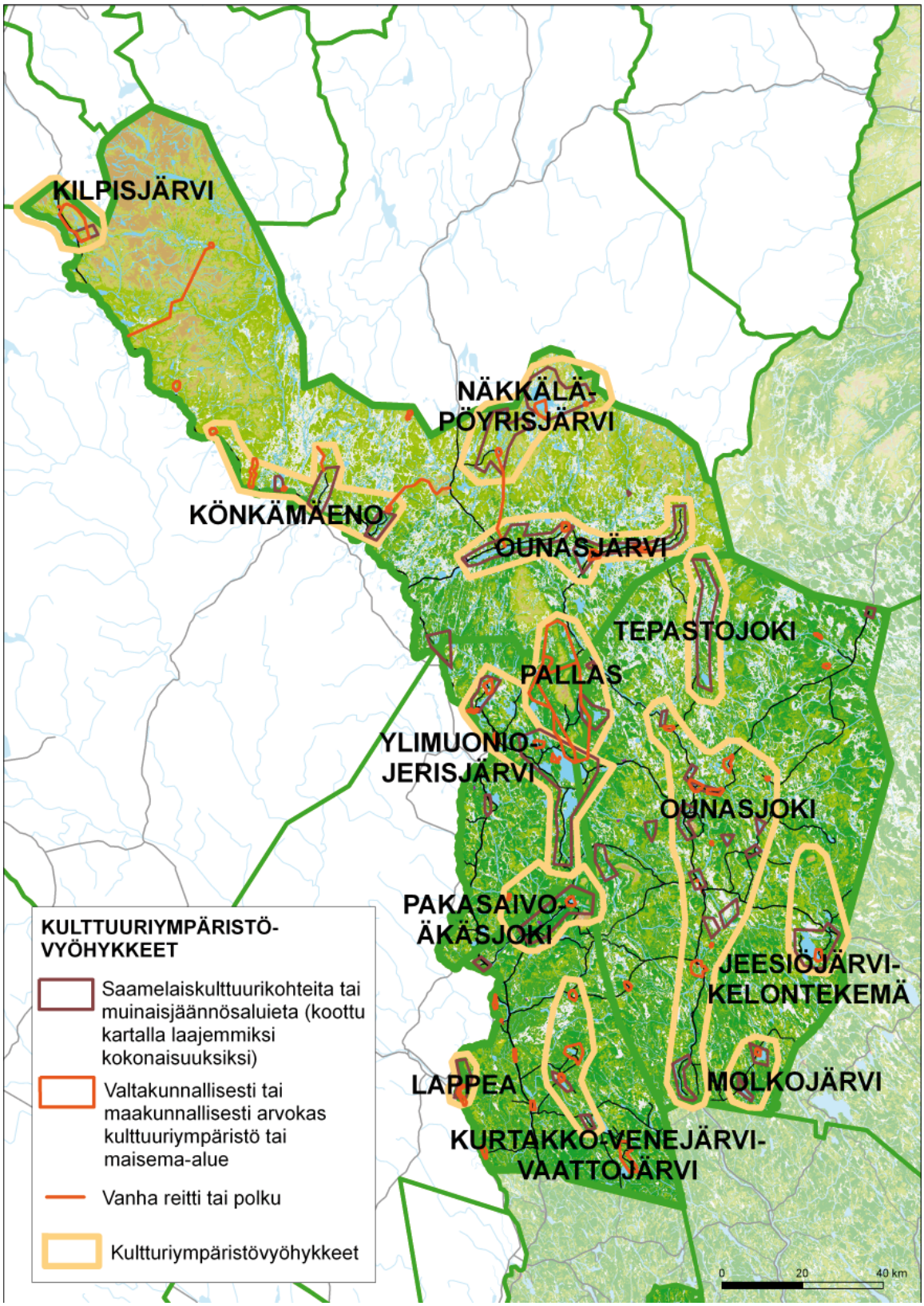

Kuva 72. Kulttuuriympäristövyöhykkeet

Enontekiö

Kilpisjärven seutu

Kilpisjärven seutu on maiseman, geologisen historian ja luonnon kannalta ainutlaatuinen kokonaisuus ja valtakunnallisesti arvokas maisema-alue. Alueella kohtaavat mereinen ja mantereinen ilmasto. Kilpisjärven alue on keskilämpötilaltaan Suomen kylmintä aluetta ja säätilaltaan varsin epävakaista.

Mallan luonnonpuisto ja Saana sekä itse Kilpisjärvi ovat Kilpisjärven seudun arvokkaimmat ja herkimmät osat. Saanan luonnonsuojelualue ja Kilpisjärvi kuuluvat Natura 2000-verkostoon.

Alueen kasvillisuus on hyvin karua ja tundramaista johtuen alueen korkeustasosta merenpinnan yläpuolella. Tuntureiden laet ovat puuttomia. Alueella on paikoittain hyvin rehevääkin kasvillisuutta johtuen kallioperän kalkkivaikutuksesta.

Kilpisjärven alueella ei tiettävästi ole kiinteitä muinaisjäännöksiä. Alue on ollut luonteeltaan läpikulkupaikka jo 1500-luvulla, joten siellä ei ole ollut pysyvää saamelaisasutusta. Kilpisjärvi on sijainnut Norjan nyk. Skibotniin johtavan kauppareitin varrella. Kylälle on syntynyt pysyvää asutusta vasta 1900-luvun alkupuolella, kun sinne rakennettiin ensimmäiset valtion laitokset. 1930-luvulla rakennettiin matkailijoita palveleva retkeilymaja ja Kilpisjärven matkailuhotelli v. 1947. Omakotitaloja on rakennettu pääosin vasta 1980-luvulta lähtien.

Kuva 73. Suomen ja Norjan raja

Kilpisjärvellä sijaitsee kolmen valtakunnan, Suomen, Ruotsin ja Norjan raja. Suomen ja Norjan rajan lähellä sijaitsee merkittävä sotahistoriallinen kohde, Ahdaskurun kivinen holvisilta, joka on rakennettu v. 1943.

Kuva 74. Ahdaskurun kivinen holvisilta. Kuvan lähde: http://www.tiehallinto.fi

Kilpisjärven alueella on myös porotaloudellista merkitystä, Saanan rinteet ovat tärkeitä kesälaidunalueita ja vasojen merkintäaluetta. Talvilaidunalueiden tukikohta sijaitsee Raittijärvellä. Maankäytön laajenemisella on väistämättä vaikutusta poronhoitoon sen kaventaessa laidunalueita ja muuttaessa kulkureittejä.

Saananjuuren asemakaavoituksen yhteydessä on ehdotettu toimenpiteitä nykyisen rakennetun ympäristön kunnostamiseksi ja maastoon sovittamiseksi sekä lisärakentamisen ohjaamiseksi. Alueen maisemalliset arvot ja luonnonpiirteet huomioon ottaen on rakentamisella erittäin näkyvät ja pitkäaikaiset vaikutukset. Mahdollisten vaurioiden korjaaminen vie pitkään tai se on käytännössä mahdotonta.

Kilpisjärvi houkuttelee nykypäivänä erityisesti norjalaisia matkailijoita, jolla on osittain kielteisiä lieveilmiöitä. Suomalaisille Kilpisjärvi on aina edustanut erityistä luonnonrauhaa, maisema ja luonto ovat olleet alueen tärkeimmät vetovoimatekijät.

Tavoitteet

Lähtökohdat huomioon ottaen tulisi alueen rakentamisen kasvutavoitteet ja rakentamisen laajuus pohtia erityisen huolella, millaiseksi alue halutaan ilmeeltään ja kenen ehdoilla maankäyttöä kehitetään. Matkailun ja maankäytön kehittämisessä tulee alueen ainutlaatuisten maisema- ja luontoarvojen sekä perinteisten elinkeinojen vaaliminen olla niitä ohjaavia. Nämä ovat myös alueen pysyvät vahvuudet ja vetovoimatekijät. Porojen laidunalueet ja kulkuyhteydet niille tulee ottaa maankäytön suunnittelussa huomioon.

Kaavoitusta ja rakentamista tulisi ohjata siten, että se eheyttää nykyistä hajanaista kylärakennetta ja sovittaa yhteen eri maankäyttömuotoja. Alueelle on rakennettu parakkimaista majoitusta matkailuautojen käyttöön eikä alueen yleisilmettä näkyvällä paikalla voi pitää tyydyttävänä. Ympäristöön sopivaa matkailuautojen pysäköintialueen ilmettä, sijoitusta ja laajuutta tulisi miettiä tarkemmin.

Uusien alueiden käyttöönottoa rakentamiseen tulee harkita perusteellisesti.

Kuva 75. Mallan luonnonpuistoa

Könkämäenovarsi

Jokivarressa on säilynyt kulttuuriperintöä eri aikakausilta, jotka yhdessä muodostavat monikerroksellisen kulttuuriympäristövyöhykkeen. Kiinteitä muinaisjäännöksiä on mm. Kuttasen, Kaaresuvannon ja Markkinan alueilla. Markkina on yksi huomattavimmista Lapin muinaisjäännöskohteista. Korkealla mäellä sijaitsevassa Markkinassa on sijainnut 1600-luvulla Enontekiön 2. kirkko. Markkina oli tuolloin merkittävä paimentolaisyhteisön kokoontumispaikka; kirkko-, käräjä- ja markkinapaikka. Lisäksi Markkina on sota- ja rajahistorian kannalta merkittävä kohde, siellä sijaitsivat sodan aikana suomalaisten sotilaiden linjat, kun saksalaiset olivat Järämässä. Kyläkummun korkeimmalla paikalla on vanha hautausmaa, uhrimänty ja kirkon paikka. Asutus on levittäytynyt kyläkummun ympärille.

Kuva 76. Järämän linnoitukset sijaitsevat avoimessa tunturimaastossa. Pääosin kivestä rakennettu linnoitus on lähes 30 km pitkä.

Lähde: http://museovirastorestauroi.nba.fi/jaramajaraate.htm

Järämän linnoituslaitteet ovat osa saksalaisten v. 1944 käsivarren poikki rakentamaa linnoitusketjua. Kilpisjärvelle johtavan tien varressa oleva linnoitusasema on restauroitu 1980-luvulla. Alueella on myös säilynyt myös vanhaa, historiallista polkuverkostoa välillä Lavivaara-Syväjärvi (11,9km) ja Kultima-Leppäjärvi (23,4km).

Tavoitteet

Kohteiden säilymisellä ei ole erityisiä uhkatekijöitä. Kulttuuriperinnön hoitoa jatketaan nykyisten vastuutahojen toimesta (mm. Enontekiön kunta, Museovirasto, Ympäristökeskus, Tiehallinto). Museovirasto arvioi Järämän linnoitusrakennelmien kunnon v. 1986, jonka jälkeen niitä alettiin kunnostaa. Tiehallinto on kunnostanut jonkin verran paikallisesti, historiallisesti ja matkailullisesti tärkeitä reittejä. Alueen monipuolista ja kerroksellista kulttuuriperintöä voisi tuoda esille kokonaisuutena vielä nykyistä enemmän.

Kuva 77. Markkinan mäkeä Könkämäenovarressa

Kuva 78. Valtatien mutkassa Markkinan Seitaniemen kohdalla avautuu näkymä Lätäsenolle

Näkkälä-Pöyrisjärvi

Avoimessa, loivapiirteisessä tunturimaastossa sijaitsevat Pöyrisjärven ja Kalkujärven kesäkylät Pöyrisjärven tuntumassa ovat osa muinaista, kulttuurihistorialtaan vaiherikasta lapinkylää. Alue on ollut saamelaisten ja suomalaisten perinteinen kausinautintapaikka. Alueen rakennuskanta on tyypillisen vaatimatonta ja vanhimmat niistä ovat 1800-luvun lopulta.

Näkkälän alueelta on löydetty runsaasti kiinteitä muinaisjäännöksiä. Näkkäläjärven rannalla sijaitseva kylä, valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö, on saamelaisten rakentama. Asukkaat olivat pääosin talollisia, joille poronhoito tarjosi lähinnä lisäelinkeinon. 1850-luvulla rajojen sulkeutuessa loppui porojen kesälaiduntaminen meren rannalla ja Näkkälän ja Pöyrisjärven poronhoitokulttuurille syntyi luonteva yhteys. Näkkälä on myös arvokasta perinnemaisemaaluetta.

Sekä Näkkälässä että Pöyrisjärvellä on arvokkaita perinnemaisemia. Hetasta Näkkälän kautta Pöyrisjärvelle ja Kalkujärvelle on kulkenut vanha postipolku.

Näkkälä ja Pöyrisjärven alue muodostavat yhdessä kulttuurihistorialtaan mielenkiintoisen kokonaisuuden.

Tavoitteet

Maisemanhoidon ja maankäytön ohjaamisessa on ensisijaisena tavoitteena kulttuuriperinnön suojelu ja hoito. Myös Näkkälän kylän elinvoimaisuuden säilyminen on tärkeää. Lähtökohtana on poronhoidon säilyminen edelleen alueen tärkeimpänä elinkeinona. Näkkälän itäpuolinen erämaa-alue on porojen talvilaidunaluetta. Alueen syrjäisestä sijainnista johtuen ei uudisrakentaminen muodostane merkittävää uhkaa alueen arvon säilymiselle.

Kuva 79. Pöyrisjärven Pöyrislompolo, Lapin ympäristökeskus

Kuva 80. Kalkujärven kesäkylä, Lapin ympäristökeskus

Ounasjärviseutu

Ounasjärvi ja sen itäpuolinen pienten järvien ketju muodostavat kulttuuriperinnöltään arvokkaan kokonaisuuden. Alueelta on löydetty runsaasti esihistoriallisia muinaisjäännöksiä. Peltovuoman kylä on valtakunnallisesti arvokas maisemakokonaisuus ja kulttuuriympäristö. Varhaisimmat tiedot kylästä ovat jo keskiajalta. Hetan kirkonkylän kulttuuriperintöä ovat mm. 14 kirkkorakennusta suunnitelleen Veikko Larkaksen suunnittelema Enontekiön kirkko vv. 1951-52. Hetassa on myös muita hänen suunnittelemia julkisia rakennuksia.

Vuontisjärven ja Nunnasen saamelaiskylät ovat valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä. Vuontisjärven alueella on ollut asutusta jo kivikaudella. Kylän historian mielenkiintoisin vaihe oli 1870-luvulla, jolloin tulvaveden laskemiseksi kaivettu oja laski järven pintaa yli 6 metriä. Tapahtuma muutti merkittävästi maisemaa. Lapin sodassa tuhoutuneen kylän rakennuskanta on sodan jälkeiseltä ajalta ja rakennettu osin entiselle järven pohjalle. Kylällä sijaitsevalta avoimelta Hietamellalta avautuvat näkymät Pallas-Ounastuntureille. Perimätiedon mukaan kylällä kulkeneesta nunnasta nimensä 1400-luvulla saanut Nunnasen kylä tuhoutui Lapin sodassa. Kylän elinkeinoista tärkein on edelleen poronhoito.

Vuontisjärven ja Nunnasen lisäksi myös Muotkajärvi ja osittain myös Hetta ovat saamelaiskyliä. Vuontisjärven ja Nunnasen välinen alue on porojen kesälaidunta.

Tavoitteet

Kylien kulttuuriperinnön säilymisen kannalta on olennaista niiden säilyminen elinvoimaisina. Peltovuoman, Nunnasen ja Vuontisjärven tärkein elinkeino on edelleen poronhoito tukenaan muut luontaiselinkeinot.

Kuva 81. Hetan kirkonkylä. Etualalla näkyvä Enontekiön kirkko on Veikko Larkaksen suunnittelema.

Kuva 82. Nunnasen kylää, oikealla näkyy Vieltojärvi, vasemmalla Niettajärvi

Muonio

Pallaksen seutu

(käsitelty tässä, osia Pallaksen seudusta sisältyy myös muihin kuntiin)

Kansallispuistoon kuuluva luonnonsuojelualue, valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö ja maisema-alue, Pallastunturi, ja sen itäpuolella sijaitseva Pallasjärvi muodostavat maisemakuvaltaan kauniin kokonaisuuden. Pallasjärven ympäristössä on myös löydetty kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Pallastunturilla on matkailuhistoriallista merkitystä. Pallaksella on Suomen vanhin merkitty vaellusreitti, jossa kävijöitä on vuosittain n. 150 000. Pallastunturin luontokeskuksen vieressä sijaitsee vanha matkailuhotelli, jonka on suunnitellut Jouko Ylihannula v. 1948. Hotellia on myöhemmin laajennettu. Hyvistä kulkuyhteyksistään johtuen alue on hyvin suosittu mm. päiväretkeilijöiden keskuudessa. Pallakselta Raattamaan johtavan, juuri kunnostetun, tien varrelta avautuu komeita näkymiä Pallasjärvelle. Tietä reunustavat tunturin alarinteessä näyttävät katajakedot. Vaaran laella sijaitsevalta Raattaman kylältä avautuu näkymä kauaksi etelään kohti Pallastuntureita.

Tavoitteet

Kansallispuistolle on laadittu hoito- ja käyttösuunnitelma, joka ohjaa sen toimintaa. Alueen maisemallisen arvon säilymisen kannalta olennaista on kasvavien turistivirtojen ohjaaminen niin, että herkkä ja kulutukselle altis tunturiluonto säilyy. Luontokeskuksen vieressä oleva matkailumaja tulisi kunnostaa parantaen samalla alueen palvelutasoa.

Tien parantamisen myötä Raattaman kylän merkitys ja vetovoimaisuus voi lisääntyä. Kylän rakennuskantaa ei ole luokiteltu arvokkaaksi, mutta kyläkuvaltaan alue on varsin omaleimainen sieltä avautuvien näkymien ja rakenteensa vuoksi. Alueen kehittämiseen ja rakennusten kunnostukseen on kuitenkin ohjattava varoja.

Matkailullisesti merkittävimpien pääväylien varteen tulisi laatia tiemaiseman hoitosuunnitelma Tiehallinnon ja muiden maanomistajatahojen yhteistyönä.

Kuva 83. Komea näkymä Raattamankylältä Pallakselle

Kuva 84. Pallasjärvi peilaa taivasta Mustavaaralta katsoen

Kuva 85. Pallaksen vanha matkailuhotelli tulisi kunnostaa

Ylimuonio-Jerisjärvi

Alueen keskeisen maisemakuvallisen elementin muodostavat Tunturi-Lapin olosuhteissa erityiset laajat järvialtaat. Näistä suurin, Jerisjärvi, sijaitsee tunturiketjun kainalossa. Alueen luoteisosassa järvet ovat pinta-alaltaan pienempiä. Alueen kulttuuriperintö on varsin rikasta. Jerisjärven alueella sekä Muoniossa on löydetty kiinteitä muinaisjäännöksiä. Keimiöniemen kalakentät ja kalamajat Jersijärven Keimiöniemessä on valtakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö. Yhä käytössä olevan alueen vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta.

Muonion jokirannan maisemaa hallitsee v. 1817 rakennettu kirkko. Ylimuonion kylä sijaitsee kirkonkylän pohjoispuolella ja on varsin edustava esimerkki hoidetusta ja kyläkuvaltaan ehjästä jokivarsikylästä. Vanhat rakennukset sijaitsevat tien varressa. Toinen kyläkuvaltaan erityinen kohde on pieni Toras-Siepin järvenrantakylä. Jo kylään vievältä vaaran rinteessä olevalta tieltä avautuu komeita näkymiä kapealle kanjonimaiselle järvelle.

Äkäsjärveä, Jerisjärveä ja Särkijärveä ympäröivältä tieverkolta avautuu vesistönäkymiä vain paikoitellen. Alueella on sekä vakituista että loma-asutusta.

Tavoitteet

Yli-Muonion ja Toras-Siepin kylien esimerkkiä kulttuuriperinnön vaalimisesta tulisi soveltaa myös muissa vastaavissa kyläkohteissa. Muonion kirkonkylän taajamakuvaa ja arvokkaan kirkon ympäristöä tulisi kehittää alueen maisemallisen arvon mukaisesti. Keskustaan on rakennettu uusi matkailukohde, mutta taajamakuvallisesti alue on melko vaatimatonta.

Äkäsjärven-Jerisjärven-Särkijärven alueen kyläkuvan, maiseman ja ympäristön kehittämistä voidaan edistää kokonaisvaltaisen maankäytön- ja maisemanhoitosuunnitelman avulla, jossa otetaan huomioon vakituisten, kesäasukkaiden ja matkailijoiden odotukset ja näkemykset. Järvien merkitystä alueen maisemakuvallisena elementtinä tulisi lisätä.

Kuva 86. Yli-Muonion kylänraitin varrella on säilynyt arvokasta rakennuskantaa.

Kuva 87. Muonion kirkonkylän keskeiset alueet kaipaavat maisemallista kehittämistä

Kuva 88. Toras-Siepin kylänraitilta avautuu näkymä järven yli Olokselle

Kuva 89. Kajangin järvenrantakylä

Kuva 90. Särkijärven rannan loma-asuntoja

Kuva 91. Äkäsjärven rantojen hakkuut ovat paljastaneet järvimaiseman

Pakasaivo-Äkäsjoki

Alueella on useita saamelaiskulttuurin kannalta merkittäviä kohteita, mm. Pakasaivon rotkojärvi ja Kirkkopahdan seitakivi. Maisemakuvaltaan vaikuttava rotkojärvi on ollut saamelaisten kokoontumis- ja uhripaikka. Äkäslompolon pohjoispuolella sijaitseva Äkässaivo on myös jäätikköjokien kuluttama kanjoni, joka seitapahtoineen on ollut pyhä alue.

Hannukaisentien varressa on myös kiinteitä muinaisjäännöksiä. Lapin muinaisten tulivuorten jäännökset näkyvät yhä maastossa, tulivuori purkautui Linkupalossa yli 2 miljardia vuotta sitten. Valkeajoen vanha leimauskämppä on kunnostettu muistuttamaan vanhoista savotta-ajoista. Äkäsjärvestä alkunsa saava Äkäsjoki on merkittävä kalastusmatkailukohde.

Tavoitteet

Kulttuuriympäristövyöhykkeen merkittävimmät elementit ovat vanhoja saamelaiskulttuurikohteita. Pakasaivo, Kirkkopahta ja Äkässaivo ovat maisemallisesti erityisen hienoja ja vaikuttavia. Metsähallitus ylläpitää Pakasaivon alueella taukopaikkaa, jonne pääsee autolla. Alueen arvon säilymisen kannalta on tärkeintä ohjata liikkumista niin, ettei alueen luonto kulu eikä alue roskaannu. Kioski- yms. palvelut ajoittuvat vilkkaimpaan sesonkiaikaan eikä niille liene muutoin tarvetta. Tieverkolta avautuu myös muita mielenkiintoisia näkymiä, kuten Pakajärvi, jonka rannalla on säilynyt vanhaa rakennuskantaa.

Kuva 92. Metsähallituksen taukopaikka Pakasaivossa

Kuva 93. Rotkojärven reunat ovat jyrkkiä ja rakkakivikon peittämiä

Kuva 94. Linkupalon tulivuoripuiston merkkejä 2 miljardin vuoden takaa

Kuva 95. Näkymä Pakasaivon länsipuolella sijaitsevalle Pakajärvelle

Kittilä

Ounasjokivarsi

Ounasjokivarren kulttuuriympäristövyöhyke koostuu lukuisista maiseman ja kulttuuriperinnön suhteen arvokkaista kylistä ja muinaisjäännöksistä, jotka sijoittuvat Ounasjoen tai sen sivu-uomien varteen. Merkittävimpiä näistä ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkaat Kaukonen, Köngäs, Rauduskylä ja Hanhimaa sekä Tepasto ja Lintula. Yksittäisistä kohteista merkittävä on mm. Kittilän puukirkko v.1831. Uuden inventoinnin myötä korostuvat myös Kätkäjärven ja Lonnakon pienet kylät sekä Särestöniemi. Ounasjokivarteen sijoittuu myös matkailullisesti merkittävä Levin alue.

Tavoitteet

Kylien arvokas kulttuuriperintö ja maisema-arvot säilyvät parhaiten kun kylät ovat elinvoimaisia ja asuttuja. Perinteisten elinkeinojen turvaaminen on ensisijainen tavoite, keinotekoiseen maiseman- ja ympäristönhoitoon turvaudutaan vain jos alueiden arvo muutoin heikkenee. Erilaisia työkaluja tavoitteeseen pääsemiseksi tulisi kehittää, mallia voidaan ottaa toimivista kohteista, esimerkkinä. Yli-Muonion kylä. Kylissä on myös toimintaa, joka ei maisemallisesti arvokkaalla alueella ole toivottavaa ja syrjäisestä sijainnista johtuen ei siihen kiinnitetä huomiota. Myös asukkaiden tietoutta omasta elinympäristöstä tulisi lisätä.

Levin alueen maisemanhoitoa ja rakentamista ohjataan suunnitellusti matkailun ja maankäytön kehittämissuunnitelmien kautta. Levin luonne on muusta Ounasjokivarresta poikkeava ja se kytkeytyy toiminnallisesti muihin matkailukeskuksiin, mm. Ylläkseen alueeseen. Kittilän keskustan ilmeen kehittäminen on jäänyt toisarvoiseksi ja se on taajamakuvallisesti ankea ympäristöltään.

Kuva 96. Levin Immeljärven kesäistä maisemaa

Kuva 97. Vastapainona maisemalle ja luonnolle on Levin keskustaajaman rakenne tiivistä ja kaupunkimaista.

Kuva 98. Levin keskustaa rakennetaan vilkkaasti

Kuva 99. Levin lomarakentamisessa koetellaan paikoin myös maisemaan soveltumisen rajoja, mahtipontinen rakennusmassa ei sovellu avoimeen rinnemaastoon

Kuva 100. Kittilän Hanhimaan hyvin säilynyt kyläkokonaisuus Lismajoelle viettävällä rinteellä

Kuva 101. Autonromuille pitäisi löytää asianmukainen sijoituspaikka arvokkaan kylämaiseman ulkopuolelta

Jeesiöjärvi- Kelontekemä

Kelontekemän kulttuurimaisemassa sijaitseva syrjäinen Kelontekemän kylä säilyi sodan tuhoilta. Kylä oli ennen kiinteän asutuksen muodostumista metsälappalaisten kesäkylän paikka. Järven rannoilta on myös löydetty kiinteitä muinaisjäännöksiä. Järvessä on kaksi saarta, joista toinen, Manalaissaari, on toiminut kesäajan hautapaikkana. Kelontekemäjärvessä sijaitsee myös Kittilän ja Sodankylän lapinkylien raja, Karipahta, jota kutsutaan edelleen Rajakiveksi. Kylän vanhin, sotia edeltävä osa, sijaitsee järven koillisrannalla. Viljelyaukeiden ympäröimä kylä on säilyttänyt perinteisen, peräpohjalaisen ilmeensä. Sodanjälkeinen osa kylää on rakennettu järven lounaisrannalle. Kylältä avautuvaa kaukomaisemaa rajaa pohjoisessa Kumputunturi.

Kumputunturin länsipuolella Jeesiöjärven rannalla sijaitsee Jeesiöjärven kylä. Kylässä on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa mm. 1800-luvulta, joka pääosin sijoittuu järven etelärannalla oleville loivapiirteisille pelloille. Rakennukset ovat myös ryhmittyneet mutkittelevan kylänraitin varteen. Kumputunturi yhdistää kaukomaiseman päätteenä Kelontekemää ja Jeesiöjärveä.

Tavoitteet

Tavoitteena on, että kylät säilyvät elinvoimaisina ja asuttuna Kylien uudisrakentaminen on melko vähäistä, joten se ei muodosta uhkaa arvokkaan kyläkuvan säilymiselle. Rakennusperinnön säilyttämistä on tuettava tarvittaessa.

Kuva 102.Oikealla näkyvä Kumputunturi hallitsee maisemakuvaa kaukaakin katsoen

Kuva 103. Kelontekemäjärveä reunustavat viljelyaukeat, kylän vanhin osa säästyi Lapinsodan tuhoilta, kuva: Cold Ize

Kuva 104. Kumputunturi rajaa kaukomaisemaa sekä Kelontekemästä että Jeesiöjärveltä katsoen, kuva: Cold Ize

Molkojärvi

Molkojärven kylä sijaitsee Molkojärven luoteisrannalla. Kylä on säilynyt syrjäisen sijaintinsa ansiosta Lapin sodan vaurioilta. Kylän vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun jälkipuoliskolta. Rakennukset sijaitsevat järveen viettävän pellon ylärinteessä. Molkojärven ympäristöstä on myös löydetty kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Tavoitteet

Kylä on pääosin säilyttänyt perinteisen ilmeensä, mutta uudisrakentaminen on jossain määrin heikentänyt sitä ja näkymät ovat paikoin peittyneet pensoittumisen vuoksi. Vanhan rakennuskannan kunnostamista ja maisemanhoitoa tulee ohjeistaa riittävän selvästi.

Kuva 105. Molkojärven vanhaa säilynyttä rakennuskantaa, Molkolehto. Kuva Lapin ympäristökeskus

Kolari

Kurtakko- Venejärvi-Vaattojärvi

Metsäisellä ja soisella alueella on kolme kylää, Kurtakko, Venejärvi ja Vaattojärvi. Kurtakko on luokiteltu maakunnallisesti ja Venejärvi valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi. Lapin sodan aikana Kurtakon kylän rakennuksista hävitettiin n. 80%. Venejärven kylä sijaitsee maisemallisesti kauniilla, tuntureiden kehystämän järven rannalla, mutta sen arvoa heikentää rantaan viettävien peltojen umpeenkasvu ja rakennusten ränsistyminen. Vaattojärvi on elävä kylä, joka sijaitsee järven pohjoispäässä, kylällä on mm. kauppa ja tanssilava. Rakennukset sijoittuvat kylätien varteen ja pellot ovat viljeltyjä.

Venejärven pohjoispuolella sijaitsevaan Kurtakon kylään johtavaa historiallista telatietä, pääosin pitkospuureittiä, on hiljattain kunnostettu luontomatkailijoiden käyttöön. Venejärven itäpuolella on Ruostevaaran poroaitaus. Kylien pohjoispuolella sijaitsee Suomen suurin suo, 7000ha laajuinen Teuravuoma.

Tavoitteet

Jos kylien välille on mahdollista saada aikaan toimivaa vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa, voi se parantaa niiden edellytyksiä kehittyä ja säilyttää kulttuuriperintöänsä. Erityisesti vetoapua tarvitsee Venejärven kylä, jonka kulttuuriympäristön arvo on selvästi heikentynyt. Kurtakon maa- ja metsätalousvaltaisen kylän ja Venejärven välillä oleva telatie on kunnostettu. Mahdollinen tieyhteyden rakentaminen tälle välille voisi vaikuttaa myönteisesti Venejärven kylän kehittymismahdollisuuksiin. Vaattojärven eteläpuolella sijaitsee Pasmajärvi ja länsipuolella Sieppijärven kylä. Alueella on siis useita kyliä, joiden voimavarojen yhdistämisellä voisi olla suotuisaa vaikutusta alueen kehittymiseen.

Kuva 106. Venejärven rantamaisemat ovat vain osittain säilyneet avoimina

Kuva 107. Vaattojärven kylänraitilta

Lappea

Lappean asukasluvultaan pieni kylä sijaitsee Tornionjokilaaksossa Ruotsin rajalla Tornionjoen ja Muonionjoen yhtymäkohdassa. Lappean alue kytkeytyy vahvasti Ruotsinpuoleiseen jokivarsiasutukseen ja Pajalaan. Itse kylä sijaitsee jokitörmällä ja joki on merkittävä elementti kyläkuvassa. Alueella on runsaasti merkkejä kivikautisesta asutuksesta, tervahautoja sekä miilunpolttoalue, ja muinaisjäännöksiä löytyy yhä maata käännettäessä. Historiallisesti alue on yhteydessä Köngäsen ruukin kukoistuskauteen. Ruukin tarpeisiin poltettiin hiiltä ja ensimmäiset sysimiehet tulivat Värmlannista ja Taalainmaalta 1600-luvulta. Sysimiesten kutsumanimen ”kolari” johdosta alettiin koko pitäjää kutsus vähitellen Kolariksi.

Ruukki kirkkoineen ja kauppoineen oli 1600-luvulla seudun tärkeä keskuspaikka. Ruukin väki tarvitsi niittyjä karjan tarpeisiin ja näin syntyi niittypolku, joka vähitellen kasvoi kairan valtaväyläksi Köngäsestä Lappean kautta Sieppijärveen, Vaattojärven kautta Venejärveen,Kittilän Kalloon, Kaukoseen ja Sodankylän kirkolle. Järvikylistä käytiin kuulemassa pappi Laestadiusta 1849-1861.

Kuva 108. Torniojoen ja Muoniojoen yhtymäkohta Lappeassa. Kuva Lapin ympäristökeskus

Tavoitteet

Alueen kiinnostavuus liittyy rajahistoriaan ja miilunpolttoon. Kylä sijaitsee päätieverkon ulkopuolella, joten suuremmat matkailijavirrat ohittavat sen.

Kylän aktiivisuutta osoitti se, että kyläyhdistys on aikaansaanut matkailuyhtiön perustamisen, joka mm. hyödyntää kylän entistä koulurakennusta. Erityisesti kalastusmatkailuun keskittynyt yhtiö on ollut paikallisesti tärkeä työllistäjä.

Kolarissa käynnistettiin v. 2003 Lestadiuspolun rakentaminen Pajalan, Lappean ja Sieppijärven välille. Reitin varrella on mm. Metsäntutkimuslaitoksen luontotorni ja savottakämppä. Tavoitteena on reitin avulla kertoa Tornionjokilaakson perinteestä.

4.4 Saamelaiskulttuurin ja maiseman välinen vuorovaikutus

Saamelaisen kulttuuriperinnön vaaliminen maankäytön ja maiseman suunnittelussa, rakentamisessa ja hoidossa on haasteellista. Taloudelliset intressit ja ihmisten toimeentulo ohjaavat usein päätöksentekoa, vaikka halua kulttuuriperinnön säilyttämiseen olisikin. Saamelaiskulttuuriin liittyy maisemakäsitys vahvasta keskinäisestä vuorovaikutuksesta, maisema ja ihminen muokkaavat toinen toisiaaan. Miten tätä tulkitaan nykypäivänä?

Suomalaisille perinteisesti tärkeä ja läheinen luontosuhde tuntuu voimakkaammalta pohjoisessa kuin eteläisessä Suomessa. Harvaan asutun Lapin luonto voi olla ankara ja luonto vaikuttaa merkittävästi toimeentuloon yhä edelleen. Luonto on kuitenkin samalla Lapin tärkein vetovoimatekijä.

Saamelaiskulttuuriin liittyvät tietyt perinteet, tavat yms. kuuluvat vain saamelaisille. Muille saamelaiskulttuuri tarkoittaa useimmiten konkreettisia, mm. poronhoitoon, käsitöihin ja luontaiselinkeinoihin liittyviä asioita. Maisema ja luonto ovat niitä tekijöitä, joilla on merkitystä jokaiselle. Pyhänä pidetyt paikat voivat ainutlaatuisuudessaan olla yhtälailla merkittäviä myös muille kuin saamelaisille.

5 KEHITTÄMISVYÖHYKKEET

Kehittämisvyöhykkeissä yhdistyvät alueiden maisemalliset erityispiirteet, luonnonelementit, monipuolinen kulttuuriperintö ja maankäyttömuodot. Tarkennetun maisema-aluejaon osa-alueita ja kulttuuriympäristövyöhykkeitä sekä niihin liittyviä tavoitteita on tarkasteltu tarkemmin kappaleessa 4.

Tunturi-Lapin alueelle on esitetty neljää kehittämisvyöhykettä ja kolmea saamelaisuuden ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeää aluetta. Osa alueista on harvaan asuttua erämaista aluetta, osa matkailun ympärille tiiviisti rakentuvaa taajamamaista ympäristöä, myös jokilaaksojen ja järvien kyläasutus on hyvin edustettuna.

Kehittämisvyöhykkeiden tavoitteet ovat yleispiirteisiä ja niiden toteuttaminen on useiden eri toimijatahojen käsissä. Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeillä alueilla korostuu saamelaisuuden ja maiseman välisen vuorovaikutuksen kunnioitus, voimaperäinen rakentaminen ei sinne kuulu. Matkailupainotteisilla alueilla ovat maisematekijät huomattavan tärkeitä alueiden vetovoimaisuuden kannalta, mutta kulttuuriperinnön merkitystä tulisi vielä korostaa. Toiminnallisessa kehittämisessä on tavoitteena eri matkailukohteiden yhteistyö ja verkostoituminen niin, että alue pystyy tarjoamaan monipuolisia palveluja ympärivuotisesti. Kohteiden erilaisuus on myös voimavara. Maaseudun ja maiseman kehittämisalueilla korostuu kulttuuriperinnön ja maiseman säilyttämisen tärkeys, johon parhaat edellytykset voidaan luoda alueiden elinvoimaisuuden turvaamisella.

5.1 Maiseman ja matkailun kehittämisvyöhyke Kilpisjärvi

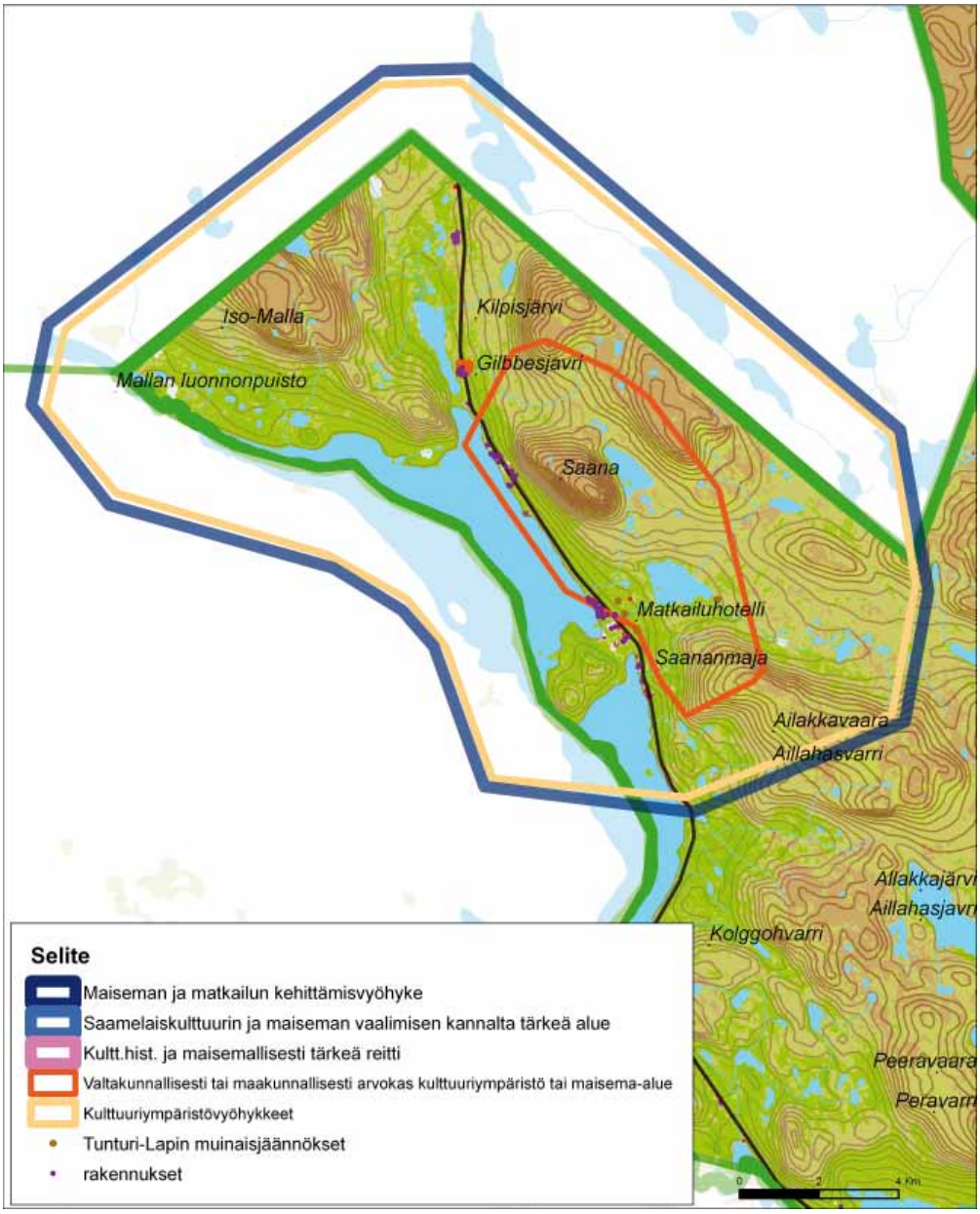

Kuva 109. Kilpisjärven kehittämisvyöhyke

Käsivarren ylätuntureiden maisemaseutuun kuuluva Kilpisjärven ylätuntureidein alue on korkokuvaltaan huomattavan vaihtelevaa vuoristomaista aluetta. Kilpisjärvi on myös valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Alueen maisemallisia lähtökohtia ja kulttuuriperintöä sekä kehittämistavoitteita on kuvattu tarkemmin kappaleessa 4.3. Kilpisjärven seutu. Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi-hankkeessa arvioitiin valtakunnallisesti arvokkaiksi kohteiksi myös Ahdaskurun silta ja Kilpisjärven hotelli.

Valtatie 21 sivuaa etelästä tultaessa Alajärven itärantaa ja tie jatkuu Saahkalahden jälkeen pitkin Kilpisjärven itärantaa. Kilpisjärven kylä ja matkailupalvelut sijaitsevat pääosin Saahkalahden ympärillä Salmivaaran koillispuolella Kilpisjärven eteläpäässä. Järven pohjoispäässä on muutamia tutkimuslaitoksia ja mm. paloasema.

Alueella on erilaisia kesä- ja talvireittejä, latuverkkoa ja moottorikelkkareittejä ja uria. Liikkumista on rajoitettu sekä Saanan eteläisillä rinteillä, jotka ovat suojelualuetta että Mallan luonnonpuistossa.

Kilpisjärvelle on laadittu luonto- ja maisemaselvitys ja kyläalueelle on laadittu asemakaavan muutosehdotus, johon sisältyy mm. matkailupalvelujen uudelleenjärjestelyjä.

Kuva 110. Näkymä kolmen valtakunnan rajalta Norjaa kohti, jossa maisemaa hallitsee jylhä Kölivuoristo

Kuva 111. Kilpisjärvi ja Saana

Kilpisjärven kehittämissuosituksia ovat mm.:

- Määritellään alueen rakentamisen rajat, jotka perustuvat alueen maisemaan, luonnonarvoihin ja kulttuuriperintöön. Lähtökohtaisesti valtakunnallisesti arvokkaaksi määritellyn maisema-alueen arvo ei saa heikentyä.
- Rakentamisen painopiste tulee olla nykyisen kylärakenteen tiivistämisessä ja eheyttämisessä sekä maisemarakenteen huomioon ottamisessa. Rakentaminen ohjataan loiville rinteille luontaisille rakentamispaikoille. Herkät rantavyöhykkeet, ylärinteet ja lakialueet säilytetään rakentamattomina.
- Rakentamistavalle ja -tyylille tulee myös asettaa laatutavoitteet. Alueen rakennuskanta on pääosin nuorta ja rakentaminen on vilkastunut vasta 1980-luvulta lähtien. Uudisrakentamisella voidaan eheyttää alueen yleisilmettä.

- Alueen matkailullisen kehittämisen tulee perustua alueen luonnon kestävyyteen ja sietokykyyn. Matkailua voidaan kehittää määrän sijaan myös laadullisesti.
- Yhteistyö lähialueiden kanssa voi tarjota lisää matkailullisia kehittämismahdollisuuksia

5.2 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Könkämäeno

Kuva 112. Könkämäenon alue

Enontekiön pohjoisen tunturiseudun maisemaseudulle sijoittuva Könkämäenon- Muoniojoen jokilaakso on maiseman ja kulttuuriperinnön kannalta arvokas kokonaisuus. Alueella on kolme saamelaiskylää, Ropinsalmi, Pättikkä ja Kaaresuvanto. Näiden kylien porojen laidunalueet sijaitsevat tunturiylängöillä jokilaakson pohjoispuolella.

Ropijärven kylä ja Markkina ovat maakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä, Järämän linnoituslaitteet ja Kultiman kylä valtakunnallisesti arvokkaita

kulttuuriympäristöjä. Alueella on myös vanhaa polkuverkostoa, Lavivaara-Syväjärvi ja Kultima-Leppäjärvi. Myös kiinteitä muinaisjäännöksiä on runsaasti. Alueen maisemallisia lähtökohtia ja kulttuuriperintöä sekä kehittämistavoitteita on kuvattu myös kappaleessa 4.3. Könkämäenovarsi.

Kulttuuriympäristöt tutuksi- hankkeessa on arvioitu Markkinan ja Järämän alueet valtakunnallisesti arvokkaiksi, kun taas Kultiman arvo on heikentynyt.

Könkämäenon saamelaiskulttuurin ja maiseman säilyttäminen:

- Saamelaiskulttuurin säilymisen kannalta tärkeintä on säilyttää kulttuurin ydinarvot ja sopeuttaa ne nykyaikaiseen elämään. Uusien elinkeinojen kehittäminen tulee tapahtua sopusoinnussa peruselinkeinojen kanssa. Perinteistä tietämystä ja osaamista tulee myös hyödyntää.
- Alueella ei ole tarvetta laajamittaiselle rakentamiselle, joka vaarantaisi maiseman tai kulttuuriperinnön säilymisen.
- Alueen lähtökohdat tulee tiedostaa tarkemmassa maankäytön suunnittelussa. Uudisrakentaminen tulee sijoittaa maiseman ja luonnon kannalta kestäville paikoille ja rakentamistapa tulee sopeuttaa perinteiseen rakentamistapaan ja tyyliin.
- Kulttuuriperinnön säilyttämisestä vastaavat viranomaistahot, esim. Museovirasto, joka on kunnostanut Järämän linnoituslaitteita.

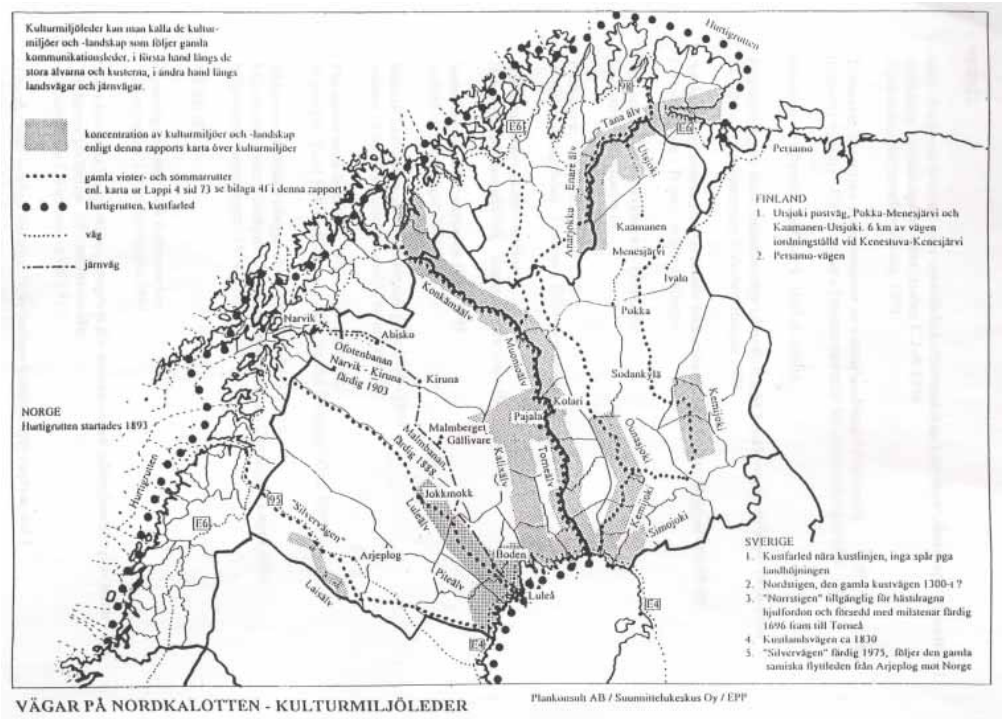

Kuva 113. Pohjoiskalotin kulttuuriympäristöreitit, Plankonsult AB / Suunnittelukeskus Oy

Könkämäeno-Muonionjoki-Tornionjoki muodostaa tärkeän Suomen ja Ruotsin sekä Norjan kulttuuriperintöä yhdistävän reitin rajavyöhykkeellä. Kartassa on myös pistekatkoviivalla esitetty vanhoja talvi- ja kesäreittejä. Kulttuuriperinnön kannalta tärkeitä kohteita Könkämäenovarressa ovat mm. Ruotsin puolen Karesuando ja Suomen puolen Markkina.

Kuva 114. Näkymä Könkämäenovarresta

Kuva 115. Lätäsenon jokilaaksoa

5.3 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Näkkälä-Pöyrisjärvi-Kalkujärvi

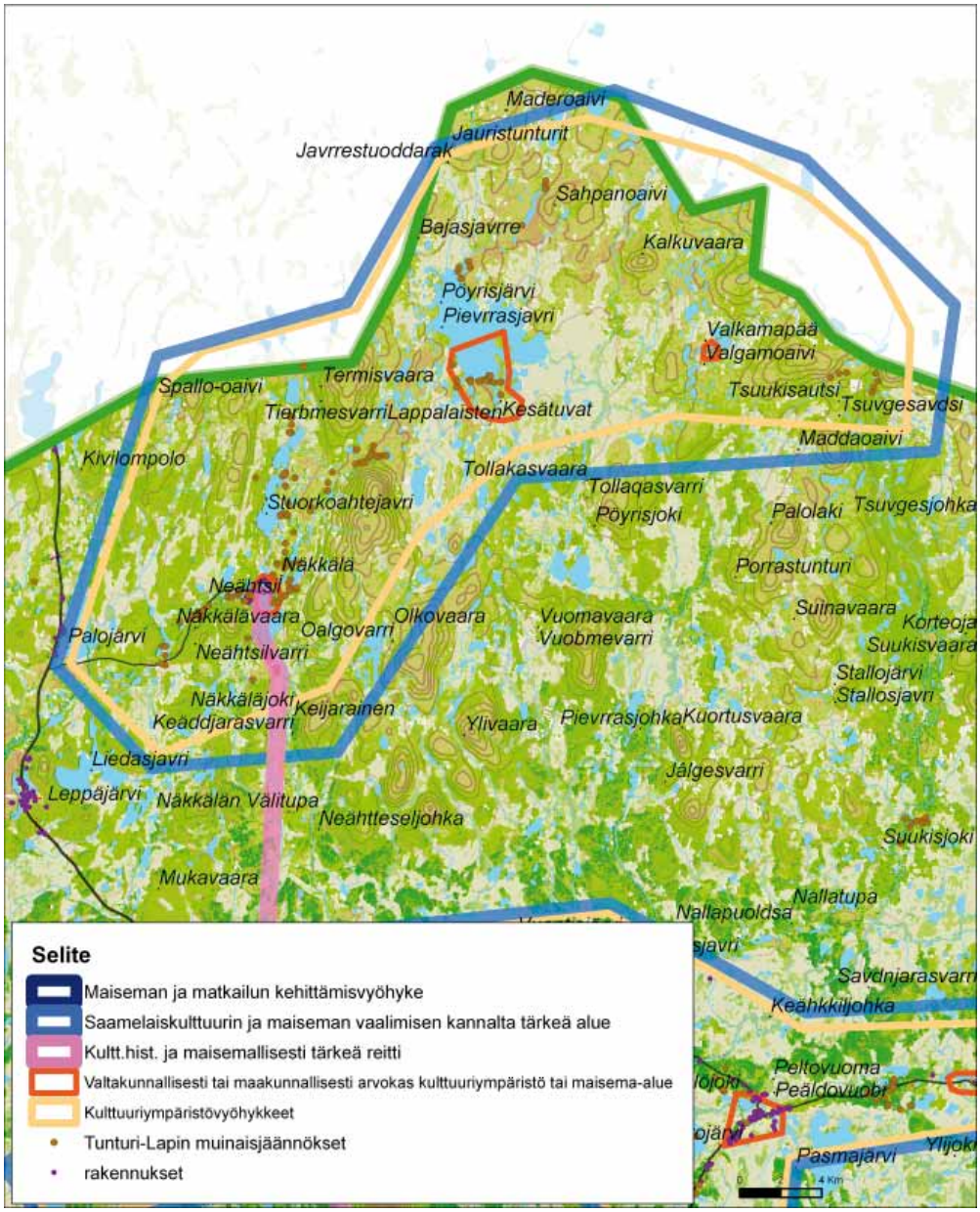

Kuva 116. Näkkälä-Pöyrisjärvi-Kalkujärvi alue

Alue sijoittuu Enontekiön pohjoisen tunturiseudun maisemaseudulle Pöyrisjärven järvialtaan ympärille ja Tarvantovaaran-Pöyrisjärven erämaan tunturiylängölle. Palojärvi ja Näkkälä ovat saamelaiskyliä. Alue on pääosin porojen talvilaidunaluetta ja Pöyrisjärven ympäristö myös vasojen merkintäaluetta.

Kalkujärven vanha kesäkylä on maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö, joka on nousemassa valtakunnalliseksi Näkkälän ja Pöyrisjärven rinnalle. Pöyrisjärvi on luokiteltu myös valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Kesäkylät kertovat saamelaisporonhoidon vuotuismuutosta. Hetasta Näkkälään on kulkenut vanha postipolku.

Näkkälä-Pöyrisjärvi-Kalkujärven alueen saamelaiskulttuurin ja maiseman säilyttäminen:

- Saamelaiskulttuurin säilymisen kannalta tärkeintä on säilyttää kulttuurin ydinarvot ja sopeuttaa ne nykyaikaiseen elämään. Uusien elinkeinojen kehittäminen tulee tapahtua sopusoinnussa peruselinkeinojen kanssa. Perinteistä tietämystä ja osaamista tulee myös hyödyntää. Poronhoito tulee edelleen säilymään alueen pääelinkeinona.
- Alueella ei ole tarvetta rakentamiselle, joka vaarantaisi maiseman tai kulttuuriperinnön säilymisen. Uudis- ja korjausrakentamista Näkkälässä ja Palojärvellä tulee ohjata siten, että se sopeutuu perinteiseen rakentamistapaan ja tyyliin sekä sijoittuu maiseman ja luonnon kannalta kestäville paikoille. Näkkälän kylä sijaitsee Näkkäläjärveen työntyvillä niemekkeillä järven ranta-alueilla sekä Näkkäläntiehen liittyvien pikkuteiden varsilla. Maisemakuva on monimuotoinen ja vaihteleva. Palojärven kylä sijaitsee kantatien 93 ja Palojärven välisellä kapealla kannaksella kantatiehen liittyvien teiden varressa.
- Kulttuuriperinnön säilyttämisestä vastaavat viranomaistahot, esim. Museovirasto. Pöyrisjärven-Kalkujärven alueen arvo kokonaisuutena on huomattava ja rakennusperinnön säilymiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

5.4 Saamelaiskulttuurin ja maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue Ounasjärvi

Kuva 117. Ounasjärven alue

Ounasjärven alue sijoittuu sekä Länsi-Lapin tunturiseudun että Aapa-Lapin maisemaseuduille, mutta muodostaa tarkennetussa maisema-aluejaossa oma kokonaisuutensa. Hetta, Vuontisjärvi ja Nunnanen ovat saamelaiskyliä. Porojen kesälaidunalueet sijaitsevat Vuontisjärven ja Nunnasen välissä sekä Hetan eteläpuolella Ounastuntureilla.

Alue on kulttuuriperinnöltään rikasta. Vuontisjärvi on maakunnallisestui arvokas kulttuuriympäristö, Nunnanen ja Peltovuoma ovat valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä. Peltovuoma on luokiteltu myös valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Alueella on myös runsaasti kiinteitä muinaisjäännöksiä. Alueen maisemallisia lähtökohtia ja kulttuuriperintöä sekä kehittämistavoitteita on kuvattu myös kappaleessa 4.3. Ounasjärviseutu.

Hetta on tärkeä saamelaiskeskus, jossa järjestetään vuosittain saamelaisjuhla, Marian päivä. Hetan luontokeskuksen yhteydessä on saamelaiskäräjien toimintaa. Yhteistyötä on myös Norjan Kautokeinon saamelaisinstituutin kanssa.

Hetan ympäristöön on laadittu ranta-alueiden yleiskaava, jossa on esitetty-kyläalueen toimintoja, matkailun aluevarauksia ja n. 330 uutta loma-asunnon rakennuspaikkaa n. 10 km säteellä kirkonkylästä.

Ounasjärven alueen saamelaiskulttuurin ja maiseman säilyttäminen:

- Saamelaiskulttuurin säilymisen kannalta tärkeintä on säilyttää kulttuurin ydinarvot ja sopeuttaa ne nykyaikaiseen elämään. Uusien elinkeinojen kehittäminen tulee tapahtua sopusoinnussa peruselinkeinojen kanssa. Perinteistä tietämystä ja osaamista tulee myös hyödyntää. Poronhoito tulee edelleen säilymään alueen tärkeänä elinkeinona, joten laidunalueiden ja yhteyksien kyliltä säilymisestä tulee huolehtia.
- Kylien uudis- ja korjausrakentaminen tulee tapahtua maiseman, perinteisen kylärakenteen ja kulttuuriympäristön suojelun ehdoilla. Ounasjärven aluetta tulee tarkastella maisemallisena, järvialtaiden ketjun ympärille syntyneenä kokonaisuutena. Tämä tulee ottaa huomioon myös lomarakentamisen jatkosuunnittelussa.

Kuva 118. Vuontisjärven Hietamellalta avautuu näkymä Pallastunturille. 1870-luvulla tulvavettä varten kaivettu oja ryöstäytyi ja veden pinta laski 6 metriä.

Kuva 119. Peltovuoman kylä

5.5 Maiseman ja matkailun kehittämisvyöhyke, Ylläs-Levi-Pallas-Olos-Muonio

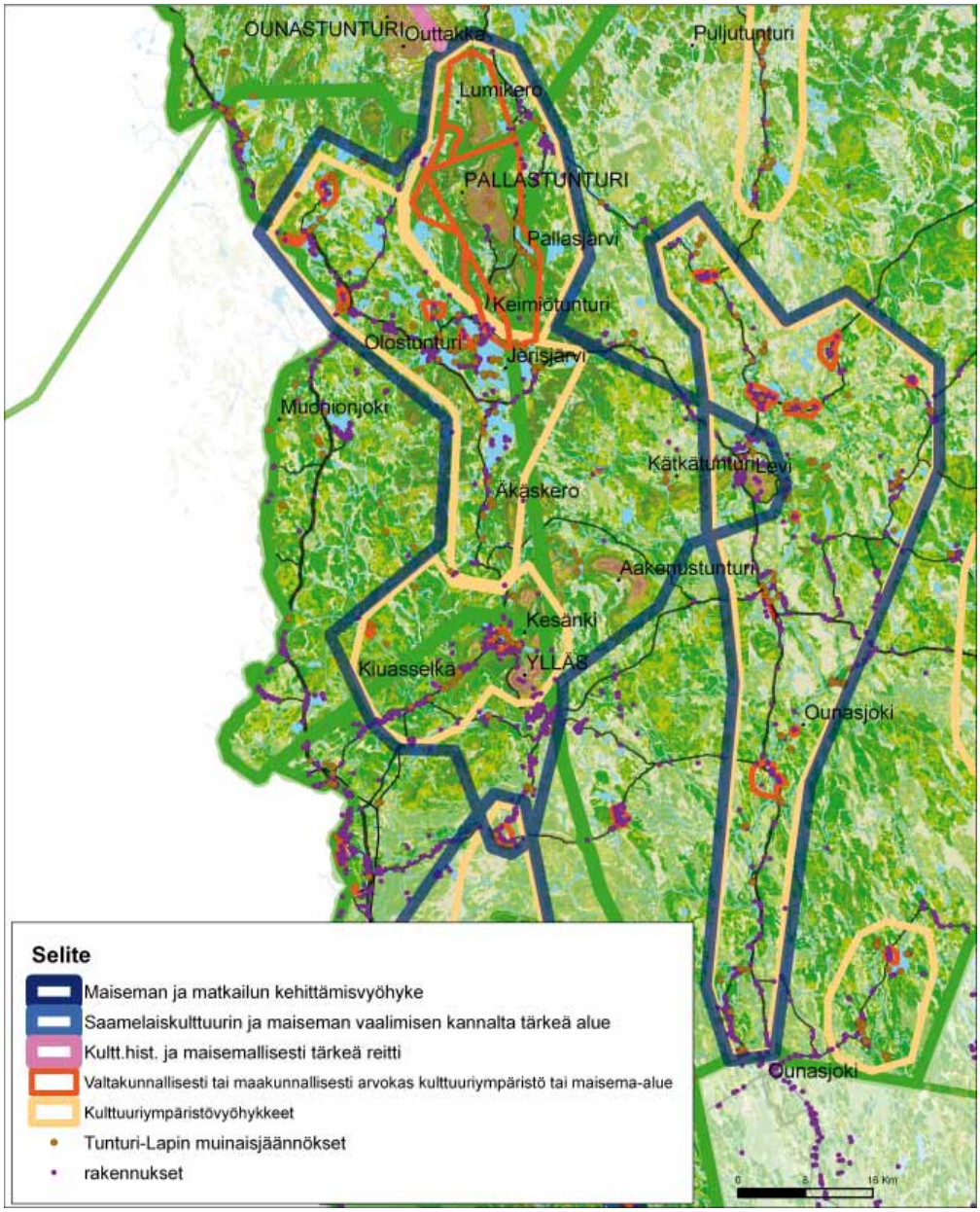

Kuva 120. Ylläs-Levi-Pallas-Olos-Muonio kehittämisvyöhyke ja Ounasjokivarren kehittämisvyöhyke

Kehittämisvyöhyke sijoittuu Länsi-Lapin tunturiseudun ja Aapa-Lapin maisemaseuduille. Tarkennetussa maisema-aluejaossa siihen sisältyvät Jerisjärven järvialanko, Ounas-Pallas_Yllästuntureiden tunturiylänkö ja sen ja Ounasjokilaakson väliin jäävä kaistale Sieppijärven-Rovaselän vaara- ja suoaluetta.

Maisemallisesti kehittämisvyöhyke on hyvin rikas ja monimuotoinen. Laajojen järvialtaiden vastapainona ovat laajat tunturiylängöt. Kulttuuriperinnöltään kokonaisuus on myös merkittävä. Pallastunturit, Torassiepin ja Kajangin kylät ovat valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita. Keimiöniemen kalakentät ja Yli-Muonion kylä ovat valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä ja Muonion kirkonkylän vanha sodalta säästynyt osa ja jokilaakso, Pakasaivo ja Äkäslompolo ovat maakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä. Yli-Muo-

nion kylä on luokiteltu myös maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Kulttuuriympäristöt tutuksi- hankkeessa arvioitiin valtakunnallisesti arvokkaiksi myös Muonion kirkko, Pakasaivo, Äkässaivo ja Pallaksen vanha hotelli raunioineen.

Maisemaan ja kulttuuriperintöön liittyviä lähtökohtia ja tavoitteita on kuvattu myös kappaleessa 4.3.

Alueen suunnittelua ohjaavat useat maankäytön ja matkailun kehittämissuunnitelmat. Levin ympäristön matkailumaiseman ja maankäytön kehittämissuunnitelmassa on Leville laadittu yleiskaava. Ylläksen matkailun ja maankäytön kehittämistä ohjaavat Ylläs I ja parhaillaan laadittava Ylläs II. Suunnitelmaan sisältyy alueen kokonaiskehittäminen ja yleiskaavan uudistaminen. Oloksen matkailualueen maankäytön kehittämistä ohjaavat Veturihankkeen Muonion vesi- ja tunturialueiden kehittämissuunnitelma sekä osayleiskaava, joka on ehdotusvaiheessa. Kehittämissuunnitelmat koskevat Olosta, Särkijärveä ja Jerisjärven-Äkäsjärven aluetta. Pallakselle on laadittu kehittämissuunnitelma, jonka puitteissa kansallispuistoa pyritään kehittämään entistä voimakkaammin ympärivuotiseen käyttöön. Landscape Lab-matkailualueet maisemalaboratorioina, Ounasselän tunturiseutu, on valmistunut syksyllä 2007. Hanke sisältää mm. matkailun ympäristövaikutuksiin ja matkailun suunnitteluperiaatteisiin liittyvää tietoa.

Suunnitelmiin liittyvissä selvityksissä on tuotu esille alueiden maisemallisia erityispiirteitä ja arvoja ja näiden vaikutusta maankäytön ohjaamiseen. Mm. Ylläs II raportissa on alueen yhtenä vetovoimatekijänä tuotu esille kylämaisemat (Ylläsjärvi ja Äkäslompolo), joita muissa vastaavissa kohteissa ei ole. Matkailualueille on muodostunut oma erikoistumisalueensa, Levi ja Ylläs ovat erikoistuneet talviaktiviteetteihin, Olos ensilumen kauteen ja autotestaukseen, Hetta ja Pallas luontomatkailuun.

<u>Alueen kehittämissuosituksia:</u>

- Erityisesti suurimpien matkailukeskusten kasvutavoitteet ovat mittavia. Niiden toteutus vaatii huomattavia uusia rakennusalueita keskusten yhteyteen, esim. Levin alueelle n. 250 km2:n rakennusalueet n. 10 vuoden aikana. Hankkeiden maisemavaikutukset ovat merkittävät. Ongelmia, joita tämä tuo mukanaan ovat mm. matkailijavirtojen huomattavan kasvun aiheuttaman kulutuksen lisääntyminen luonnossa. Alueet, jolta matkailija saavuttaa elämyksen koskemattomasta luonnosta, siirtyvät yhä kauemmaksi. Laajamittainen rakentaminen tuottaa myös mittakaavaltaan ja tyyliltään maisemaan sopeutumatonta rakentamista. Tiivisrakenteisessa, kaupunkimaisessa matkailurakentamisessa tämä voidaan sallia, mutta reuna-alueilla ja maisemallisesti näkyvillä alueilla linjan tulisi olla tiukempi. Myös matkailukeskusten profiili aktiviteetti- tai luontopainotteisena kohteena vaikuttaa rakentamistapaan ja tyyliin.
- Rakentamisen vaikutus kaukomaisemassa tulee erityisesti ottaa huomioon. Lakialueet tulee ekologisista ja maisemallisista syistä jättää rakentamisen ulkopuolelle.
- Voimakkaat kasvutavoitteet merkitsevät myös sitä, että alueille on löydettävä uusia matkailijaryhmiä ja myös uusia vetovoimatekijöitä. Kylien vahvuus matkailun vetovoimatekijänä on jossain määrin tiedostettu ja alueella onkin useita hienoja kyläympäristöjä, esim. Yli-Muonio ja Toras-Sieppi. Kylien hyödyntämistä tulee kuitenkin toteuttaa harkiten, sopivatko ne esimerkiksi ohjelmapalvelukohteiksi, perustetaanko matkailualueille erityisiä maisema- ja kulttuurireittejä tms. Massaturismi ei tämän tyyppisiin kohteisiin yleensä sovellu. Kyläkohteiden hyödyntäminen voi myös olla yksi keino kannustaa niitä maisemanhoitoon ja rakennusperinnön vaalimiseen, mahdollisesti yhteistyössä matkailukeskusten kanssa.
- Alueella on myös vanhan saamelaiskulttuurin kannalta arvokkaita kohteita, esim. Pakasaivo ja Äkäsaivo, joiden merkitys tulee lisääntymään uusia matkailun vetovoimakohteita haettaessa. Mahdollisten kasvavien turistivir-

tojen ohjaaminen on mietittävä huolellisesti niin, ettei kohteiden arvo laske kulutuksen lisääntyessä.

- Matkailukohteiden kehittämisen lisäksi alueella on myös taajamia, joiden taajamakuvallinen ilme kaipaa kehittämistä, esimerkiksi Muonion kirkonkylä ja Kittilän keskus. Rakennuskanta on pääosin uutta ja sodan jälkeen rakennettua. Näissä yhteistyötahoja ovat mm. kunta ja Tiehallinto.
- Matkailukohteita yhdistävät reitit ovat matkailijan näkökulmasta katsoen osin hyödyntämätön voimavara. Tunturi-Lapin erityispiirteitä ovat avoimessa maastossa kauaksi ja laajalle avautuvat näkymät. Useimmat maisemallisesti huomattavat näköalapaikat sijoittuvat vaellusreittien varteen. Tieverkon tarjoama maisemapotentiaali alueella on myös huomattava, mutta sen hyödyntäminen edellyttää useiden maanomistajatahojen yhteistyötä ja kokonaisvaltaisen suunnitelman laatimista. Kehittämisvyöhykkeellä sijaitseva huomattava järviallaskokonaisuus, Jerisjärven alue, avautuu vain harvoista kohdista.
- Matkailupainotteisen kehittämisvyöhykkeen vahvuus on kohteiden erilaisuudessa ja monipuolisuudessa. Tavoitteena on edelleen kehittää yhteistyötä eri alueiden kesken.

Kuva 121. Muonion Jerisjärvi

Kuva 122. Torassiepin kylä

Kuva 123. Matkailurakentamisen muokkaamaa maisemaa, golfkenttä Levillä

Kuva 124. Levin rinteet kesällä

5.6 Maaseudun ja maiseman kehittämisvyöhyke, Ounasjokivarsi

Kuva kehittämisvyöhykkeestä on esitetty kappaleessa 5.5.

Ounasjokivarsi sijoittuu Aapa-Lapin maisemaseudulle ja osin Länsi-Lapin tunturiseudun rajalle. Ounasjokivarren kulttuuriperintö on laaja. Jokivarren valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita ovat Köngäs, Kaukonen, Rautuskylä ja Hanhimaa. Valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä ovat Köngäs, Hanhimaa, Lintula, Lonnakko ja Kittilän kirkko sekä Koivurovan mylly ja maakunnallisesti arvokas Vanha Särestö. Alueella on myös runsaasti kiinteitä muinaisjäännöksiä. Maisemaan ja kulttuuriperintöön liittyviä lähtökohtia ja tavoitteita on kuvattu myös kappaleessa 4.3.

Lapin kulttuuriympäristö tutuksi- hankkeen arvotusten mukaan Köngäs, Hanhimaa ja Koivurovan mylly ovat laskeneet arvossaan, kun taas Kaukonen, Särestö ja Kätkälä ovat nousemassa valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen joukkoon.

Alueen kehittämissuosituksia:

- Ounasjokivarsi ja sen sivuhaarat yhdistävät lukuisia maisemakuvaltaan ja kulttuuriperinnöltään arvokkaita kyliä. Kylät sijoittuvat useimmiten jokivartta reunustaville avoimille kummuille. Jokivarret ovat viljeltyjä. Kyläkuva on pääosin säilynyt yhtenäisenä ja rakennuskanta on arvokasta. Maisemakuva tulisi edelleen säilyttää avoimena ja mahdolliset näkymiä peittävät pensaikot raivattava. Luontevimmat maisemanhoitotavat on laiduntaminen ja peltoviljely. Myös perinnemaisemien, niittyjen ja laidunten, säilymistä tulee vaalia. Tarvittaessa tärkeimmät alueet on pidettävä muilla keinoin avoimina.
- Rakentamista tulee ohjata maiseman perinteisille rakentamispaikoille ja rakentamistapa on sovitettava perinteiseen peräpohjalaiseen rakennustyyliin muotokielen, värityksen, materiaalien ja rakennusten ryhmittelyn suhteen. Uudisrakentaminen on tarvittaessa sijoitettava niin, ettei se riko kulttuuriperinnön kannalta arvokkaita kokonaisuuksia. Kylien säilymisen edellytyksenä on niiden säilyminen elinvoimaisina ja asuttuina. Tähän vaikuttaa myös tieverkon kunto ja kylien saavutettavuus.

Kuva 125. Ounasjokilaakson kehittämisvyöhykettä Kittilän Könkään kohdalla. Jokivarren maisemakuva on vaihteleva joen mutkitellessa läpi kylien ja viljelysten.

5.7 Maaseudun ja maiseman kehittämisvyöhyke Lappea-Kurtakko-Venejärvi-Vaattojärvi

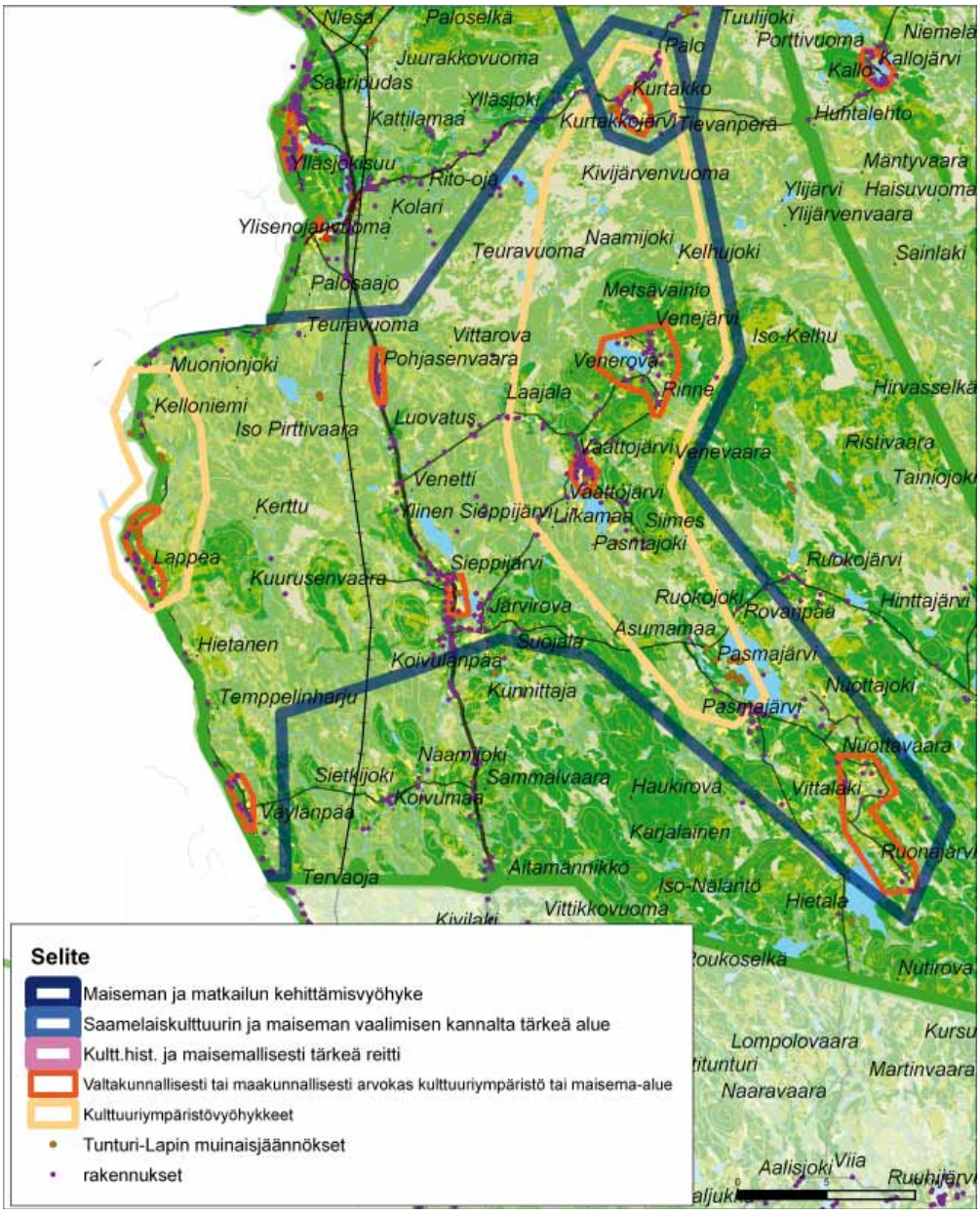

Kuva 126. Lappea-Kurtakko-Venejärvi-Vaattojärvi kehittämisvyöhyke

Alue on Aapa-Lapin maisemaseudulle, Sieppijärven –Rovaselän vaara- ja suoalueelle sijoittuva kokonaisuus. Alueella sijaitsee Suomen suurin suo, Teuravuoma. Alueen kulttuuriperintöä edustavat valtakunnallisesti arvokas Venejärven maisema-alue ja kulttuuriympäristö ja maakunnallisesti arvokkaat Sieppijärven, Kurtakon, Lappean ja Väylänpään kylät sekä Nuottavaaran asuinalue. Maisemaan ja kulttuuriperintöön liittyviä lähtökohtia ja tavoitteita on kuvattu myös kappaleessa 4.3.

Meän väylä on Pajalan, Kolarin ja Muonion kesken laadittu monialainen yhteistyöhanke, jossa on selvitetty alueen maiseman, luonnon ja kulttuuriperinnön arvokohteet ja laadittu maankäyttösuunnitelmat Tornionjoen ja Muonionjoen ranta-alueille maisema- ja kulttuuriperintö huomioon ottaen.

Alueen kehittämissuosituksia:

- Alueen maisemakuvassa ovat hallitsevia laajat suoalueet ja metsät, kylät sijaitsevat järvien rannoilla tai jokivarressa. Syrjäinen sijainti on vaikuttanut kylien elinvoimaisuuteen mm. Venejärvellä aiheuttaen järveä reunustavien peltojen umpeenkasvua ja rakennuskannan rapistumista. Toisaalta myös valtatien varressa sijaitsevasta Sieppijärven kylästä ovat palvelut vähentyneet. Ensisijaisena kehittämistavoitteena on estää maiseman ja kulttuuriperinnön arvon heikentyminen ja hakea uusia keinoja kylien elinvoimaisuuden parantamiseksi.
- Uudis- ja korjausrakentamisessa lähtökohtana on perinteisen rakentamistavan noudattaminen. Rantapellot säilytetään avoimina ja rakennukset sijoitetaan peltojen taakse. Kyläkuvaa heikentävät pahasti rapistuneet ja arvoltaan vähäiset rakennukset tulisi purkaa. Uudisrakennusten sijoittelussa on aina huomioitava sitä ympäröivän rakennuskannan luonne niin, että rakennusperinnöltään arvokkaat kokonaisuudet säilyvät yhtenäisinä.
- Meän Väylä-hankkeen yhteistyön kautta pyritään kehittämään erityisesti Lappean aluetta.
- Lappealla on luontainen yhteys Ruotsin Pajalaan ja Könkään alueen ruukkihistoriaan. Alueen kehittämisen kannalta tärkeitä historiallisia reittejä ovat Lestadiuspolku ja Telatie, joilla on selkeä matkailullista potentiaalia. Alueella on edellytyksiä kulttuuri- ja luontomatkailun kehittämiseksi.
- Uuden Venejärvi-Kurtakko tieyhteyden avulla kehittämisvyöhykkeen yhteys Ylläksen matkailualueelle paranee olennaisesti.

Kuva 127. Venejärven syrjäinen järvenrantakylä yhdistyy Kurtakkoon kunnostetun telatien kautta. Kylämaiseman arvoa heikentävät pensoittuvat rantapellot.

Kuva 128. Maakunnallisesti arvokas Kurtakon kylä Kurtakkojärven rannalla, taustalla Yllästunturi.

Lähteet :

www.fmi.fi

www.helsinki.fi/maantiede

www.kiviopas.fi

www.luontoon.fi

www.nba.fi

www.samediggi.fi

www.siida.fi

www.ymparisto.fi

Arvokkaat maisema-alueet ja maisemanhoito, Maisema-aluetyöryhmän mietinnöt I ja II, YM/YSO 1992

Enontekiön kulttuuriympäristöohjelma, Mirja Rauhala, Suomen ympäristö 540

Itä-Lapin ja Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelma 2006–2015, Metsähallitus

Kilpsijärven luonto- ja maisemaselvitys, perusselvitykset, Ympäristötaito Oy, Enontekiön kunta

Kittilän kulttuuriympäristöohjelma, Jarmo Lokio, Suomen ympäristö 282

Lapin kulttuuriympäristöt tutuksi- hanke

Lapin rakennusperintö, Lapin läänin rakennusperinne ry, 1984, ISBN 951-1952-74-1

Lapin Natura 2000-verkoston hoidon ja käytön yleissuunnitelma, Lapin ympäristökeskus

Lapin metsäohjelma 2006–2010, Metsäkeskus Lappi 2006

Lapin perinnemaisemat, Satu Kalpio ja Tarja Bergman, Lapin ympäristökeskus ja Metsähallitus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 116 1999

Lapin piirin historiikki, Lapin piiri 17.12.1974, Raimo Räme

Levin ympäristön matkailumaiseman ja maankäytön kehittäminen, Matkailumaisemaselvitys 28.6.2006, Suunnittelukeskus Oy, Kittilän kunta

Länsi-Lapin luonnonvarasuunnitelma, Metsähallitus 2006

Metlan työraportti 33, Elävä matkailumaisema – Ounasselän tunturiseudun sekä Ylläksen ja Levin maisemaselvitys, Uusitalo Marja, Sarala Pertti ja Tuulentie Seija, 2006.

Meän väylä, Luonto-, maisema- ja kulttuuriympäristöselvitys Pajala-Kolari-Muonio, Air-ix suunnittelu Ympäristötaito Oy, Ramboll ja Arkinova arkitekter Umeå, 2006

Pitkoksilta pikiteille, Lapin tiepiiri 75 vuotta 1925–2000, Petteri Mäkelä, Tiemuseon julkaisuja 18, Tielaitos Lapin tiepiiri

Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, Museovirasto ja Ympäristöministeriö, Museoviraston rakennushistoriallisen osaston julkaisuja 16, 1993

Reino Kalliola: Suomen kasvimaantiede WSOY 1973, ISBN 951-0-05731-2 nid.

Saamelaiskulttuuriosio Lapin maakuntaohjelmassa kaudella 2007–2010, Saamelaiskäräjien hallituksen hyväksymä 7.9.2006

Suomen kartasto 1999

Tunturi-Lapin seutukaava

Tuulivoimatuotantoon parhaiten soveltuvat Lapin tunturit ja vaarat, SIGMA konsultit, Electrowatt-Ekono, 8.3.2005

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma 2006–2010, Metsähallitus

Nettilinkkejä on mainittu tekstin ja kuvan yhteydessä

Valokuvat, jos ei erillistä mainintaa, Laura Soosalu

Ilmakuvat Hannu Vallas